TARİH

FATİH DURGUN

ORTAÇAĞ AVRUPA TARİHİ ÜZERİNE

KAVRAMLAR VE OLGULAR

ISBN: 978-625-7587-61-7
© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 535 | **Tarih**

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Yayıma Hazırlayan
Havva Akdağ

Düzelti
Rukiye Şahin

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Eylül 2021
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No: 49619
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad.
No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok
Kat: 2 34310 Haramidere -
Avcılar / İstanbul Sertifika No: 44452
Tel: 212.412 17 00

Ortaçağ Avrupa Tarihi Üzerine

Kavramlar ve Olgular

FATİH DURGUN

KETEBE

Doç. Dr. Fatih Durgun

Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. 1981'de Samsun'da doğdu. Lisans derecesini Ankara Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 2004 yılında aldı. 2007 yılında Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Avrupa Tarihi alanında yüksek lisansını "Enlightenment and Reformation in the Historical Writings of Thomas M'Crie" başlıklı teziyle Doç. Dr. Cadoc Leighton danışmanlığında tamamladı. Yine Bilkent Üniversitesi'nde doktora çalışmalarına devam eden Fatih Durgun 2013 yılında Dr. David Thornton'ın danışmanlığında "Power and Identity in Lancastrian England, 1399-1461: A Study of Historical Writing in the Fifteenth Century" başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. Doktora çalışmaları sırasında TÜBİTAK bursuyla 2010 yılında St. Andrews Üniversitesi'nde Prof. Dr. Chris Given-Wilson'ın gözetiminde araştırmacı olarak bulundu. 2015 yılından beri İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapan Fatih Durgun, 2019 yılında tarih alanında Türkiye Bilimler Akademisi Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı (TÜBA- GEBİP) ödülüne layık görüldü.

Fatih Durgun'un çalışmaları genel olarak Avrupa Tarihi alanına ilişkindir. Ortaçağ Avrupa Tarihi üzerine yoğunlaşmakla beraber Aydınlanma Dönemi düşünce tarihi ve modern tarih yazıcılığı gibi konularda da çalışmalarına devam etmektedir. Durgun, Ortaçağ Avrupa tarihinin klasik belgelerinin dışında kalan anlatı kaynakları üzerinde metin-bağlam ilişkisi temelli bir metodolojiyle dünya tarihçiliğinde yükselişte olan kavramlar tarihine, kavramların zaman içinde geçirdikleri tarihi dönüşümlere dikkat çeken çalışmalar yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Takdim 7

Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarihyazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Ortaçağ Avrupa Tarihi Algısı 11

Avrupa'da Profesyonel Bir Disiplin Olarak Ortaçağ Tarihçiliğinin Doğuşu 37

Geç Ortaçağ Avrupa Tarihçiliğinde Gerileme Paradigması: Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Tarihçilik Açısından Genel Bir Değerlendirme 51

Lex Animata ve *Lex Facit Regem* Prensipleri Çerçevesinde 13. ve 14. Yüzyıllarda İngiliz Siyaset Düşüncesinin Krizi 69

Ortaçağ Avrupa Siyaset Düşüncesinde Süreklilik ve Özgünlük: John Fortescue'nun Siyaset ve Yönetim Anlayışının Tarihselliği ... 91

Geç Ortaçağ İngiliz Toplumunu Anlamak: Tarih Yazıcılığında *Bastard Feudalism* Kavramının Gelişimi 119

Ortaçağ Avrupa Düşünce Tarihinde Gelenekçilik: Robert Grosseteste'nin *Hexaëmeron* Adlı Eserinde Teoloji, İlahi Aydınlanma ve Âlemin Ezeliliği 153

"Kısalık Bilgeliğin Ruhudur": Ortaçağ Tarih Anlatılarında Kısalık Yöntemi 175

"Sarazenlerden de Beter Bir Düşman": Katharlar ve Çok Boyutlu Yönleriyle Albi Haçlı Seferi 189

TAKDİM

L.P. Hartley'in *The Go-Between* (1953) adlı romanındaki meşhur açılış cümlesi "geçmiş yabancı bir ülkedir" yıllardır tarihçilerin anakronizm tuzağına düşmekten kaçınmaları gerektiğini gösteren veciz bir ifade olarak kullanılır. Tarihçi, geçmişle bugün arasına koyacağı ihtiyatlı mesafeyle incelediği konunun tutarlı bir açıklamasını gerçekleştirebilir. Bu ihtiyata ve soğukkanlılığa sahip olunmadan yazılanlar ise geçmişin çarpıtılmış bir anlatısından çok da fazlasını ifade etmeyecektir. Ülkemizde yeni yeni gelişmekte olan Ortaçağ Avrupa Tarihi, Hartley'in veciz cümlesini dikkate almaya belki de diğer alanlara nazaran bizi daha fazla zorlamaktadır. Çünkü Ortaçağ, Batı literatüründe bile uzun süre Aydınlanmacı rasyonalizmin etkisiyle "Karanlık" olarak tasvir edilmiştir. Ancak, son dönemlerde mutluluk verici bir gelişme olarak, Ortaçağ'ın özgün yönleri, kavram ve olguları artık geçmişin yabancı bir ülke olduğu metaforunun öğreticiliğiyle, anakronizm tehlikesine düşmeden, sarih bir dille yeniden tanımlanmaya çalışılmakta ve bu çaba Ortaçağ/lar/a bakışımıza yeni imkânlar sunmaktadır.

Bu çalışmada bir araya getirilen makaleler geçmişle araya mesafe koyma ihtiyatını gözeterek Ortaçağ Avrupa tarihindeki

kimi kavram ve olguları değerlendirmeye çalışmaktadır. Kitap, 2013 ila 2018 yılları arasında Türkiye'deki farklı akademik dergilerde yayımlanmış dokuz makaleden oluşmaktadır. Makalelerden İngilizce olan bir tanesi Türkçeye çevrilmiş ve hepsi yeniden gözden geçirilerek yayıma hazır hale getirilmiştir. Kitaptaki makalelerin ilki, Rönesans'tan itibaren Batı literatüründe Ortaçağ kavramının olumsuz anlamıyla ve "Karanlık" metaforuyla nasıl yerleşik hale geldiğini ve 19. yüzyılda milliyetçilik akımının güçlenmesiyle geçirmiş olduğu dönüşümü irdelemektedir. İkinci makale, Ortaçağ Tarihi disiplininin tarihin profesyonelleşmesiyle birlikte 19. yüzyıldaki doğuşu üzerinde durmaktadır. Üçüncü makale ise Geç Ortaçağ kavramının doğuşu ve kullanımıyla ilgili sorunları tarih yazımından örneklerle tartışarak tarihi dönemlendirmeye ilişkin keyfiliklerin Ortaçağ'ın kendi içindeki erken, yüksek ve geç dönemlendirmelerine de sirayet ettiğini ve bu kavramsallaştırmada revizyona ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Dördüncü ve beşinci makaleler, Ortaçağ siyaset düşüncesinde krallık otoritesinin sınırları üzerine olan tartışmaların teorik ve pratik yansımalarını Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesinden örneklerle ve *lex animata* (yaşayan yasa), *voluntas* (irade) vb. teknik kavramlar etrafında tartışmaktadır. Altıncı makale ise Ortaçağ denilince akla ilk gelen kavramlardan feodalizmin Geç Ortaçağ İngilteresi'nde toprak merkezli sistemin dönüşümüyle *Bastard Feudalism* olarak kavramsallaştırılan bir hüviyete bürünmesi ve bunun siyasi ve sosyo-ekonomik etkilerine değinmektedir. Yedinci makalede, birçok alanda İslam alimlerinden etkilendiği bilinen İngiliz din adamı ve düşünür Robert Grosseteste'nin Aristotelesçiliğin din açısından sakıncalı bulduğu etkilerine karşı gelenekçiliği tahkim etme çabası işlenmektedir. Sekizinci makale, Ortaçağ Avrupa Tarih eserlerinde retorik sorununa değinmekte ve birçok eserden örneklerle Ortaçağ'da iyi bir anlatının kısa ve öz şekilde ifade edilmesinin teorik olarak gerekçelendirilmesi üzerinde durmaktadır. Albi Haçlı Seferi'ne ilişkin dokuzuncu ve son

makalede ise Ortaçağ Avrupası'ndaki yaygın Kathar sapkınlığına karşı 1209-1229 yılları arasında gerçekleştirilen Haçlı Seferi'nin nedenleri üzerinde durulmakta ve Haçlı Seferi'nin sadece Müslümanlarla sınırlı kalmayıp Papalık ve dünyevi otoritelerin Avrupa'ya yeni bir düzen vermek için kullandıkları özgün bir yöntem olduğu gösterilmektedir.

Kitaptaki yazıların gözden geçirilmesi sürecinde her türlü desteği ve fedakârlığı gösteren eşim Öznur Durgun'a, aileme, makalelerin kitap olarak yayımlanmasına vesile olan İhsan Fazlıoğlu Hocam'a ve yardımlarından dolayı meslektaşım Umut Var'a teşekkür ederim.

RÖNESANS'TAN 19. YÜZYILA AVRUPA TARİHYAZIMINDA İLERLEME FİKRİ, DÖNEMSELLEŞTİRME VE ORTAÇAĞ AVRUPA TARİHİ ALGISI*

Giriş

Ortaçağ Avrupa tarihi bir tarihsel araştırma nesnesi olarak günümüz Avrupa tarihçisinin gözünde ya da modern Avrupalı sıradan bir insanın zihin dünyasında, Rönesans döneminden beri sürekli vurgulanarak geliştirilen klasik Avrupa tarihi dönemselleştirmesi algısının kurbanı olmuştur (Reuter, 2006, s. 19-22). Bu konudaki literatür oldukça zengindir ve Rönesans'tan beri yüzyıllardır geliştirilen olumsuz algının modern tarihyazımındaki görünümleri açısından da dikkate değerdir.[1] Ancak, Avrupa dönemselleştirmesine ilişkin algı,

---

* Bu çalışma, *İnsan & Toplum* dergisinin 2013 yılı 3. cilt 6. sayısında, 283-304 sayfaları arasında aynı başlıkla yayımlanan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

1 Reuter'in yukarıda referans verilen çalışması, klasik Avrupa tarihi dönemselleştirmesinin modern Avrupa tarihçiliği içerisinde kazandığı anlam üzerine olan literatürü incelemektedir. Bu makalenin konusu 20. yüzyıldaki modern tarihçilik tartışmalarını içermediği için, makalenin giriş kısmında, bugüne kadar gelişen algının kısa bir özetini vermekle yetindik. Ortaçağ

bugün Ortaçağ Avrupa tarihçiliğinin hemen hemen bütün alt disiplinlerine sinmiştir ve özgün içerimlere sahip değildir. Bu nedenle, literatürün derinlemesine incelenmesinden ziyade belirleyici olan kimi özelliklerine değinmekte fayda vardır. Genelgeçer hâle gelen bu algı, kabaca şöyle özetlenebilir: Tarih, mükemmele veya daha iyiye doğru ilerleyen zincirleme ve aşamalı olaylar veya olgular bütünüyse ve Modern Avrupa tarihi, bu teleolojik ilerlemenin eşsiz biçimini temsil ediyorsa Ortaçağ Avrupa tarihi, bu ilerleme çizgisinde olumsuzlanan bir dönemi temsil etmektedir. Bu anlayışın, kısmen de olsa en azından Ortaçağ Avrupa tarihi çalışan tarihçiler arasında eleştirildiğini söylemek mümkünse de Ortaçağ tarihçileri arasında bile bu konuda ortak, olumlu bir görüşün olmadığı da çok açık.[2]

Yukarıda bahsettiğimiz algının, beraberinde tarihsel ilerleme fikrine içkin bir tezatı barındırdığı da bir gerçek. Bir taraftan, eşsiz bir gelişme biçimini temsil ettiğine inanılan Avrupa tarihinin modern-seküler toplumsal yapıları oluşturmasında Ortaçağ Avrupa tarihinin "karanlık" olarak addedilen Kilise merkezli ve parçalı sosyal dokusu, modern toplumsal ve siyasi organizasyonların doğuşu için uygun zemini oluşturması bakımından olumsuzlanarak ilerlemeci-teleolojik tarih yazıcılığı için elverişli bir araç olmuştur. Bu açıdan Ortaçağ Avrupa tarihi araçsal bir niteliğe sahiptir. Diğer taraftan, tarihsel ilerleme fikrinin ve felsefi açıdan teleolojik bakış açısının iyimser biçimleriyle mükemmele doğru ilerleyen çizgisinde, geri ve karanlık bir toplumsal aşamayı temsil etmesi açısından ve antik bilgeliğin kazanımlarının kaybedildiği bir döneme tekabül etmesiyle Ortaçağ Avrupa tarihi, Modern Avrupa tari-

Avrupa tarihinin dönemselleştirme bağlamında, modern Avrupa tarihçiliği içinde konumlandırılmasına ilişkin eleştiriler için bkz. Lesaffer, (2009); Matthews (2012).

2 Bu konuda, Ortaçağ Avrupa tarihçilerinin kendi aralarındaki tartışmaları için bkz. Reuter, (1992, s. 176-180); Wickham, (1994, s. 133-143).

hine doğru ilerleyen sürekli gelişim çizgisinde engel de teşkil etmektedir. Bu açıdan ilerlemeci Avrupa tarihi kategorileriyle, Antik Dönem ve Modern Dönem arasında bir kopukluk yaratması bakımından sorunlu bir dönemdir aynı zamanda Ortaçağ. Bu ikili durum göz önünde bulundurulduğunda, Ortaçağ Avrupa tarihini Avrupamerkezci bir tarih anlatısının içinde konumlandırmak oldukça güç bir hâle gelecektir.

Bu yazının temel iddiası ise yukarıda değindiğimiz, Ortaçağ tarihiyle ilgili tezat gibi görünen iki anlayışın, Ortaçağ Avrupa tarihçiliği araştırmalarında Avrupamerkezci anlatının sürekli olarak yeniden üretilmesi için tetikleyici ve güçlendirici etkenler olduğudur. Ortaçağ Avrupa tarihine ilişkin düşünsel ve felsefi gerilim, Avrupamerkezci Ortaçağ Avrupa tarihi algısını beslemiştir. Ortaçağ Avrupa tarihi, bir taraftan politik parçalanmışlığı ve dinsel otoritenin toplumsal yaşamı kuşatarak biçimlendirmesi ve özgür düşüncenin yeşermesini geciktirmesi gibi nedenler ileri sürülerek tarihsel ilerleme şeması içinde eleştiri nesnesi olarak görülmüştür. Diğer taraftan ise Modern Avrupa tarihi yazımında modern ulus-devlete ulaşan gelişim çizgisi içinde, Kilise'nin merkezi otoritesine karşı daha bireyselci ve komünel dinsel yapılanmaların ortaya çıkması, seküler bir toplumsal yaşamın zeminini hazırlaması, ulusal kültürlerin filizlenmesi için gerekli olan halk kültürünün şekillenmesi, Kilise Hukuku'nun karşısında Örfi Hukuk'un güçlü bir gelenek oluşturması gibi kimi özellikleriyle de olumlanmıştır. Böylece hem olumsuzlama hem de olumlama, Ortaçağ tarihini ve Modern Ortaçağ tarihçiliğini Avrupamerkezci tarih yazımının bir parçası hâline getirmiştir.

Tarihsel Teleoloji ve İlerleme

Bu yazının amacı, kuşkusuz tarihsel ilerleme ve teleoloji kavramlarının batı düşüncesi ve tarihçiliği içinde gelişimi ve geçirmiş olduğu evreler değil. Ancak, Ortaçağ tarihçiliğinin

teleolojik ve ilerlemeci Avrupamerkezci tarihyazımı içinde edindiği konumun daha açık biçimde anlaşılabilmesi için, kavramların tanımıyla ilgili kısa bilgiler vermek gerekiyor. Felsefi olarak amaçsal ve sonlu olan "şeylerin" tartışılmasını ve araştırılmasını (Woodfield, 2010, s. 4) ifade eden teleoloji kavramı, tarih felsefesi içinde kazandığı anlam itibariyle, tarihî süreç içinde insanlığın gelişimini, belirlenmiş tarihsel yasalar ve süreçsel gelişim çerçevesinde, tarihçinin içinde bulunduğu bugünkü gerçeklik düzeyiyle sınırlandırması ve açıklamasıyla tarihî olayları presentism (bugüncülük) çerçevesinde kavramsallaştırmaya dayanır. 20. yüzyılın önde gelen İngiliz tarihçilerinden Herbert Butterfield'ın, özellikle 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında eserlerini ortaya koymuş olan modern tarihçilere getirdiği eleştiri bu noktada aydınlatıcıdır. Butterfield'a göre modern tarihçiler, özelde de aşağıda tartışılacağı üzere ilerlemeci İngiliz Whig tarihçilik ekolü, "geçmişi dolaysız ve sürekli bir biçimde bugüne referansla inceleyerek" tarihsel veriyi basitleştirip çarpıtmakta ve bugüne ait olan bilgi ve gelişmeye "kesinlik ve mutlaklık" atfederek geçmiş hakkında taraflı yargılara varmaktadır (Butterfield, 1931, s. 11, 107).

Teleolojik tarih felsefesindeki amaçsallık, ilerlemeci tarih anlatısıyla bir arada değerlendirilmelidir. İlerleme düşüncesinin tarihsel süreç içerisinde kazandığı anlama ilişkin en kapsamlı inceleme ve eleştirilerden birini yapmış olan Robert A. Nisbet, ilerleme düşüncesinin modern zihindeki karşılığını çok açık bir biçimde ortaya koymuştur. Nisbet'e göre ilerleme fikri, insanlığın "ilkellik" ve "barbarlık" gibi tarihsel durumlardan ileriye doğru bir tarihsel sıçrama gerçekleştirdiği ve bu ilerlemenin "öngörülebilir gelecekte" de devam edeceği düşüncesine dayanır (Nisbet, 2009, s. 4). Bu anlamda felsefi bir kategori olan teleoloji, yukarıda ifade edilen biçimiyle tarihî bilgiyi anlama konusunda kullanıldığında, modern ilerleme kavramıyla ve ilerlemeci tarih anlatısıyla uyumlu bir metodolojik çerçeve oluşturur. Vurgulanması gereken nokta şu ki,

bugünden kavrayış amaçsal ve sonlu olana doğru ilerlemeyi kesintiye uğratmaz. Gelecekte olana doğru ucu açık olan bugünden tarihsel kavrayış söz konusudur.

Teleolojik tarih felsefesi okuması ve ilerlemeci tarih anlayışı, Rönesans öncesi bir tarihe sahiptir. Antikite ve Ortaçağ'da "ilerleme" kavramı ve bu kavramın çerçevesi içinde sistematik bir tarih okumasından bahsetmek ise güçtür. İlerleme kavramı, Antik Dünya ve Ortaçağ insanı için Rönesans ve Aydınlanma düşünürlerinin anladıkları ve kavramsallaştırmaya çalıştıklarından oldukça farklıdır. Bu dönemlerde "ilerleme" kavramının olgunlaşıp sosyal bilimler ve Ortaçağ için Avrupamerkezci bir anlatının parçası hâline gelmesi ise aşağıda tartışılacaktır. Dinî ve siyasal bir içeriğe sahip olmaksızın ilerleme, modern öncesi dönemin insanı için maddi dünya ve bu dünyadaki gelişimlerin anlamlandırılıp açıklanması için bir araç işlevi görmektedir (Monastra, 2003, s. x). İlerleme, kozmik düzen ve ilahî iradenin çizdiği sınırlar dâhilinde geçerlidir ve aşamalı, zincirleme bir olgular bütünü olarak açıklanamaz. Rönesans döneminde Ortaçağ algısı bahsinde tartışılacağı gibi, Aydınlanma dönemi öncesinin düşünürü için tarihsel teleoloji parçalıdır ve süreksizliklerle doludur. Her bir ilerleme sürecinin çizgisel bir biçimde iyiye veya mükemmele doğru yönelişi, teleolojinin vazgeçilmez bir parçası olmak zorunda değildir. Tarihsel geçicilikler, kozmik yasaların içinde iniş çıkışları da barındırır. İnsanın ahlaki konumlanışı ve "Tanrısal İrade"ye karşı sorumluluklarını yerine getirme ölçüsü, bireysel ve toplumsal maddi ilerlemenin yazgısını da belirler. Özetle, sınırları belirlenmiş, doğrusal, ileriye ve mükemmele doğru ucu açık, sistematik bir tarihyazımı ve algısının, epistemolojik Avrupamerkezci tarihyazımı için ön koşul hâline gelmesi, yazının ilerleyen bölümlerinde değinileceği gibi, görece ağır bir biçimde, Rönesans dönemi tarih dönemselleştirmesiyle ve Ortaçağ'ın olumsuzlanma çabasıyla olacaktır.

Teleolojik-ilerlemeci tarih yazıcılığı, 18. yüzyıl Aydınlanma tarihçiliğinin ortaya çıkması ve 19. yüzyılda akademik tarihçiliğin gelişmesiyle birlikte, tarih yazıcılığını kesin bir biçimde belirlemiştir. Kuşkusuz, bugün modern literatürde Ortaçağ Avrupa tarihine yüklenen olumsuz anlamların kemikleşmesinde, bu temel okuma biçimlerinin etkisi başat öneme sahiptir. Ortaçağ Avrupası, giriş bölümünde de belirtildiği üzere, Avrupamerkezci modern ve mükemmel akışa sahip Avrupa tarihi okuması içinde geri bir tarihsel aşamaya denk gelmektedir. Fakat bu noktadan hareketle, Ortaçağ Avrupa tarihinin, Avrupa tarihçiliğinde Modern Dönem'de Aydınlanma ve ardından 19. yüzyıl akademik tarihçiliğiyle birlikte iyice yerleşikleşen klasik Avrupa tarihi dönemselleştirmesinin -ki bilindiği üzere, bu dönemselleştirme, başlangıç tarihleri konusunda farklı öneriler ileri sürülse de Antik Çağ, Ortaçağ ve Modern Çağ şeklinde kabaca tanımlanabilir- içine oturtulduğu düşünülmemelidir.

Rönesans Tarihçiliği ve Ortaçağ

Yazının bu bölümünde, Ortaçağ tarihinin ilerlemeci tarih anlatısı içinde ilk defa ve olumsuz bir biçimde değerlendirilmeye başlandığı bir dönem olarak Rönesans ve bu dönem düşünürlerinin Ortaçağ algısı üzerinde durulacaktır. Aydınlanma düşüncesinde şekillenen Avrupa merkezci ve ilerlemeci anlatının Ortaçağ Avrupa algısını oluşturmasının ilk nüvelerini de bu dönemde tespit etmek mümkündür. Ortaçağ Avrupa tarihine ilişkin olumsuz görüşler, Rönesans tarihçilerinin kendi bugünlerine ait bir bilinçlilik geliştirmeye başlaması ve tarihsel dönemselleştirmeye ilişkin modern kurgu ve önerilerin ilk biçimlerini ortaya atmalarından itibaren başlamıştır (Perry, 2012, s. 189). Tarih, dilbilim ve kültürel geçmiş gibi konularla ilgilenen Petrarca'dan Erasmus'a kadar hemen hemen bütün Rönesans düşünürlerinde Ortaçağ algısı olumsuz olmuştur. Rönesans düşünürü için Ortaçağ tarihi, Antik Çağ'ın gör-

kemli günlerinin ardından Avrupa tarihinin karanlık ve barbar bir dönemi niteliğindedir. Rönesans düşünürleri, beşerî ilimler üzerine yoğunlaştıkça kendi dönemlerini ve yaptıkları çalışmaları "klasik bilgeliğin ve fikirlerin tazmini" olarak görmüşlerdir (Perry, 2012, s. 189). Bu anlamda modern tarihsel dönemselleştirme, Rönesans insanının, kendi çağına ait olan güven duygusuyla geliştirdiği, insanın tarih yapma sürecine ilahî iradenin yanı sıra, kendi özgür fiilleriyle de katıldıklarına dair inancın gelişmesinin bir biçimi olarak da görülebilir. Rönesans döneminin kendi tarihsel fiiline sarsılmaz bir inanca sahip, özgüven dolu insan ve düşünür tipi kendi Ortaçağ algısını geliştirirken bunu basit biçimde düşünsel soyutlamalar ve kurgulamalar üzerinden yapmamıştır. Rönesans düşüncesi ve tarihçiliği, Aydınlanma tarihçiliğinin felsefi ve spekülatif tarihçiliğinden daha somut bir yetkinlikle, klasik metinler üzerinden Ortaçağ algısı geliştirmiştir. Örneğin Erasmus için Ortaçağ, antik bilgeliğin kaybedildiği bir dönemdir ve klasik Yunan ve Latin metinlerinin incelenmesi ve yeniden yorumlanması, esaslı bir eğitim reformunun gerçekleştirilmesi için birinci derecede öneme sahiptir. Çünkü ona göre geçmiş bilgi birikimi içinde "öğrenilmeye değer olan hemen her şey bu iki dilde kaleme alınmıştır (Rummel, 2004, s. 26)." Şüphesiz, bu tür bir yorumlama, Rönesans hümanist düşünür tipinin soyutlamaları bir kenara bıraktığı gibi bir izlenim vermemelidir. Rönesans'ın Petrarca gibi ilk düşünürlerinden, Erasmus gibi daha sonraki önemli isimlerine kadar, hemen bütün Rönesans düşünürlerinde Ortaçağ algısını belirleyen etmenlerden biri kurgusal olarak kendi zihinlerinde üretmiş oldukları, kendi bugünlerine dair kavramsallaştırmalardır. Petrarca gibi yazarların, Ortaçağ ile kendi aralarına koydukları mesafede tarihsel süreksizlik vurgusu, kendi tarihsel dönemlerinin Ortaçağ'dan farklı ve benzersiz olduğuna dair inancın güçlenmesine yardımcı olmuştur (Nauert, 1995, s. 19-20). Tarihsel süreksizlik fikri, Rönesans tarihçisi ve düşünürü için Ortaçağ'ı kendi zamanlarından farklı bir dönem olarak görme sonucunu

doğurmuştur. Her ne kadar Ortaçağ insanıyla ortak kültürel temele sahip oldukları ve benzer metinleri okuyarak kendi kültürel zihin dünyalarını oluşturduklarını biliyor olsalar da her tarihsel dönemin kendi özgün koşulları ve anlam dünyalarına sahip oldukları fikrinin bir neticesi olarak zaman içinde olayların akışını ve olguların biçimlenmesini tarihsel süreksizlik içinde değerlendirmiş, Ortaçağ'ın geleneksel entelektüel ve kültürel mirasını olumsuzlamışlardır (Nauert, 1995, s. 20).

Rönesans düşünürünün tarihsel süreksizlik fikrinin daha iyi anlaşılabilmesi için, sanırım yalnızca şu örneği vermek yeterli olacaktır: Rönesans düşünürü, Platoncu felsefeyi yeni formlarıyla okumaya çalışmış, Ortaçağ skolastik düşüncesine ve Ortaçağ düşünürünün Aristoteles ya da Aziz Augustinus gibi geçmiş düşünürleri okuma biçimine karşı çıkmıştır. Ancak, hiçbir zaman bu düşünürleri kendi düşünsel ve tarihsel argümanlarının meşrulaştırmasında bir kenara bırakmamıştır. Yeni okuma biçimleriyle, bu düşünce ekollerini Neo-Skolastizm ve Neo-Aristoculuk biçiminde Rönesans, Reformasyon ve daha sonraki dönemlerde yeniden üretme ihtiyacını hissetmişlerdir (Greenfield, 1981, s. 312). Bu anlamda, tarihsel süreksizlik fikri, Ortaçağ tarihinin modern zihinde ve modern akademik dünyada algılanması söz konusu olduğunda ikili bir işleve sahip olmuştur. Bir yandan, Rönesans düşünürü tarihsel dönemselleştirme fikrinin kapısını aralayarak kendi dönemselleştirme kategorisini oluşturmuş, diğer yandan Ortaçağ'ı daha önceki klasik-antik bilgelik çağıyla arasında Avrupa insanının içine düştüğü bunalımlı bir dönem olarak tasvir ederek reddetme eğilimi göstermiştir, böylece kendi çağını meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Bu algı, neredeyse sürekli yeniden üretilerek modern akademik çalışmalarda Ortaçağ Avrupa algısının bir yönünü teşkil etmiştir. Dahası, Modern Avrupa tarihi dönemselleştirme paradigmasında Ortaçağ Avrupası'nın ihmal edilmesine ve küçümsenmesine yol açmıştır. Öte yandan, giriş bölümünde belirttiğimiz temel

probleme de neden olmuştur. Ortaçağ Avrupa tarihi, Avrupamerkezci biricik ve eşsiz, ilerlemeci tarih görüşü içinde nereye oturtulacaktır? Bu problemi çözmeye yönelik girişimler, Karşı-Aydınlanma sonrası akademik tarihçilerin önerileriyle biçimlenmiştir. 19. yüzyıl akademik tarihçisi -en azından Ortaçağ'ı eleştiri nesnesi olarak görmek istemeyenler-, ilerlemeci paradigmayla tarihselcilik arasında üçüncü bir yol önererek Ortaçağ tarihini Avrupamerkezci tarih görüşünün içine yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu konu aşağıda tartışılacaktır.

Tekrar, Rönesans düşünürü ve amatör tarihçisinin, Ortaçağ tarihi algısına yaptığı katkıya dönersek tarihsel süreksizlik fikrinin getirdiği olumsuzlamanın yanı sıra, olumlu bir katkıdan da bahsetmek gerekmektedir. Rönesans düşünürü, Ortaçağ'da üretilen bilgiden daha fazla şüpheye düştükçe, bütün bir Ortaçağ boyunca Kilise'nin oluşturduğu bilgi birikiminin otoritesine olan inancı ve güveni sarsıldıkça tarihselci metin inceleme metodolojisini üretme ve geliştirme ihtiyacı duymuştur. Her ne kadar olumsuz bir Ortaçağ algısı mevcutsa da Ortaçağ'ın tarihsel bir inceleme nesnesi olarak değerlendirilmesi ciddi olarak Rönesans düşünürünün gündemindedir artık. Rönesans düşünürü Ortaçağ tarihine ilişkin metinsel ve dilbilimsel incelemelerini ve kritiklerini dolaysız olarak birincil kaynaklara giderek yapmıştır. Tarihsel veriler, kayıtlar, Rönesans düşünürü tarafından en ince detaylarına kadar incelenmiştir. Bu döneme ait tarihselci inceleme biçiminin en bilinen örneklerinden biri Lorenzo Valla'nın, Ortaçağ tarihi boyunca kabul gören *Constitutum Constantini* (Constantinus Bağışı) adlı belgenin, Papalık tarafından bir sahtecilikle 8. yüzyılda üretildiğini ortaya koymasıdır. Valla, hem tarihsel bağlamına dayanarak hem de filolojik açıdan belgenin, Katolik Kilisesi'nin siyasal meşruiyet kaynağı olarak kullanılamayacağını ileri sürmüştür (Ginzburg, 1999, s. 54). Bu tür tarihselci incelemeler, Rönesans tarihyazımının Ortaçağ tarihçiliğinin gelişimine katkıları olarak öne çıkmaktadır.

Ama tarih, Rönesans tarihçisi için hâlâ Ortaçağ tarihçisinde etkin bir biçimde görüldüğü üzere, ahlaki ve öğretici derslerin çıkarılması gereken bir edebî türdür. Buraya kadar sıklıkla vurgulandığı gibi, Rönesans yazarlarının Ortaçağ incelemeleri için temel iki kaygısı vardır. Ortaçağ'ın Avrupa tarihi içinde bulanık, ara bir dönem olduğu; klasik çağdan Rönesans'a yapılan sıçramanın meşrulaştırılması için Ortaçağ'da üretilen tarihsel ve entelektüel mirasın sürekli olarak tenkit edilmesi.

Aydınlanma'nın Ortaçağ'ı

Aydınlanma tarihçisinin hem tarihçiliğe yaklaşımında hem de Ortaçağ tarihine ilişkin inceleme biçimlerinde Rönesans tarihçisiyle arasında benzerlikler olmakla birlikte, belirgin derecede farklı anlayışlar olduğu da söylenebilir. İlerlemeci düşünce tarihi paradigması, Aydınlanma tarihçilerinin tarih yapma biçimlerinin Rönesans tarihçilerinden daha ileri ve gelişmiş bir aşamayı temsil ettiklerini savunmuştur hep (Okie, 1991, s. 10-11). Bir noktaya kadar kabul edilebilir bir argümandır bu. En azından Rönesans tarihçiliğinin 17. yüzyıl kilise tarihçilerine ve Fransız hukuk tarihçiliği ekolünün feodalite kavramı üzerine çalışan tarihçilerine bıraktıkları miras üzerinden belgelerin daha detaylı incelenmesi, Aydınlanma tarih yazıcılığının bir parçası hâline gelmiştir denilebilir (Kelley, 1970, s. 11). Bu anlamda, Edward Gibbon ve William Robertson gibi Aydınlanma tarihçiliğinin büyük isimlerinin, bugün hâlâ alanlarında başyapıt olarak okunan *The Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü) ve *History of Scotland* (İskoçya Tarihi) gibi eserleri, bu tür bir gelişmenin ürünüdürler. Aydınlanma tarihçisinin tarihçiliğindeki pozitif taraf, Avrupa tarihçiliğinde o ana kadar iki yüzyılı aşkın bir süreçte şekillenen metodolojik mirasın yansımasıdır. Fakat Aydınlanma tarihçilerinin Ortaçağ'a yaklaşımlarına bakıldığında, Rönesans tarihçiliğinin Ortaçağ

algısına yeni bir soluk getirdiğini söylemek zordur. Bir kere, Rönesans döneminde oluşmaya başlayan Ortaçağ konusundaki olumsuzlama Aydınlanma tarihçileri tarafından aynen alınmış, hatta Ortaçağ Avrupası'na ilişkin vulgarize hâle gelen ve bugün sıkça duymaya alıştığımız Ortaçağ karanlığı, skolastik düşünce vs. gibi klişeleşen ifadeler, Aydınlanma tarihçiliğinden bugüne kadar gelen kavramsallaştırmaların ürünü olmuştur. Burada, Aydınlanma tarihçiliğinin Avrupamerkezci bir tarihyazımı perspektifi ve dönemselleştirmesinden nasıl bir Ortaçağ tasavvur ettiği, daha doğru bir ifadeyle, modern tarihçiliğin Ortaçağ kurgusunu nasıl inşa ettiği ve neleri modern akademik Ortaçağ tarihçisine miras bıraktığı soruları sorulmalıdır.

Aydınlanma tarihyazımının modern tarih yazıcılığına miras bıraktığı en olumsuz unsur, ilerlemeci tarih anlayışını sistemleştirmesi ve bunu evrensel bir kategori hâline getirmesidir. İlerlemeci ve evrenselci bir tarih tasavvurunun Avrupamerkezci bir tarihyazımı üretmesi de kaçınılmazdır. Bu konunun biraz daha derinleştirilmesi gerekmektedir. İlerlemeci tarih anlayışının yukarıda Rönesans tarihçiliğinde gördüğümüz biçiminden daha farklı bir kavrayışı mevcuttur Aydınlanma tarihçiliğinde. Rönesans tarihçiliği için Ortaçağ'dan daha ileri bir toplumsal ve kültürel yapıya sahip olmak, klasik-antik bilgelik çağıyla kurulmak istenilen bağın tesisi için araçsal bir nitelik arz etmiştir. Aydınlanma tarihçisi içinse ilerleme kavramı, sadece Avrupa tarihindeki içsel dönüşümlerin anlaşılabilmesi için bir araç değil, bütün bir dünya tarihini doğa bilimlerindeki gibi genelgeçer yasalarla açıklamanın anahtar kavramı hâline gelmiştir. Bu durumda, kuşkusuz doğa bilimlerinin 17. ve 18. yüzyıllarda doğadaki nesnel gerçekliği belirli yasalarla açıklama çabası ve buna yönelik atılan adımlar, Aydınlanma dönemi tarihçisini, tarihi yasalarla açıklamaya sürüklemiş ve bilimsel bir alan olarak görme eğilimini de

beraberinde getirmiştir (Sreedharan, 2004, s. 92-93). Bilimsel bilgi, doğrusal bir biçimde sürekli bir ilerleme gösterdiğine göre, doğanın nesnel yasalarının kavranışı gibi her bir bilgi alanında da kümülatif bir birikimden ve buna ilişkin total bir tarih teorisinden de bahsedilebilir Aydınlanma tarihçisi ve daha sonraki 19. yüzyıl tarihçisi için (Iggers, 1985, s. 6).

Bunun tabii neticesi ise Condorcet'ten Robertson'a ve Voltaire'den Gibbon'a kadar tarih üzerine düşünen ya da yazan Aydınlanma düşünür tipinin, felsefi-spekülatif tarihçiliği sistemleştirmesi ve ilerleme anlayışını felsefi tarihçiliğin içine iyice yerleştirmesidir. Felsefi tarih yazıcılığı, tarihin ilkel toplum biçimlerinden Aydınlanma tarihçisinin yaşadığı olgun ve akli çağa doğru aşama aşama ilerlediğini, bu açıdan tarihte akli olana doğru hem düşünsel hem de toplumsal ve siyasi ilişkilerin değişmesi ve gelişmesi anlamında da bir ilerleme olduğu ön kabulüne dayanıyordu (Carhart, 2007, s. 151). Örneğin Fransız düşünür Condorcet, uygarlığın ilerlemesinin nihai aşamada durmasının mümkün olmadığını, kendi yaşadığı çağı dikkate aldığında bu ilerlemenin akıl, tolerans ve evrensel insanlık fikirleri çerçevesinde Aydınlanma düşüncesi içinde kendini gerçekleştirebildiğini düşünmekteydi (Condorcet, 1795, s. 54, 249). Condorcet'in insanın zihinsel gelişimine yaptığı vurgu yanında, Adam Smith gibi düşünürler ise toplumsal değişimi mülkiyet biçimlerindeki değişimle birlikte okuyarak toplumsal ilerlemeyi sosyal ve ekonomik bir temele dayandırıyorlardı. Smith, *Lectures on Jurisprudence* (Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler) (Smith, 1978, s. 14) başlıklı eserinde, ilerlemeci tarih düşüncesini geçim biçimleriyle ilişkilendirerek, İngiliz yayılmacılık düzeninde son hâlini alan ticari ve uyumlu toplumun öncesine avcı-toplayıcı, göçebe ve tarımsal toplumları koyarak, Ortaçağ tarihini tarım toplumlarıyla eşleyip olumsuzluyordu. Böylece hem yükselen İngiliz genişlemeciliğine meşruiyet sağlamaya hem de içinde doğup büyüdüğü İskoç toplumu-

nun İngiliz toplumuna kıyasla geriliğine bir açıklama getirmeye çalışıyordu.

Aydınlanma tarihçileri için bir bütün olarak kavranması gereken insanlık tarihinin ve yine genelgeçer olan insan doğasının gelişiminin anlaşılabilmesi için toplumsal değişimin kuşatıcı yasalarının değişimi incelenmeliydi. Tarih, ne daha önceki dönemin tarihçilerinin düşündüğü gibi tanrısal iradenin etkin konumda olduğu bir alandı ne de sadece olaylar ve olgular üzerinden kavranabilirdi. Bu anlamda da felsefi-ilerlemeci tarihçilik, tarih eserinde anlatının ikincil plana kayması bakımından tarih metodolojisine zarar vermiştir. Peki, felsefi-ilerlemeci tarihçilik, Avrupamerkezci Ortaçağ tarihi yazımı açısından ne tür bir sonuca neden olmuştur? Aydınlanma tarihçiliği, Rönesans tarihçisinden farklı olarak Avrupamerkezci bir tarihyazımı geliştirmiştir. Rönesans tarihçisinin tarih kavrayışında, insanlık tarihinin bir bütün olarak genelgeçer yasalarını ve toplumsal değişimin kurallarını çözümleme kaygısı yoktur. Yukarıda belirtildiği gibi Rönesans tarihçisi için hâlâ ahlaki ve edebî bir anlatı, tarihçiliğin merkezindedir. Bunun yanı sıra, Ortaçağ algısını belirleyen faktör de yine daha önce üstüne basarak vurguladığımız gibi, Rönesans tarihçisinin kendi yaşadığı döneme kazandırmak istediği anlam ve meşruiyet kaygısıdır. Aydınlanma tarihçiliği, her iki açıdan da Rönesans tarihçiliğinden farklılaşır. Öncelikli olarak Aydınlanma düşünürü ve tarihçisi, coğrafi keşifler ile başlayan Avrupalı olmayan dünyayı daha yakından tanımanın getirmiş olduğu "öteki"ne ait malumat ve bilgi birikimine sahiptir. Kendisinden olmayan dış dünyaya ait ampirik verinin, daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar elinde bulunması, Aydınlanma tarihçisi için karşılaştırmalı tarihsel analiz yapma imkânlarını geliştirmiştir. Kendinden olmayan dünya ile karşılaştırma yapma olanağı ise Aydınlanma dönemi insanının psikolojik olarak kendine gittikçe güvenen, genelde Avrupalıyı, özelde ise kendi kişisel kimliğini merkeze

koyan iç bakış açısıyla beslenmiştir (Outram, 2005, s. 47-56). 16. ve 17. yüzyılların dinsel-politik ve sosyal gerilimlerini büyük ölçüde aştığına inanan Aydınlanma düşünürü, Rönesans düşünürü-tarihçisi tipindeki geçmiş-bugün karşıtlığını aşarak geleceğe dair sarsılmaz bir inanç ve ümitle, insanlık tarihini, özgürleşmenin tarihi olarak algılamıştır (Breisach, 2007, s. 205). Böylesine bir yaklaşımın, felsefi–ilerlemeci-teleolojik tarih paradigması çerçevesinde tarihsel dönemselleştirmeye ilişkin keskin önerilerde bulunması kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Diğer taraftan, eğer insanlık tarihi özgürleşmenin tarihiyse ve düşünsel olarak sekülerleşme, politik olarak daha çoğulcu yapılara ve sosyoekonomik açıdan ise ticari topluma doğru bir evrilme söz konusuysa ve bu evrilmenin biricik örneği teleolojik okuma neticesinde Avrupa toplumları olarak belirlenmişse, Avrupamerkezci bir tarihyazımı paradigmasını kurgulamak da Aydınlanma tarihçisinin görevi hâline gelecektir. Aydınlanma düşünür-tarihçisinin, Montesquieu'dan Robertson'a kadar Avrupa dışı toplumlardaki gelişim aşamalarını Avrupamerkezci bir bakış açısından, tarihsel ve toplumsal durgunluğun birer örnekleri olarak sunmasını da evrensel-tarihsel yasalar çerçevesinde insanlık tarihini okumalarının ve karşılaştırmalar yapmalarının bir neticesi olarak görmek uygun olacaktır. Ortaçağ Avrupa tarihi, Aydınlanma ilerlemeci-evrenselci-teleolojik-Avrupamerkezci tarihyazımının önünde, tıpkı Rönesans tarihyazımının önünde olduğu gibi, problem olarak durmaktadır. Aydınlanma tarihçiliğinin Rönesans ile oluşmaya başlayan Ortaçağ Avrupa tarihi algısına farklı bir bakış açısı getirdiği söylenemez. Aydınlanma tarihçilerinin metinlerinde, tıpkı Rönesans tarihçisinde olduğu gibi, Ortaçağ tasvirleri olumsuzdur. Ortaçağ karanlıktır, Ortaçağ düşünsel gelişmenin durgunlaşması demektir, Ortaçağ mülkiyet ilişkileri açısından geri bir toplum biçimini temsil eden, feodalitenin kurumsallaştığı bir dönemdir. Daha önceden belirttiğimiz gibi, Ortaçağ ile ilgili bugün yerleşik hâle

gelen pejoratif tanımların kemikleşip şekillendiği dönem Aydınlanma'dır (Kudrycz, 2011, s. 34) ve bütün bu kavramsal tahrifler, Aydınlanma tarihçiliğinin modern akademik tarihçiliğe bıraktığı problemleri net bir biçimde ortaya koymaya yeterlidir. Aydınlanma tarihçiliği, Rönesans'ın Ortaçağ tarihi algısına olumlu anlamda bir rötuş yapmamış, Rönesans'ta ortaya çıkan kavramlarla meseleye yaklaşmıştır. Algıda farklılık olmamasına rağmen, kavramların kullanımında ideolojik nedensellik açısından farklı bir taraf vardır. Aydınlanma tarihçisinin Rönesans tarihçisinden farklı olarak evrenselci, totalci ve kozmopoliten bir dünya tasavvuru vardır; insanlık tarihi de geleceğe doğru nedensellik çerçevesinde ilerledikçe Avrupa tarihinin seküler özgürleşme süreci olarak, Ortaçağ barbarlığı ve batıl inançlarla dolu, geri toplumsal formasyondan koparılarak Avrupamerkezci tarihyazımının merkezine yerleştirilebilir özgürleşme süreci, Ortaçağ barbarlığı ve batıl inançlarla dolu, geri toplumsal formasyondan, model olarak Avrupamerkezci tarihyazımının merkezine yerleştirilebilir.

Akademik Tarihçilik: Ortaçağ Algısının Revizyonu

19. yüzyıl tarihçisinin ve sonrasında 20. yüzyıl tarihçisinin -burada özellikle Ortaçağ üzerine çalışan tarihçileri vurguluyoruz- yukarıda gelişim seyrini verdiğimiz Ortaçağ tarihi algısı ve artık o dönem için yerleşik hâle gelmiş, ilerlemeci Avrupamerkezci tarihyazımı geleneğinden bağımsız bir biçimde Ortaçağ Avrupa tarihi kurgusu ve incelemesi yapması mümkün değildi. Ortaçağ tarihçisi Timothy Reuter, Ortaçağ'ın bir kavram olarak sürekli kullanılarak aşındırılmasını ve Ortaçağ tarihçiliğinde akademik düzlemde meydana gelen anlam kaymasını çok veciz bir biçimde ifade etmiştir: "Kavramlar icat edilip tedavüle sokuldukları andan itibaren, tabii olarak bu kavramlar, onları üretenlerin kontrolünden çıkarlar (Reuter, 2006, s. 22)." Evet, 19. yüzyıl akademik tarihçiliğine gelene kadar, profesyonel biçimde olmasa bile Ortaçağ Avrupası'na

ilişkin tarihsel malzeme ve tartışma birikmiştir. Rönesans'tan Aydınlanma'ya kadar bir hat üzerinden baskın bir biçimde Ortaçağ Avrupası dönemselleştirme paradigması içinde dışlanmıştır. Ancak, 19. yüzyıl Romantizm-Karşı Aydınlanma partikülarizminin etkisi, Aydınlanma'nın evrenselci-yasacı ve kozmopolitan tarih okumasına karşı kültür ve ulus kavramlarının öne çıkması, toplumların gelişiminde sosyal değişimlerin deterministik bir biçimde anlaşılmasına karşı toplumların özgün ve organik gelişmelerine önem atfedilmesi, Aydınlanma'nın saf akılcı çizgisine karşı, Ortaçağ Avrupası'nın doğal ve saf-insani özellikler taşıyan özgürlükçü sosyal dokusunun vurgulanması, bunların bütünü, 19. yüzyılda oluşmaya başlayan Ortaçağ tarihi disiplinini şekillendirmede etkili olmuştur (Kudrycz, 2011, s. 81-113). Karşı-Aydınlanmacı Ortaçağ algısına biçimini veren düşünürlerden Herder'in ifadesiyle, Ortaçağ'dan bugüne Avrupa uluslarının kendilerine özgü, Aydınlanma düşüncesinin evrensel tanımlamalarının ve kaba tarihsel şemalarının ötesinde "kolektif bireysellik" denilebilecek ayırt edici vasıfları vardır (Crowder, 2004, s. 102). Bunlar, kuru bir bilimcilik ve ahlaki evrenselciliğin sınırlarına hapsolmayacak biçimde, her bir ulusun kendi kollektif bilincini oluşturacak meşruiyet kaynaklarına ve değer sistemlerine sahip olmasını da sağlar (Crowder, 2004, s. 102).

Ortaçağ akademik tarihçiliği, Aydınlanma düşüncesinde ve Karşı-Aydınlanmacı Romantik milliyetçilikte somutlaşan, birbirine karşıt olan iki düşünsel damarın gerilimlerini kendi bünyesinde taşımıştır. 19. yüzyıl Ortaçağ tarihçisi için aşılması gereken problem şu şekilde tanımlanabilir: Akademik-profesyonel tarihçiliği Rönesans ve Aydınlanma tarihçiliğinin öncülleri ve metodolojik katkıları biçimlendirmiştir. Hem yasa koyucu tarihçilik hem de belgelerin filolojik kritiğe tabi tutulması, bu metodolojik gelişim sürecinin ürünüdürler. Buna ek olarak Ortaçağ Avrupa tarihçiliğinin, tarih disiplininde bir alt alan olarak ortaya çıkışı da süreç içinde gelişen

dönemselleştirme paradigmasının ve ilerlemeci-teleolojik tarih okumasının bir sonucudur. Öte yandan Karşı-Aydınlanmacı Romantizm, ulusal kültürlerin biricikliği üzerinden Ortaçağ'a olan olumlu ilgiyi de canlandırmış, milliyetçilik ve seküler ulus devlet düşüncesinin modern Avrupalı zihninde yerleşmeye başlaması ise Ortaçağ Avrupası'nda her bir ulusun biricik ve eşsiz tarihsel özellikleri olduğu fikrinin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Plant, 2004, s. 384).

Modern profesyonel tarihçi için sorun epey karmaşık bir hâl almıştır böylece. Tarihsel değişim, teleolojik-ilerlemeci Avrupamerkezci meta anlatı ve bu anlatı içinde Ortaçağ Avrupa tarihinin topyekûn olumsuzlanması, tarihselci partikülarizmle çatışmaktadır. Ortaçağ Avrupa tarihçisi, bu sorunu gerilimli iki düşünce biçimini birleştirerek çözmüştür. Ortaçağ Avrupa tarihini hem ulusal tarihlerine köken bulma aracı olarak tarihselci okumaya tabi tutmuşlar hem de Avrupa tarihinde modern ve mükemmel olana doğru gelişim çizgisinde geri bir aşama olarak kabul etmişlerdir. Günümüz Avrupa tarihçilerinin büyük bir kısmı, 19. yüzyılda oluşan bu geleneksel çizgiye bağlı kalmışlardır. Hâlen Ortaçağ Avrupa tarihini, Avrupa tarihinin modern olana doğru bu ilerlemeci-teleolojik ve Avrupamerkezci gelişiminde bir aşama olarak görmektedirler ve bu paradigmaya yaptıkları müdahale sadece, Ortaçağ Avrupası'nın modern Avrupa tarihi içinde anlam kazandığına inandıkları özgürlük, sivil toplum, bireyselci din anlayışı, ulusal kültürlerin doğuşu gibi özelliklerinin kökenlerinin Ortaçağ Avrupa tarihinde bulunabileceğiyle sınırlıdır. Bir kavramın kökenini bulmak ve onun üzerine sırf kavramın modern olana doğru nasıl daha mükemmele ulaştığını tespit etmeye çalışmak ise sanırım teleolojik-ilerlemeci modern Avrupa tarih yazımını ve dönemselleştirme paradigmasını beslemeye hizmet edecektir.

Burada somut olarak 19. yüzyıl profesyonel Ortaçağ Avrupa tarihçisinin bahsettiğimiz algıyı akademik bir formda nasıl

geliştirdiği hususunun üzerinde durmakta fayda var. Yazının sınırları, Avrupa'da her bir ulusal tarih yazıcılığının Ortaçağ Avrupa tarihi algısının ne olduğunu detaylı bir biçimde tartışmayı imkânsız kılıyor. Bu nedenle, 19. yüzyıl Avrupa Ortaçağ tarih yazıcılığında üç büyük ekol olan, İngiliz *Whig* tarihçilik ekolü, Alman milliyetçi-devletçi tarihyazımı ve Fransız kültürel-devletçi tarihyazımlarının Avrupamerkezci ve ilerlemeci tarih yazıcılığıyla ulus devletçi bir Ortaçağ algısını nasıl birleştirdiklerini detaylandırmaktan ziyade, İngiliz tarihçiliğindeki Ortaçağ tarihi algısına biraz detaylı bakmak; Alman ve Fransız tarihçiliğindeki değişimi vurgulayıp bu konuyu başka bir çalışmaya bırakmak yerinde olacaktır.

İngiliz tarihçiliğinde 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar hâkim olan ekol, *Whig* tarihçilik akımıdır. "Whig" kavramı, aslında daha dar bir kullanıma sahip olarak ortaya çıkmıştır. *Whig*'ler 1688'de İngiltere'de gerçekleşen Şanlı Devrim öncesinde Parlamento'da oluşan iki gruptan biridir. "Tory" olarak adlandırılan diğer grubun kralcı ve statükocu konumuna karşı, anayasal monarşi ve parlamenter sistem yanlısı aristokrasiyle yeni yeni güçlenmekte olan burjuvazi kanata mensup olan aristokrasi, bu hizbin büyük çoğunluğunu oluşturmuştur. 1688'de bu kanadın zaferiyle birlikte, "Whig" kavramı daha da genişleyerek liberal-parlamentarizm yanlısı görece özgürlükçü bir siyasal tutumu simgeleyen bütün grup ve şahıslar için kullanılmaya başlanmıştır. Siyasal anlamı bir yana, *Whig* tarihçiliğin temel bakış açısı ise şöyle özetlenebilir: İngiliz tarihinin, Anglo-Sakson krallığından emperyalist döneme kadar olan tarihi, parlamenter demokrasi, ticari toplum, endüstriyel devrimle somutlaşan, krizsiz, barışçıl ve sürekli mükemmelleşen bir tarihtir; bu tarihî sürecin içindeki bütün olay ve olgular ise, bütün dünyaya model olması beklenen İngiliz tarihindeki özgün ilerleme çizgisinde, teleolojik bir nedensellik içinde, kavranması gereken bilgi birikimidir. İngiliz tarihçisinin görevi, bu modern ilerleme çizgisini anlama ve meşrulaştırmada,

yaşadığı dönemi merkeze alarak geçmiş olguları incelemektir. 20. yüzyılın ilk yarısına kadar *Whig* tarihçilik ekolü eleştiri konusu olmamıştır. Herbert Butterfield'in *Whig*[3] tarihçilik terimini kullanması ve bu çizgide yazan bütün modern tarihçilerin sert bir biçimde anakronizme düştüklerini ve bugünden bakarak geçmiş olayları çarpıtıp okuduklarını yazmasıyla birlikte, *Whig* tarihçilik dışında başka okuma biçimleri -özellikle *Yeni-Whig* ve *Revizyonist* tarihçilik akımları- ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, bugün hâlen *Whig* tarihçilik ekolü İngiliz tarihçiliğinde baskın konumdadır. *Whig* tarihçiliğinden konumuz açısından iki önemli sonuç çıkmaktadır. Birincisi, ilerlemeci-teleolojik okuma Aydınlanma geleneğini takip etmektedir ve İngiliz ulusal tarihini incelemede temel metodolojik araçtır. İkincisi ise ilerlemecilik, temel metodolojik öncül olunca bütün tarihsel anlatı, modern Avrupa ve İngiliz tarihi perspektifinden ve merkezinden kurulmakta ve tanımlanmaktadır zorunlu olarak. Böyle bir kurgunun Ortaçağ İngiliz tarihi üzerine bağımsız, Ortaçağ'ı kendi tarihsel koşulları içinde anlamaya yönelik bir çabasının olmasını beklemek ise zordur. Tarihsel inceleme sadece metinlerin veya belgelerin o dönemde ne anlama geldikleri üzerine tanımlamaların yapılması, olguların toplanması ve tasnifiyle sınırlıdır. Olguların yorumlanması ise *Whig* tarihçiliğinin penceresinden gerçekleştirilmektedir.

Böylesine modern ilerleme merkezli bir Ortaçağ algısının en çarpıcı göstergelerinden biri, Ortaçağ tarihi incelemelerinin İngiltere'de akademik olarak başladığı ilk kurum olan Oxford Üniversitesi'nde Ortaçağ tarihinin bir alt dal olarak bir anabilim dalı olarak hâlen modern tarih bölümünün içinde bulunmasıdır. Meselenin ironik yanlarından biri de şudur: İngiltere'de modern tarih bölümü Oxford'da bir Ortaçağ

3 Whig kavramının değişimi ve Whig tarih yazıcılığı ile ilgili geniş bir literatür mevcuttur. Konuyla ilgili örnek olması açısından bkz. Bentley, (1999); Butterfield, (1931).

tarihçisi tarafından kurulmuştur. Oxford Piskoposu olan William Stubbs, ilk modern-akademik Ortaçağ tarihçisi olarak 1866 yılında modern tarih profesörü unvanıyla Oxford Üniversitesi'ne atanmış, 1872 yılında üniversitenin modern tarih bölümünü kurmuştur. Stubbs'ın tarih yazma biçimi, bütün yazı boyunca ortaya koymaya çalıştığımız eklektik Ortaçağ Avrupa tarihi yazıcılığının önde gelen örneklerinden biridir. Stubbs, İngiliz tarihçiliğinin bugün içinde bulunduğu zihniyet dünyasını şekillendiren isim olmuştur. Bugün İngiliz Ortaçağ tarihçilerinin büyük bir kısmı, Stubbs'ın öğrencilerinin yetiştirdiği isimlerdir (Bentley, 2005, s. 23-24).

Stubbs, bir taraftan metodolojik olarak hem geleneksel tarih yazıcılığının belgeci tasnifçiliğine sıkı sıkıya bağlıdır hem de İngiliz tarihinin gelişimini ilerlemeci-teleolojik çizgi üzerinden okur. 19. yüzyıl, yukarıda belirttiğimiz Romantik Ortaçağ ilgisinin yükselişe geçmesinin bir neticesi olarak Ortaçağ tarihiyle ilgili büyük belgesel ve kronik edisyon projelerinin hayata geçirilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. *Rolls Series* adı verilen, Ortaçağ İngiliz tarihine ilişkin birincil kaynakların yayımlanmasına 19. yüzyılın ikinci yarısında devlet teşvikiyle başlanmış, 255 cildi bulan yayın projesine Stubbs öncülük etmiş ve tarihçilik açısından çok önemli ve kapsamlı olan bu projeye belge ve kronik neşriyatı yaparak katılmıştır (Knowles, 1961, s. 158). Bu anlamda, Stubbsçı tarihçilik çizgisi, belgelerin yakından, derin okuma ve incelemesine dayalı klasik Rönesansçı ve 19. yüzyıl üzerinden ise Rankeci çizginin, İngiliz tarihindeki devamı niteliğindedir.[4] Öte yandan ilerlemeci-teleolojik tarihyazımı, Stubbs'ın bütün anlatılarının odağındadır. Üç ciltlik büyük eseri *The Constitutional History of England in its Origins and Development* (İngiltere Anayasa Tarihinin Kökenleri ve Gelişimi), Ortaçağ İngiliz tarihi için hâlâ aşılması güç olan kaynaklardan biridir ve yukarıda ana hatlarını verdiğimiz *Whig* ilerlemeci tarihyazımının ilkelerinin bir tür

4 Stubbs, Ranke'nin metinlerinden İngilizceye tercümeler yapmıştır.

manifestosudur. Stubbs şöyle yazmaktadır: "Ortaçağ, tarihî olgu ve görüşlerin bir yığını değil, mükemmel bir zincirin bağlarının bir parçasıdır (Stubbs, 1870, s. v)." Mükemmeliyete giden zincir, totalde Avrupa tarihi, özelde ise doğrusal bir hat üzerinden 19. yüzyıl İngilteresi'nde somutlaşan emperyal devlet ve toplum yapısıdır. Stubbs'ın bu Aydınlanmacı okuması ve Rönesansçı belgeciliği, Romantik-Karşı Aydınlanmacı idealizmle de beslenmiştir. Stubbs için tarihi incelemek, aynı zamanda ulusal biricikliğin ve kader örgüsünün ilerleyişini de görmektir. Bu yüzden belki de Alman Romantik tarihçilerinin yaptıklarına benzer bir biçimde, İngiliz tarihinin anayasalcı gelişimlerinin izlerini Roma dönemindeki Cermenik kabile yapılarının eşitlikçi komünel biçimlerinde aramış, 14. ve 15. yüzyıllarda İngiliz parlamentosunun artan gücüyle, bu geçmiş ve Viktorya dönemi İngilteresi'nin anayasal düzeni arasında süreklilik kurmaya çalışmıştır (Grummitt, 2013, s. 17).

Alman ve Fransız tarihçiliklerinde kimi değişik etmenlerin rol oynadığını kabul etsek bile, benzer bir düşünsel çerçeve mevcuttur. Alman tarihçiliğinin devlet merkezli, kültür ve ulus temelli Romantik-Karşı Aydınlanmacı Ortaçağ Avrupa tarihçiliği, tarihsel ilerleme ve değişim zinciriyle partikülarizm arasında gerilim oluşturmuştur 19. yüzyıl boyunca. Heinrich von Sybel gibi tarihçilerin Prusya'nın Alman ulusal birliğini tesis ettikten sonra, politik konjonktürün etkisiyle Hegelci tekâmül teziyle, Ortaçağ Alman tarihi arasında kurmaya çalıştıkları bağlantının bir anda nasıl koptuğu (Breisach, 2007, s. 307) ve Fransız kültür tarihçiliğinin Yeni-Ortaçağcılık ve Restorasyon dönemi sonrası Karşı-Aydınlanmacı perspektifin etkisiyle Fransız Aydınlanma tarihçilerinin medeniyet kavramı merkezli tarihyazımına gösterdikleri tepkilerde (Mellon, 1958, s. 58-101), bütün yazı boyunca vurgulanan gerilim hattının izlerini bulmak mümkündür. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi bu noktalar, çalışmamızın sınırlarını aştığı için başka bir çalışmada detaylı olarak değerlendirileceklerdir.

Sonuç

Yazı boyunca Avrupamerkezci ilerlemeci-teleolojik Avrupa tarihyazımına Ortaçağ tarihinin nasıl eklemlendirilmeye çalışıldığını inceledik. Bugün, Ortaçağ Avrupa tarihyazımında bu tür bir paradigmayı aşmak mümkün müdür? Klasikleşen dönemselleştirme paradigması, yeni biçimleriyle 19. yüzyıl sonlarında yeniden üretilmiştir. Özellikle 1880'lerden sonra Ortaçağ Avrupa tarihi, Max Weber gibi düşünürler tarafından, modern dünyayı süreklilikler çerçevesinde tanımlamak ve "bütüncül bir tarihsel süreç açıklaması" için araç olarak kullanılmıştır (Sunar, 2012, s. 124). Fakat bütüncül açıklama çabası, aslında karşılaştırmalı ve genelgeçer tarih ve toplum kuramları ortaya koymaya çalışan Aydınlanma düşünürlerinin Ortaçağ Avrupa tarihi algısının devamı olmuştur. Aradaki belirleyici tek fark, Weber gibi isimlerin, Aydınlanma tarihçilerinin aksine, geçmişle Modern Dönem arasında kopuş görmemeleri, Ortaçağ'ı araçsal bir köken olarak tarih ve toplum analizlerinin merkezine yerleştirmeleridir. Ancak, tarihsel dönemselleştirme ve teleolojik okumada farklılık görünmemektedir. Son yıllarda, Erken Modern ve Modern Dönemlerden (bu kavramlar da problemlidir, tıpkı Ortaçağ gibi) bağımsız olarak ve Ortaçağ'ı bir tarih ve toplum teorisinin aracı olmadan kendi bağlamı içinde değerlendirerek Ortaçağ incelemesi yapmanın gerektiği, Ortaçağ Avrupa tarihçileri arasında telaffuz edilmektedir.

Fakat bunu aşmaya yönelik çabaların olduğunu söylemek zordur. Bir kere başka bir yazının konusu olabilecek olan Ortaçağ Avrupa tarihçisinin, kendi tanımladığı biçimiyle yine sorunlu bir kavram olan Ortaçağ İslam dünyası algısında hâlen revizyona gittiğini, modern dönemselleştirme paradigmasının dışına çıkabildiğini söyleyemeyiz. Kendi ulusal Ortaçağ tarihlerini Avrupa'nın biricik ilerleme ve mükemmelliği düşüncesi çerçevesinde incelemeye devam eden tarihçilerin çok daha yerel tarihçiliklere kaydıklarını görmekteyiz.

Metodolojik olarak sosyoloji, antropoloji gibi diğer disiplinlerden beslenerek daha farklı ve yeni görünümlü tarihçilikten bahsetsek bile, paradigmatik olarak Ortaçağ Avrupa tarihi, modern Avrupa tarihine geçiş dönemi olarak inceleme nesnesi olmaya devam etmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında Rönesans-Aydınlanma çizgisi ve Karşı-Aydınlanma-Romantizm çizgisi arasındaki çatışmadan beslenen alanın tarihçilerinin Avrupamerkezci bakış açısından farklılaştığını söylemek yerine, sadece Aydınlanma'da çok kaba ifade edilen bakış açısını bir nebze olsun yumuşattıklarını söylemek daha yerinde olacaktır.

Kaynakça

Bentley, M. (1999). *Modern Historiography: An Introduction.* New York: Routledge.

Bentley, M. (2005). *Modernizing England's Past: English Historiography in the Age of Modernism 1870-1950.* Cambridge: Cambridge University Press.

Breisach, E. (2007). *Historiography: Ancient, Medieval and Modern* (the third edition). Chicago: Chicago University Press.

Butterfield, H. (1931). *The Whig Interpretation of History.* London: G. Bell & Sons.

Carhart, M. C. (2007). *The Science of Culture in Enlightenment Germany.* London: Harvard University Press.

Condorcet, M. (1795). *Outlines of an Historical View of the Progress of Human Kind.* London.

Crowder, G. (2004). *Isaiah Berlin: Liberty, Pluralism and Liberalism.* Cambridge: The Polity Press.

Ginzburg, C. (1999). *History, Rhetoric and Proof.* Hanover: Brandeis University Press.

Greenfield, C. C. (1981). *Humanist and Scholastic Poetics, 1250-1500.* Toronto: Associated University Press.

Grummitt, D. (2013). *A Short History of the Wars of the Roses.* New York: Palgrave MacMillan.

Iggers, G. (1985). *New Directions in European Historiography.* The Revised Edition. London: Methuen & Co. Ltd.

Kelley, D. R. (1970). *Foundations of Modern Historical Scholarship: Language, Law and History in the French Renaissance.* New York: Columbia University Press.

Knowles, M. D. (1961). Great Historical Enterprises, IV: *In The Roll Series. TRHS Fifth Series 11* (pp. 137-159) London.

Kudrycz, W. (2011). *The Historical Present: Medievalism and Modernity.* New York: Continuum International Publishing Group.

Lesaffer, R. (2009). *European Legal History: A Cultural and Political Perspective.* Cambridge: Cambridge University Press.

Matthews, D. (2012) Periodisation and Middle English. In M. Turner (Ed.), *A Handbook of Middle English Studies* (pp. 253-266) Oxford: Wiley & Blackwell.

Mellon, S. (1958). *The Political Uses of History: A Study of Historians in the French Restoration.* Stanford: Stanford University Press.

Monastra, G. (2003). Foreward. In M. M. Zarandi (Ed.), *Science and the Myth of Progress* (pp. ix-xv). Bloomington: World Wisdom Inc.

Nauert, C. G. (1995). *Humanism and the Culture of Renaissance Europe.* Cambridge: Cambridge University Press.

Nisbet, R. A. (2009). *History of the Idea of Progress* (the fourth publishing). New Brunswick: Transaction Publishers.

Okie, L. (1991). *Augustan Historical Writing: Histories of England in the English Enlightenment.* Boston: University Press of America.

Outram, D. (2005). *The Enlightenment* (the second Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Perry, M. (2012). *Western Civilisation: A Brief History to 1789,* (Vol. I) (the tenth Ed.). Boston: Wadsworth.

Plant, R. (2004). European Political Thought in the Nineteenth Century. In G. F. Gaus, & C. Kukathas (Ed.), *Handbook of Political Theory* (pp. 380-394). London: Sage Publications Ltd.

Reuter, T. (1992). Medieval Ideas of Europe and Their Modern Historians. *History Workshop Journal, 33,* 176-180.

Reuter, T. (2006). *Medieval Polities and Modern Mentalities* J. L. Nelson (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Rummel, E. (2004). *Desiderius Erasmus*. London: Continuum.

Smith, A. (1978). *Lectures on Jurisprudence* R. L. Meek, D. D. Raphael, & P. G. Stein (Ed.). Oxford: Oxford University Press.

Sreedharan, E. (2004). *A Textbook of Historiography 500 BC to AD 2000*. New Delhi: Orient Longman Private Limited.

Stubbs, W. (1870). *Select Charters of English Constitutional History*. Oxford: Clarendon Press.

Sunar, L. (2012). *Marx ve Weber'de Doğu Toplumları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Wickham, C. (1994). Making Europes. *New Left Review*, *208*, 133-143.

Woodfield, A. (1976). *Teleology*. Cambridge: Cambridge University Press.

AVRUPA'DA PROFESYONEL BİR DİSİPLİN OLARAK ORTAÇAĞ TARİHÇİLİĞİNİN DOĞUŞU*

Ortaçağ Tarihi Problemi

Tarihçiler 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana Ortaçağ kavramının bugün yaygın biçimde bilinen ve kabul edilen şekliyle "Karanlık Çağlar" olarak ilk defa İtalyan şair Francesco Petrarca (1304-1374) tarafından ortaya atıldığını kabul ederler (Mommsen, 1942, s. 226-42). Ortaçağ'ın böyle olumsuz biçimde tasvir edilmesinin nedeni, Petrarca ve dönemindeki diğer düşünürlerin gözünde Ortaçağ'ın Homeros, Aristoteles, Cicero gibi büyük düşünür ve yazarları ortaya çıkardığı düşünülen Antik Çağ ile bu isimlerin yeniden yorumlanmasıyla Petrarca'nın ve çağdaşlarının başlattıklarını düşündükleri, bugün Rönesans olarak adlandırdığımız kendi modern çağları arasında kalan, bittiğine inandıkları bir dönem olmasıydı. Ortaçağ, tarihsel bir dönemlendirme konusu olarak kendisine yüklenen bu oldukça kötü anlamıyla Rönesans sonrası yüzyıllarda da kullanılmıştır. Kavramın tarihçilik açısından

* Bu çalışma, IV. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 92-98: 2016)'nda yayımlanmış metnin gözden geçirilmiş halidir.

bir dönemi ifade edecek şekilde kronolojik kesinlikte kullanılması için ise Aydınlanma'nın erken dönemlerini beklemek gerekecekti. Aydınlanma tarihçiliğinin tipik bir göstergesi olan Evrenselci tarih yazım anlayışı çerçevesinde bir Dünya Tarihi yaklaşımı geliştirmeye çalışan Alman tarihçi Christoph Cellarius, 1688 yılında yayımlanan eseri *Historia Medii Aevi* (Ortaçağ Tarihi)'de, her ne kadar eleştiriyor olsak da genel olarak bugün tarihçiler olarak benimsediğimiz Ortaçağ tarih aralığını Roma İmparatoru Constantinus'un ölümünden İstanbul'un fethine kadarki dönem olarak belirlemiştir (Reuter, 2006, s. 19-37). Aydınlanma dönemi boyunca da Petrarca ve ardılları gibi, bu tarih aralığında meydana gelen her olay ve ortaya çıkan her olgu, istisnai hususlar dışında, David Hume'dan Edward Gibbon ve Voltaire'e kadar tarih eserleri yazan tarihçi ve düşünürlerce de olumsuz biçimde ilerlemeye ve modern gelişmeye engel olarak tasvir edilmiştir (Durgun, 2013, s. 283-304).

19. yüzyıla geldiğimizde bu anlayışın değişmeye başladığı görülür. Romantik milliyetçiliğin Aydınlanma düşüncesinin evrenselciliği ve saf akılcılığı karşısında ivme kazanması Ortaçağ'a olan ilgide artışa neden olmuştur. Romantik tarihsel romanın kurucusu olarak kabul edilen İskoç yazar Walter Scott (1771-1832)'tan, Fransız Devrimi'nin büyük tarihçisi Jules Michelet (1798-1874)'ye kadar 19. yüzyıl Avrupa düşünce tarihinin birçok önemli siması Ortaçağ hakkında olumlu görüşler ileri sürmeye başlamışlardı. Dahası, bu düşünürler için Ortaçağ kendi tarihsel perspektiflerinin ve dünya görüşlerinin ilham kaynağı olmuştur. 19. yüzyıl tarihçiliği de Ortaçağ algısındaki değişimden nasibini almıştır. Bilimsel ve evrensel tarih yazmaya inanan, bu özellikleri itibariyle de Aydınlanma düşüncesinin tesiri altında olan Leopold von Ranke (1795-1886) gibi 19. yüzyıl tarihçileri Rönesans ile şekillenmeye başlayan, 17. ve 18. yüzyıllarda da tarihçiler arasında genel bir kanaat hâline gelen tarihi kabaca Antik, Orta ve Modern

çağlar olarak üç parçaya ayıran anlayışı kabul etmekteydiler. Fakat bu geleneksel dönemselleştirmeyi benimsemekle birlikte Romantik milliyetçiliğin tetiklediği milli kökleri bulmak için geçmişe dönüş düşüncesinin etkisiyle Ortaçağ tarihine, kendilerinden öncekilerin aksine daha kapsayıcı ve tutarlı biçimde yaklaşmaya başladılar (Iggers, 2003, s. 23-31). Bu, Avrupa'da Ortaçağ tarihçiliğinin profesyonel bir disiplin olarak doğuşunun düşünsel arka planını teşkil ediyordu.

Mesleki açıdan baktığımızda ise, 19. yüzyıl tarihçilik açısından belirgin bir dönüşüm sürecine tanıklık etmişti. Bu bir yanıyla metodolojik diğer bir yanıyla da kurumsallaşmayla ilgiliydi. Modern Avrupa üniversitelerinde tarih kürsülerinin sayısı artıyor, tarih kürsülerinde Ortaçağ üzerine araştırmalar yapan tarihçiler çoğalıyordu. Tarih bilimselleşip profesyonelleşerek bugünkü şeklini almaya başlıyordu. Metodolojik olarak bilimsel ve profesyonel olmak için tarihsel kaynakların neşri ve eleştirel incelemeleri gerekmekteydi. Bu bağlamda, 1819 yılından itibaren Alman Ortaçağ tarihi kaynakları *Monumenta Germaniae Historica* (Alman Tarihi'nin Abide Eserleri) başlıklı, bugün de devam eden bir projeyle gün yüzüne çıkartılıyordu. İngiltere'de benzer bir proje 19. yüzyılın ikinci yarısında *Rolls Series* adıyla başlatılıyordu. Başka örneklerle de desteklenebilecek olan Ortaçağ'a yönelik ilgideki bu artış, Ortaçağ tarihçiliğinin profesyonel olarak şekillenmesini gösteriyordu. Bu veriler çerçevesinde, bu çalışma tarihçiliğin profesyonel bir disiplin olarak biçimlendiği 19. yüzyılda Avrupa Ortaçağ tarihçiliğinin, tarihçilik içinde bir alt disiplin olarak oluşumu ve kurumsallaşmasına yoğunlaşacaktır. Romantik milliyetçiliğin doğurduğu siyasal ve düşünsel koşulların 19. yüzyılda tarih metodolojisindeki belge merkezli anlayışla birleşerek profesyonel Ortaçağ tarihçiliğini kurumsallaştırdığı gösterilecektir.

Romantik Milliyetçilik ve Ortaçağ Tarihçiliği

Rönesans düşünürleri için 'Karanlık' olan Ortaçağ, Aydınlanma dönemi tarihçilerinin düşünce dünyalarında bu niteliğiyle kemikleşmiş, Ortaçağ tarihine ilişkin araştırmalarını sürdürmekle beraber, Gibbon ve Hume gibi Aydınlanma yazarları, Ortaçağ konusundaki yorumlarını içinde bulundukları modern çağda bulunan olumlu ve ileri düzeydeki niteliklerin olmayışıyla şekillendirmişlerdir. Bu algının 19. yüzyıl başlarından itibaren Romantik milliyetçi bakış açısı neticesinde derin bir dönüşümden geçtiği görülmektedir. Entelektüel bir hareket olarak tarihi 18. yüzyıl ikinci yarısının Almanya'sındaki *Sturm und Drang* (Fırtına ve Coşku) hareketine götürülebilecek olan Romantizm akımının 19. yüzyılın ilk çeyreğinde bütün bir Avrupa'da düşünceleriyle etkili olan Herder, Schelling ve Fichte gibi Alman düşünürlerinin yaklaşımlarıyla temel özelliklerini kazandığını ve Modern Dönem'de Ortaçağ tarihine yönelik ilgiyi şekillendirdiğini söyleyebiliriz. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa toplumlarında kendisini iyiden iyiye hissettiren mekanistik dünya algısına, saf akılcılığa ve kozmopoliten evrenselci dünya görüşüne karşı bir tepki olarak gelişen Romantik akımın mensupları, aklın yönlendirici ve tanımlayıcı işlevini reddetmemekle beraber, insanın mekanistik dünya karşısında bireysel ve saf insani duygularını, kendi bireysel bilinçlerini, doğayı ve bireysel imgelemi (tahayyülü) öne çıkarmışlardı. Bireylerin kendilerini mekanistik ve saf akılcı bir düzen karşısında konumlandırmalarını öngören bu anlayış, yapısı gereği olumlu özellikler atfettiği kavramlar için ilham kaynağı olarak modern öncesi döneme büyük önem vermeyi gerektiriyordu (Halsted, 1969, s. 1-37).

Bu anlamda, tarihe verilen Romantik önem, Ortaçağ tarihçiliğine olan yoğun ilgiyle (medievalism) Romantik düşünceyi özdeş hale getirmişti. Hatta büyük Alman şair Heinrich Heine (1797-1856) bu konuda ileriye giderek Romantizmi "Ortaçağ şiirinin şarkılarda, resimlerde ve sanat eserlerinde, genel

olarak sanatta ve yaşamın her alanında yeniden dirilişi" olarak görmekteydi (Bartlett, 2001, s. 13). Heine'nin yorumu abartılı bir tasvir olmakla beraber, Ortaçağ'ın Romantik tarih düşüncesi içinde oldukça belirleyici bir işlevinin olduğunu söylemek gerekir. Aydınlanma düşünürleri tarafından dışlanan Ortaçağ, Aydınlanma düşüncesinin evrenselci tarih anlayışı karşısında ulusun kendi kültürü ve tarihi anlamlı bir bütün olarak görüldükçe itibar kazanmaya başlıyordu. Eğer her bir ulusal kültürün kendine özgü canlı ve organik bir gelişme tarihi var ise o zaman bu gelişim içinde Aydınlanma, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin bozucu etkilerine maruz kalmamış Ortaçağ tarihinin ulusal tarih açısından saf özellikler taşıyan özelliklerinin vurgulanması gerekiyordu. Her bir ulusun kendi kültür kaynaklarını bağrında taşıyan Ortaçağ, ulusun tarih içinde geliştirdiği kolektif bir bilincin ve değerler sisteminin kökenlerinin bulunabileceği yerdi (Durgun, 2013, s. 283-304). Bu Romantik tarih algısı Almanya özelinde doğmuş olmakla beraber hem Britanya'da hem de Kıta Avrupası'nda karşılık bulmuştur. Örneğin, 1789 Fransız Devrimi'yle birlikte Fransız toplumunun sarsıcı bir değişim sürecine girmesi Fransa'da da Alman Romantizm'inden beslenen bir geçmişe dönüş anlayışını biçimlendirmiştir. 19. yüzyılın en büyük Fransız tarihçisi olarak kabul edilen Michelet, Almanya'ya gitmiş, Almanca öğrenmiş, bizzat orijinal metinlerinden Herder, Hegel gibi Alman düşüncesinin önde gelen isimlerinin eserlerini okuyarak milli tarih anlayışını biçimlendirmiştir. Fransız Devrimi değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan Michelet, tarihsel anlayışında iki noktayı özellikle vurgulamıştır. Bunlardan biri, Aydınlanma düşünce çizgisi çerçevesinde tarihin seküler bir özgürleşme süreci olarak algılanması, bir diğeri ise Herder'in Romantik tarih anlayışına uygun biçimde ulusun kurumlarının organik ve canlı gelişiminin tarihsel bir bütünlük çerçevesinde anlaşılmasıdır. Bu iki anlayışın bir yönü onu Fransız Devrimi'nin, Fransız ulusunun kendini gerçekleştirme ve ulusal birliğe ulaşma konusunda en ileri aşama

olması görüşüne götürürken, Ortaçağ'da bu ulusal tarihte bir yer edinebilmiştir (Kudrycz, 2011, s. 101). Özellikle Geç Ortaçağ'da Fransız devleti ve toplumsal kurumlarının modern Fransa'nın doğuşuna katkı sağladığı ölçüde önemli görülmesi Michelet'in bu bakış açısını yansıtır.

Ampirik felsefe geleneğine bağlı kalan ve Alman milliyetçiliğiyle idealist felsefesine karşı her zaman mesafeli bir tutum benimsemiş olan İngiliz entelektüelleri de Romantik akımdan kendilerini kurtaramamışlardır. Henüz birleşememiş olan parçalı yapıdaki Alman devletlerinin ve Fransız Devrimi ile ilişkili bir milliyetçiliğin gelişim gösterdiği Fransa'nın aksine, emperyal Britanya aidiyetine bağlı kalan Ada'da Romantik milliyetçilik siyasal bir bakış açısından ziyade mekanistik ve aşırı rasyonalist Aydınlanma kültürüne karşı geçmişe yönelik reaksiyoner bir nostalji biçiminde gelişmiştir. Romantik milliyetçiliğin tarihsel bir anakronizmle edebî eserlere yansıması - Walter Scott'ın yazdığı *Ivanhoe* (1819) gibi eserlerde gözlemlenebilir (Kudrycz, 2011, s. 65-66). Ortaçağ'a yönelik Romantik milliyetçi eğilim Britanya, Almanya ve Fransa örneklerinde göründüğü gibi farklı biçimlerde olmakla birlikte, organik bir sürekliliğe sahip ulusal tarih düşüncesine verdiği anlamla Ortaçağ geçmişinin incelenmesi konusunda teşvik edici olmuştur. Ortaçağ milli kültürünün yapı taşları olarak görülen eserlerin büyük bir iştiyakla neşredilmeleri de bu döneme rastlar. 5. ve 6. yüzyıl pagan-cermen kahramanlık hikâyelerine dayanan ve Ortaçağ Almancasıyla yazılmış olan *Nibelungenlied* (Nibelungen Destanı)'nın 1782 yılında modern Almanca edisyonu yapılmış, 11. ve 12. yüzyıllarda derlenen ve eski Fransızcanın en eski edebî ürünü olarak bilinen Ortaçağ epik şiiri *La Chanson de Roland* (Roland Destanı)'ın modern edisyonu 1837'de, yine Eski İngilizce ile yazılan ve konusu 5. yüzyılın sonlarıyla 6. yüzyılın başlarına ait olan Anglo-Saxon epik şiiri *Beowulf* 1815 yılında yayımlanmıştır (Bartlett, 2001, s. 18).

Ortaçağ Tarihçiliğinin Kurumsallaşması

Romantik milliyetçi akımın ulusun kolektif varlığını temsil eden Ortaçağ'a ilişkin edebî ve tarihsel eserlerin yayımlanmasına yönelik bir yönelime yol açmasının milli devlet politikalarıyla koşut gittiğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, Romantik geçmiş ilgisi hem düşünsel hem de kurumsal düzeyde Ortaçağ'ın değerli görülmesine neden olmuştur. Geçmiş hakkında bilgi edinme kaynağı niteliğine sahip olan tarih, iktidarda bulunanlar için her zaman kendi kurdukları düzen ve sistemin dayanağını oluşturacak meşruiyet temelini teşkil etmiştir (Satan ve Şimşek, 2011, s. 11). Millet olma bilincinin, toplumun bütün katmanlarına sirayet etmesi ve tarihin milli devlet oluşumuna katkıda bulunması gerektiğini düşünen devlet politikalarının en somut ve öncü denilebilecek örneğini Prusya milli eğitim politikalarında görebiliriz. Bu konuda, Prusya-Alman geleneği daha önce de temas ettiğimiz üzere, gerekli kültürel alt yapıyı bünyesinde barındırıyordu. Prusya, Alman devletlerinin siyasi, bölgesel ve dinî sebeplerle birbirinden ayrı düştüğü ve Alman devletlerinin Napolyon öncülüğündeki Fransız işgalleriyle sarsıntı geçirdiği bir dönemde merkeziyetçi bürokratik Prusya, devlet kültürü etrafında milli bir tarih düşüncesi inşa etmeye girişmişti. Prusya devlet kültürü ve milli tarih anlayışı 1871 yılında Prusya önderliğinde Alman İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte Alman milli devlet kültürüne de dönüşecekti. Düşünsel olarak Herder, Fichte ve Schelling gibi Alman Romantik milliyetçilerinin tarih felsefelerinden beslenen Prusya merkezli Alman milli tarih politikası, hem Aydınlanma'nın akılcı düşünce kültürüyle beslenen ve hümanist gelenekten haberdar olan hem de güçlü bir milli tarih bilincine sahip gençler yetiştirme projesine sahipti. 1810 yılında kurulan Berlin Üniversitesi yükseköğretim düzeyinde bu projenin öncüsü niteliğindeydi. Modern eğitim felsefesinin kurucu isimlerinden olan Alexander von Humboldt'un rehberliğinde kurulan bu üniversite, Prusya devletinin

istediği ölçütlere göre kentli modern değerlerle geleneksel Alman kültürünü bir arada verecek müfredatı hazırladı ve tarih eğitimini de bunun içine yerleştirdi. Prusya Devleti tarafından 1812 yılında çıkarılan yasayla bugün hâlen Alman orta eğitim sisteminin gözde okulları olan *Gymansiumlar* 9 yıllık Orta Öğretim kurumları olarak kurulmuşlardı. Üniversitelerdeki tarihsel araştırma ruhuna uygun bir hazırlık devresinden geçecek ve milli bilinçle donatılacak nesiller için tarih eğitimi bu seçkin okulların müfredatında da önemli bir yer tutuyordu (Iggers, 2003, s. 23-24).

Üniversite tarih eğitimi pedagojik fonksiyonunun yanı sıra uzman araştırmacıların belirli dönemler ve konular etrafında yoğunlaştığı araştırmacı işleve de sahip olmalıydı. Bu anlamda, ulusal tarihin ince noktalarını araştırmaya dayalı bir biçimde örgütlenmeliydi. Modern tarihçiliğin öncüsü olarak kabul ettiğimiz Leopold von Ranke'nin Almanya'nın doğusunda bulunan Frankurt/Oder'de lise öğretmenliği yaparken üniversitede teşekkül eden tarih kürsüsünün başına getirilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir (Iggers, 2003, s. 24). Ranke'nin Ortaçağ üzerine müstakil denebilecek çalışmaları olmakla beraber asıl ilgisinin bugün Yeniçağ ya da Erken Modern diye adlandırdığımız döneme yoğunlaştığını görmekteyiz. Fakat tarihi belgeleri merkeze alan metodolojisiyle (Breisach, 1994, s. 232-234) Ortaçağ tarihçiliğinin seyrine de dolaysız bir etki yapmıştır. Almanya'da akademik mahiyette Ortaçağ çalışmalarına doğru olan eğilim asıl şekliyle, yani bir Ortaçağ uzmanının üniversitede görev almasıyla Ranke'den sonraki kuşakta ortaya çıkmıştır. Ranke'nin modern tarih çalışmalarına yoğunlaşması dolayısıyla kendinden sonra birçok modern Alman tarihçisine ilham kaynağı olduğunu biliyoruz. Ancak, Ranke'nin Berlin seminerlerinde eğitim görmüş olan ve yine Ranke'nin teşvikleriyle tarih alanında uzmanlaşmayı seçen Georg Waitz (1813-1886)'ı Alman üniversitelerinde Ortaçağ tarihinin profesyonel bir disiplin olarak şekillenme-

sinde belirleyici rol oynayan isim olarak anabiliriz. 1842 yılında Almanya'nın kuzeyindeki Kiel Üniversitesi'nde ve 1849 yılında da modern kaynak eleştirisi usulüne göre tarihsel araştırma yapmayı kendine şiar edinen 18. yüzyıl Alman tarihçilerinin merkezi Göttingen Üniversitesi'nde çalışmalarına devam eden Waitz, her ne kadar henüz kati uzmanlaşmanın belirgin olmadığı bu dönemde modern ve Antik Çağ üzerine dersler vermiş olsa da araştırma ve yazılarında Ortaçağ tarihinin dışına çıkmamaya çalışmıştır. Waitz'i 19. yüzyıl tarihçiliğinde Ortaçağ tarihçiliğinin Ranke'si olarak adlandırsak hiç de yanlış bir şey yapmış olmayız. Waitz, tıpkı hocası Ranke gibi yoğun biçimde birincil tarihsel kaynak kullanarak Alman Ortaçağ tarihi üzerine çalışmalar yapmış ve 12. yüzyıl sonuna kadar Alman siyasi ve hukuki tarihini incelediği meşhur eseri *Deutsche Verfassungsgeschichte* (Alman Anayasal Tarihi)'yi yazmıştır. Waitz'ı Ranke ile benzer kılan özelliklerden biri onun Ortaçağ tarihini profesyonel tarzda inceleme yönteminin Avrupa Ortaçağ tarihçiliğine yaptığı etkidir. Örneğin, Fransız Ortaçağ tarihçiliğinin 19. yüzyıldaki öncü isimlerinden Gabriel Monod (1844-1912) birçok lisansüstü öğrenci yetiştiren Waitz'in etkisi altında kalarak bu alana yönelmiştir. Birçok lisansüstü öğrenci yetiştiren Waitz'ın Gabriel Monod (1844-1912) gibi Fransız Ortaçağ tarihçiliğinin 19. yüzyıldaki öncü isimlerinden Waitz'in etkisi altında kalarak çalışmalarını Ortaçağ Fransız tarihine yönelttiğini görmekteyiz. Monod bugün hâlen yayını devam eden ve Fransa'nın saygın tarih dergilerinden biri olan *Revue Historique*'i kurmuştur (Kudrycz, 2011, s. 114). Bu örnekte görüleceği gibi, Almanya'daki akademik ve profesyonel tarihçilik yöneliminin Ortaçağ tarihini kapsayacak biçimde yaygınlaşması Avrupa Ortaçağ tarihçiliğinin profesyonelleşmesine katkı sağlamıştır.

Almanya örneğinde görüldüğü üzere, Avrupa'da gerek ortaöğretim düzeyinde gerekse de üniversitelerde tarih eğitiminin verilmesini zaruri gören milli devlet politikaları Ortaçağ tari-

hinin saygın bir araştırma konusu olmasında etkili faktörlerden biridir. Fransız Devrimi sonrası, Devrim'in milliyetçilik ve vatan vurgusu gibi ideolojik özellikleriyle kısa bir süre içinde dünya tarihinin seyrine yön veren Fransa bu konuda Almanya gibi öncü bir rol oynamıştır. Fransız Devrimi'nin siyasal olarak ön ayak olduğu milliyetçilik düşüncesi geçmişle bugün arasında sürekliliğe dayalı milli tarih yazımı fikrini güçlendirmişti. Bu bağlamda, Aydınlanma döneminde dışlanan Ortaçağ, hem akademik bir çalışma alanı olarak ilgi görmeye başladı hem de oluşmaya başlayan orta öğretim müfredatlarında modern dönemin kurucu unsurlarından biri olarak yer alması uygun bulundu. Bilindiği üzere Fransa'da liseler 1802 yılında açılmıştır. Napolyon'un *lyceeleri* açmasındaki temel hedef, öğrencilerin Aydınlanma düşüncesine uygun şekilde matematik, aritmetik gibi temel alanlarla, fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimlerine dair bir eğitim almalarıydı. Pozitif bilimlerin ağırlıklı olduğu müfredatta tarih, edebiyat veya klasik metinlerin incelenmesi gibi klasik hümanist eğitim alanları ikincil düzeyde öneme sahipti. Öyle ki müfredata Napolyon döneminde iyice yerleşen pozitif bilim eğitimi 20. yüzyılın başlarına kadar hâkim konumunu koruyacaktı (Gilpin, 1968, s. 101). Yine de Fransız milli bilincinin öğrencilere verilmesinin pedagojik bir gerekliliği olduğuna yönelik inanç, tarih derslerinin profesyonelleşme sürecine de yol açmıştır. Napolyon'un devrilmesinin ardından gelen Restorasyon Dönemi'nde Napolyon'un ardından gelen Restorasyon Dönemi'nde Kamu Eğitimi Komitesi'nin başında bulunan Royer Collard, okullarda tarih alanında uzmanlaşmış öğretmenlerin tarih derslerini vermelerini sağlamıştır (Den Boer, 1998, s. 135-137). 1830'dan itibaren tarih ve coğrafya öğretmenliği için sınavların açılmaya başlanması da bu profesyonelleşme eğiliminin göstergeleridir. Fransız tarihçiliğinin profesyonelleşmesinde tarihçilerin 19. yüzyıl boyunca siyasi görevlerde yer edinmelerinin büyük bir payı vardır. Örneğin, Restorasyon Dönemi'nde milli eğitim bakanlığı da dâhil çeşitli üst düzey

görevlerde yer almış muhafazakâr siyasetçi François Guizot aynı zamanda tarihçi kimliğine sahiptir (Le Goff, 2016, s. 26). Fransa'da profesyonel Ortaçağ tarihçiliğinin yerleşmesinde daha önce ismini zikrettiğimiz Gabriel Monod belirleyici rol oynamıştır. Alman Ortaçağ tarihçisi Georg Waitz'den Rankeci metodolojiyi öğrenen Monod, 1868 yılında *École des hautes études*'de tarih kürsüsüne atanmıştır (Kudrycz, 2011, s. 114).

İngiltere'de profesyonel bir tarihçilik alanı olarak Ortaçağ tarihçiliğinin gelişmesinde Alman ve Fransız ekollerinde gözlemlediğimiz Rankeci metodolojiyle Ortaçağ'a olan Romantik ilginin harmanlanması aynı şekilde belirleyici olmuştur. Oxford ve Cambridge üniversitelerinde modern tarih kürsüleri 18. yüzyıldan beri mevcut olmakla beraber, yüksek lisans ve doktora düzeyinde tarih araştırmaları ancak 1860'lı yıllarda başlamıştır. Tarihin profesyonelleşmesi, özellikle Almanya örneğine göre geç kalmış olmasına rağmen profesyonel tarihçiliğin gelişim seyri ve bu süreçte Ortaçağ araştırmalarının kurumsallaşması benzer nitelikler taşımaktadır. Ortaçağ tarihi Modern ulusal tarihin bir alt alanı olarak görülmüştür. Metodolojik olarak Ranke'nin birincil kaynak araştırmalarının etkisinde kalan ve Ranke'den İngilizceye çeviriler yapan İngiliz Ortaçağ tarihçisi ve din adamı William Stubbs (1825-1901), birincil kaynaklar merkezinde bugün hâlen Ortaçağ tarihçilerinin ellerinden düşürmedikleri *The Constitutional History of England* (İngiliz Anayasal Tarihi) isimli akademik tarihçilik ürünü olan eserini kaleme almıştır (Kudrycz, 2011, s. 119-125). Stubbs'ın İngiliz Ortaçağ tarihçiliğinin seyrini belirlemesinde 1866 yılında Oxford Üniversitesi Modern Tarih kürsüsüne atanması (Burrow, 2008, s. 383) önemli bir aşama olmuştur. Henüz antik ve modern çağ kürsülerinden bağımsız olarak Ortaçağ kürsülerinin olmadığı, Ortaçağ'ın modern ulusal tarihin alt bir alanı olarak görüldüğü bu dönemde Stubbs gibi çalışmalarını Ortaçağ İngiliz tarihine yoğunlaştırmış bir ismin modern tarih kürsüsünün başına

atanması Ortaçağ tarihçiliğinin profesyonelleşmesi açısından dikkate değerdir.

Ortaçağ'a Romantik-Milliyetçi düşüncelerle oluşan ilginin kurumsal düzeyde yansımaları üniversitelerde tarih kürsülerinde uzman Ortaçağ tarihçilerinin yer almaya başlamalarının yanında, bu tarihçilerin Ortaçağ tarihi belgeleri neşriyatına girişmelerinde de görülebilir. Daha önce ifade edildiği üzere 1819 yılında, Napolyon'un Alman topraklarını işgalinden sonraki dönemde, *Monumenta Germaniae Historica* ismiyle Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından takriben Yeniçağ'ın başladığına inanılan 1500 yılı civarına kadar olan arşiv malzemesi ve kronikler gibi birincil tarihsel kaynakların neşrine başlanmıştır. Bu projenin başında arşivci ve tarihçi olan Georg Heinrich Pertz yer almış, 1875 yılından sonra ise görevi Georg Waitz üstlenmiştir (Kudrycz, 2011, s. 114). *Monumenta*, bugün hâlâ yeni edisyonlarla neşredilmeye devam etmektedir. İngiltere'de Kraliyet desteğiyle ve William Stubbs, H. R. Luard ve H. T. Riley gibi tarihçilerin yoğun çalışmaları neticesinde 253 ciltlik *Rolls Series* 1858 ile 1911 yılları arasında yayımlanmıştır.

Sonuç

Ortaçağ Avrupa tarihçiliğinin profesyonel bir disiplin olarak ortaya çıkışına iki eğilimin neden olduğunu görmekteyiz. Temelleri Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde atılan eleştirel birinci kaynak incelemesine dayalı metodolojik tarih anlayışı 19. yüzyıl tarihçiliğinin profesyonelleşmesini şekillendirmiş, bilimsel ve objektif tarih araştırması olarak kabul edilen yaklaşım Ortaçağ tarihçiliğinin seyrine yön vermiştir. Ortaçağ tarihçiliğini tarihsel dönemlerin üvey evladı olmaktan kurtaran ise Romantik milliyetçiliğin tetiklediği milli devlet oluşumlarının tarihsel kökenlerini arayıp bulma isteği olmuştur. Birbirine tezat gibi görünen iki farklı düşünsel gelenek olan Romantizm ve Aydınlanma'nın profesyonel bir disiplin

olarak Ortaçağ tarihçiliğinin doğmasına yol açması aslında bu disiplinin zenginleşmesini de sağlamıştır. Karşılaştırmalı kültür incelemeleri, folklor çalışmaları gibi sosyo-kültürel tarih alanına giren konular, Ortaçağ tarihçiliği profesyonelleştikçe tarihçilerin ilgi odağı hâline gelmiş ve anakronizmin bütün olumsuz etkilerine karşın tarihsel süreklilik fikrinin zihinlere yerleşmesini mümkün kılmıştır.

Kaynakça

Bartlett, R. (2001). *Medieval Panorama.* London: Thames & Hudson Ltd.

Breisach, E. (1994). *Historiography: Ancient, Medieval & Modern* (2nd.Edition). Chicago: The University of Chicago Press.

Burrow, J. (2008). *A History of Histories: Epics, Chronicles and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century.* New York: Alfred A. Knopf.

Den Boer, P. (1998). *History as a Profession: The Study of History in France, 1818-1914* (Trans. A. J. Pomerans). Princeton: Princeton University Press.

Durgun, F. (2013). Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarih Yazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarihi Algısı. *İnsan ve Toplum*, 3(6), s. 283-304.

Gilpin, R. (1968). *France in the Age of the Scientific State.* Princeton, Princeton University Press.

Halsted, J. B. (1969). Introduction. In J. B. Halsted (Ed.), *Romanticism* (s. 1-42). London: Palgrave Macmillan.

Iggers, G. (2003). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı: Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme* (Çev. G. Ç. Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kudrycz, W. (2011). *The Historical Present: Medievalism and Modernity.* New York: Continuum International Publishing Group.

Le Goff, J. (2016). *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?* (Çev. A. Berktay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Mommsen, T. E. (1942). Petrarch's Conception of the "Dark Ages". *Speculum*, 17 (2), s. 226-242.

Reuter, T. (2006). Medieval: Another Tyrannous Construct. In T. Reuter, *Medieval Polities and Modern Mentalities* (Ed. J. L. Nelson). Cambridge: Cambridge University Press.

Şimşek, A. & Satan, A. (2011). Türkiye'de Milli Tarihin İnşası. A. Şimşek & A. Satan (Haz.), *Milli Tarihin İnşası* (s. 11-28). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

GEÇ ORTAÇAĞ AVRUPA TARİHÇİLİĞİNDE GERİLEME PARADİGMASI: SOSYO-EKONOMİK VE SİYASAL TARİHÇİLİK AÇISINDAN GENEL BİR DEĞERLENDİRME*

Giriş

19. yüzyılda Romantik düşüncenin, Aydınlanma'nın ilerlemeci ve evrenselci dünya tasavvuru karşısında her tarihsel dönemi kendi koşulları içinde görme çabası ve bir toplumun geçmiş kültürüyle içinde yaşanılan çağın kültürü arasında süreklilik bulma arayışı, geçmişin olumlanmasına neden olmuştur. Romantizmin Ortaçağ'a olan ilgiyi tekrar diriltmesi akademik tarihçiliğin ilerleme ve Romantizmi birbirine eklemleyerek Ortaçağ tarihi disiplinini geliştirmesine katkı sağlamıştır (Kudrycz, 2011, s. 81-112; 55-79). Bu sayede, Ortaçağ'ın modern ulus-devletlerin kuruluş sürecine temel teşkil edecek kimi kurum ve sembollerinin bulunabileceği bir dönem

* Bu çalışma TUHED'in 2018 yılı 7. Cilt 1. Sayısı s. 168-185'te yayımlanan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

olarak itibar kazandığından bahsetmek mümkündür (Evans&-Marchal, 2011, s. 2). İngiliz demokrasisinin ve dolayısıyla modern dünyadaki demokratik anlayışın kurucu metni olarak *Magna Carta*'nın İngiliz ulusunu diğer uluslardan ayırt edici özelliklerden biri olarak görülmesi buna bir örnektir (Kumar, 2003, s. 204). Bunun yanında, Alman ulus-devletinin kökeni olarak I. Otto (912-973) dönemiyle birlikte oluşan Alman İmparatorluğu'nun *I. Reich* dönemi olarak kutsanması ve Ortaçağ'ın erken dönemlerinden modern zamanlara kadar Alman ulusunun tarihinde bir süreklilik oluşturulmaya çalışılması da bir başka örnek olarak gösterilebilir (Emslie, 2015, s. 28-45).

Bu çerçeveden anlaşılacağı üzere, Romantik düşüncenin etki göstermesiyle, üniversitelerdeki modern tarih bölümlerinin kurulmasından bu yana bir ulusun veya toplumun Ortaçağ'ı, ancak mevcut modern-ulus devletin ihtiyaçlarına kaynaklık teşkil edebildiği ölçüde itibar görür. Bu sınırlı düzeydeki itibar iadesinde kuşkusuz modern tarihçiliğin ilerlemeci-teleolojik anlayışı bir kenara bırakmaması, ilerlemeye ve modern olanın geçmiştekinden hiyerarşik olarak daha üstün olduğuna dair inancı temel faktördür. Jacques Le Goff'un belirttiği gibi *"insanlığın ortaya çıkışıyla birlikte karşılaştığı temel sorunlardan biri, dünyevi zamanı hâkimiyeti altına almak olmuştu"* (Le Goff, 2016, s. 1). Böylece, dönemlendirme yine Le Goff'un ifadesiyle *"geçmişin düzenlenmesi amacıyla kullanılıyordu"* (Le Goff, 2016, s. 5).

Modern tarihçiliğin geçmişin düzenlenmesi olarak dönemlendirmeye verdiği önemin arkasında ve Ortaçağ'ın bu zaman algısı içinde konumlandırılışında Rönesans ve Aydınlanma Düşüncesi mirasından aktarılan yeni perspektife göre modern dönemin merkeze alınarak geçmişin tanımlanması ve biçimlendirilmesi fikri yatıyordu (Reuter, 2006, s. 20-23; Zafirovski 2011, s. 86-89; Kelley, 2007, s. 17-27). Geçmişin, bugünün ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, modern düşüncenin bilimsel sınıflandırma anlayışı çerçevesinde ve hiyerarşik bir

bütünlük içinde işlevsiz kalan organizmanın işlevlerini yitirdiği andan itibaren başka bir aşamaya geçişini de zorunlu kılar. Bu anlamda, Aziz Augustinus (MS 354-430) ya da Aziz Hieronymus (347-420) gibi eskilerin, ahlaki ve dinî ölçütlere göre, kıyametle ilişkilendirilen tarihi bölümlemelerinden farklı bir metodolojik yaklaşım görürüz. Modern tarih yazıcılığıyla birlikte tarihsel dönemlerin birbirinden belirgin bir biçimde ayırt edilmesi ise doğal bir neticeyi beraberinde getirir. Yeni bir aşamaya geçiş, arkada bırakılan dönemin son demlerinin olumsuz telakki edilmesine yol açar. Olumsuz bir telakkinin kalıplarından çıkmak isteyenler ise yumuşak bir kavramsallaşmayı tercih ederek geçiş dönemi kavramını kullanırlar.

Geç Ortaçağ'ın, Ortaçağ dönemlendirmesi içindeki konumu bahsettiğimiz düşünsel şemanın çerçevesine oldukça uygundur. Ortaçağ tarihçiliğinin kurumsallaşması ve tarih disiplini içinde bir dönemin alt alanlara bölümlenmesi neticesinde Ortaçağ tarihi de üç parçaya ayrılarak araştırma nesnesi hâline getirilmiştir. Ayrıştırma ölçütleri tarihçilik geleneklerine ve ideolojik motivasyonlara göre değişiklik göstermekle birlikte Erken, Yüksek ve Geç Ortaçağ dönemlendirmesi siyasal ve dinî kurumların gücüne göre, daha açık ifade etmek gerekirse, merkezi devletin bütünleştirici işlevi ve Kurumsal Kilise'nin toplum üzerinde belirleyici ve kuşatıcı rolü esas kabul edilerek merkezi modern ulus-devlet anakronizmine göre yapılmıştır. Bu çerçevede, Roma İmparatorluğu'nun Batı'da çözülüşüyle birlikte 476 yılından takriben 9. yüzyılda Karolenj Devleti'nin Batı Avrupa'da görece güçlü bir merkezi devlet kurması ve Papalığın Kurumsal gücünün hissedilmeye başlanmasıyla birlikte Viking saldırılarına kadarki dönem, Erken Ortaçağ olarak kabul edilmiştir. Viking İstilaları'nın bertaraf edilmesinin akabinde Batı Avrupa'da nüfusun artmasına paralel olarak görece istikrar ortamının yakalandığı, I. Otto'nun Kutsal Roma İmparatorluğu'nu 10. yüzyılın ortalarında tesis etmesi, İngiltere ve Fransa'da modern ulus-devletlerin mikro

düzeyde oluşumuna dayanak olduğu düşünülen merkezi devletlerin güçlenmeleri ve Kurumsal Kilise'nin toplum üzerinde düşünsel, hukuki ve ahlaki vb. düzeylerde kontrolünü arttırdığı 10-13. yüzyıllar Yüksek Ortaçağ olarak değerlendirilmiştir. 14. yüzyılın ilk yarısından itibaren İngiltere ve Fransa arasında ortaya çıkan Yüzyıl Savaşları (1337-1453), Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kan kaybetmesi, Papalık içindeki bölünmeler ve Veba Salgını (1346-1353) gibi Kıta'yı alt üst ettiğine inanılan toplumsal olayların olumsuz yönleriyle birlikte, yeni bir döneme geçişin arifesinde 14. ve 15. yüzyıllar Geç Ortaçağ olarak görülmüştür.

Kuşkusuz Geç Ortaçağ'ın yukarıda vurguladığımız çerçevede gerileme ve kriz dönemi olarak resmedilmesinde ve bugün hemen hemen bütün genel Ortaçağ Avrupa tarihi kitaplarında bu anlayışın hâkim olmasında Rönesans ve Aydınlanma ile ilişkilendirilen pek çok düşünür ve yazarın bütün siyasal, dinî, toplumsal vb. belirsizlik ve olumsuzlukların kaynağı olarak Ortaçağ'ı görmesi etkili olmuştur. Modern tarihçilik genel hatlarıyla bu çerçeveyi benimsemiş, böylece Geç Ortaçağ, "kriz" ve "gerileme" paradigmalarına kurban edilmiştir. "Geçiş" ya da "dönüşüm" gibi kavramlar ise masum görünmelerine karşın Geç Ortaçağ'dan sonra Erken Modern ve Modern denilen dönemlerin daha iyi ve ileri dönemler olarak bugünle ilişkilendirilmeleri ve olumlanmaları nedeniyle bu dönemlerde belirginleştiğine inanılan kapitalist modern siyasal ve sosyo-ekonomik kurumlara geçişi ve dönüşümü içerdiği ölçüde işlev görmüşlerdir.[1] Bu nedenle, Geç Ortaçağ'ın Ortaçağ'ın *"üvey evladı"* muamelesi görmesi tarih metodolojisindeki yeni yaklaşımların kimi tarihçilerin gerileme ve kriz kavramlarını bir kenara bırakıp "geçiş" ve "dönüşüm" kavramlarına başvurmaları veyahut bu kavramsallaştırma bi-

1 "Erken Modern" kavramının Geç Ortaçağ ve Rönesans'tan Modern Dönem'e geçişi vurgulamak için öznel biçimde üretilmesine dair bir makale: Greenberg, 2013, s. 75-79.

çimini topyekûn eleştirmeleriyle birlikte çok da değişmiş gibi görünmez (Sullivan, 1981, s. 551-565; Kaminsky, 2000, s. 85-125). Bu makale, belirtilen hususlar dikkate alınarak Geç Ortaçağ'ın "kriz", "geçiş" ya da "dönüşüm" kavramları etrafında sosyo-ekonomik ve siyasi tarihçilik bağlamında genel olarak nasıl değerlendirilmesi gerektiğini tartışacaktır.[2] Bu bağlamda, Geç Ortaçağ'ı sosyo-ekonomik ve siyasi tarih açısından, kopuş veya kriz olarak değil, Rönesans ile süreklilik içinde değerlendirmeye vurgu yapılacaktır. Yapılacak olan tartışma ve genel değerlendirmeyle bir yandan Geç Ortaçağ Avrupa tarihine yeni bir perspektifle bakmak, diğer yandan da tarihsel dönemlendirmeyi yeniden düşünmek üzerine mütevazı bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Sosyo-Ekonomik Tarihçilik Açısından Geç Ortaçağ'da Gerileme

20. yüzyılda Geç Ortaçağ'ı geçiş ve dönüşüm kavramları etrafında tarihsel bir tartışmanın konusu hâline getirenler Marxist tarihçi ve sosyal bilimciler olmuştur. Kültürel çalışmalar ve mikro-tarih incelemeleriyle de ilgilenen Marxist tarihçilerin genel toplumsal değişim modellerini ortaya koymak için toplumsal ve siyasi süreçleri daha uzun dönemli çerçevede değerlendirme alışkanları bunun altında yatan temel nedendi (Perry, 2002, s. 13). Katı Marxist tarihçiliğin tarihsel materyalist açıklama modellerinin sorgulanmaya başlandığı II. Dünya Savaşı ertesinde Marxist tarih yazımında feodalizmden kapitalizme geçiş tartışmaları bağlamında gündeme gelen Geç Ortaçağ, Marxist tarihsel açıklama modelinin

2 Bu çalışmayı sosyo-ekonomik tarih ve siyasi tarih bağlamına daralttığımız için Geç Ortaçağ'ı kültür tarihi açısından gerileme ve yeniden doğuş kavramları etrafında analiz eden ve aslında Geç Ortaçağ'ın Avrupa tarihçiliğinde ilgi konusu hâline gelmesinde öncü isim olan Johan Huizinga (1872-1945)'nın Türkçeye Mehmet Ali Kılıçbay tarafından *Ortaçağın Günbatımı* olarak çevrilen *Herfsttij der Middeleeuwen* (1919) adlı eserine değinilmemiştir.

kapitalist düzenin kökenlerini feodal toplumda arama çabası etrafında değerlendirilmişti. Sweezy-Dobb Tartışması olarak bilinen tarihyazımsal tartışma, Amerikalı Marxist iktisatçı Paul Sweezy (1910-2004)'nin kapitalizmin gelişimini Geç Ortaçağ'da ticaret ve pazarların gelişimine bağlamasına karşılık, İngiliz Marxist iktisatçı Maurice Dobb (1900-1976)'un feodal sistemin kendi iç bünyesinde yaşadığı krize yaptığı vurgu farkına dayanıyordu (Wallerstein, 2004, s. 13; Epstein, 2007, s. 248-69; Kaye, 2009, s. 74-83).

Sweezy'nin dünya ekonomisi ve ticari sınıfların gelişiminin kapitalist sistemin oluşumunu sağladığı iddiası, Dobb'un feodal sistemin yeterli teknolojiye bağlı üretim gerçekleştirememesine bağlı olarak köylülüğü azami düzeyde baskı altına almasıyla ortaya çıkan krizle birlikte Batı Avrupa'da kapitalizme geçiş sürecinin yaşandığı fikriyle çatışıyordu.[3] Marxist terminolojinin sınırları içinde feodalizmden kapitalizme geçişi iç veya dış yapısal faktörlerle açıklamaya odaklanan bu tartışma, Rodney Hilton (1916-2002) gibi İngiliz tarihiyle uğraşan tarihçilerin tartışmaya dâhil olmasıyla birlikte ilgi odağına geldi. Dobb'un kuramsal çerçevesini takip ederek Ortaçağ tarım toplumunun ilkelliğini vurgulayan Hilton'a göre, pazar koşullarının üretim sisteminde değişim meydana getirme kapasitesi sınırlıydı. Köylülüğün feodalite içinde lordlar tarafından baskı altına alınması, köylülerin küçük ölçekli üretim gerçekleştirerek ve böylece feodalizmin içyapısını değişime zorlayarak kapitalist topluma geçişi mümkün kılmasının önünü açmıştı. Hilton, Ortaçağ'da köylülerin iktisadi olarak *"yönetici sınıfın müdahalesinden bağımsız olarak kendi ihtiyaçlarını karşılayabildikleri"*ni iddia ediyordu. Bu bağlamda, *"geçimlerini üretim araçlarında çalışarak kazanmak zorunda olan antik çağın kölelerinden ve modern çağın ücretli işçilerinden farklılaşıyorlardı"* (Hilton, 1977, s. 41).

3 Dobb-Swwezy tartışmasının metinleri Rodney Hilton'ın editörlüğünde yayımlanmıştır. *The Transition from Feudalism to Capitalism*, New Left Review Books, London, 1976.

Özetini verdiğimiz bu tartışma bağlamında konumuz açısından iki nokta öne çıkmaktadır: Birincisi Geç Ortaçağ, teorik Marxist iktisat tarihinin sınırları içinde değerlendirilmiş olsa da, ilgi odağı hâline gelmiştir. Ancak, yine de ancak kapitalizmle ilişkilendirilen Erken Modern Dönem'e geçiş sürecini açıklamaya katkı sağladığı ölçüde tartışılmaya değer görülmüştür. İkinci nokta ise, geçiş sürecini açıklamaya yönelik işlev atfedilen Geç Ortaçağ'ın bunun doğal neticesi olarak yine gerileme ve kriz paradigmalarına hapsedilmesidir. Aslında Dobb ve Sweezy gibi iktisatçıların sadece modern kapitalizmin doğduğu yer olarak bilinen İngiltere üzerine yoğunlaşarak geliştirdikleri tartışma İngiliz Ortaçağ iktisat tarihçisi Michael Postan (1898-1981)'ın Malthusçu nüfus görüşüne bağlı olarak geliştirdiği kötümser teze dayanıyordu. İngiltere'de nüfusun büyümesine paralel olarak temel geçim kaynaklarından yoksun kalan toplum kesimlerinin durumu geniş ölçekli bir ekonomik kriz ortamını yaratmıştı (Postan, 1966, s. 549-632) Kriz paradigmasının yeni bir kriz ve geçiş paradigmasına kaynaklık etmesi tam da bu noktada başlamaktadır. Postan'ın kriz analizi 13. yüzyıl ve 14. yüzyılın ilk yarısına odaklanırken, 1346-53 yıllarındaki Veba Salgını sonrasında Avrupa'nın yeni bir kriz sarmalının içine düşmesi Geç Ortaçağ tarihi açısından diğer bir tartışma konusudur. Geleneksel tarihyazımı Avrupa'da nüfusun yaklaşık 1/3'ünün ölümünün yeni bir düzen arayışını getirdiğine vurgu yapmıştır. Aslında nüfus konusundaki istatistikî bilgilerin kilise kayıtlarıyla sınırlı olduğu, merkezi devletlerin vergi kayıtlarının yeterli olmadığı ve pek çok durumda kronik yazarlarının verdikleri abartılı rakamlara dayanılarak yapılan yorumlar, gerileme ve krize ilişkin büyük bir anlatı kurmaya yeter düzeyde değildir.

Avrupa'da 14. yüzyılda nüfus azalmasıyla ilgili birbirinden farklı iki görüş bunu net bir biçimde ortaya koyar. Hâkim görüş nüfusta azalma ile ekonomik gerileme arasında, tarımsal verimliliği sağlayacak insan gücünün azalması nedeniyle

bağıntı kurarken, S. R. Epstein gibi tarihçiler için veba sonucundaki nüfus azalması, "pazar üretimi" ve "siyasal merkezileşme"yi mümkün kılarak ekonomik sistemin yeniden düzenlenişi açısından faydalı bir yapısal sonuç doğurmuştur (Epstein, 2003, s. 54; Dyer, 2002). Chris Wickham'ın da belirttiği gibi veba neticesinde nüfusta sarsıcı bir düşüş olsa da bu, Avrupa ekonomisini perişan edecek sonuçlar vermemiştir. Canlı kent yaşamı York ve Bruges gibi şehirlerde ticaretle birlikte devam ederken, Avrupa iktisadi olarak bölgesel iletişim ve entegrasyonu devam ettirmeyi başarmıştır (Wickham, 2016, s. 214-215). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, nüfustaki azalmayı bir veri olarak alsak bile bu neden kati surette sosyo-ekonomik bir gerilemeye neden olsun ki? Feodal üretim mekanizmasının devamlılığını sağlayacak düzeyde işgücü imkânı ortadan kalkmış olsa bile bunun yaratmış olduğu olumlu koşullardan da bahsetmek mümkündür. Kaynakların az olduğu koşullarda toplumsal refah düzeyinde artış, malların başka bölgelere götürülmesi ve yeni pazarların ortaya çıkışı sosyo-ekonomik gerileme ve kriz tezlerini gözden geçirmeyi gerekli kılar. Söz konusu olan, ekonomik düzenin ortaya çıkan yeni koşullarda yeniden organize edilmesidir. Bu koşullar hem köylüler hem de aristokratlar için olumlu koşullar yaratmışa benzemektedir. İngiltere, Almanya ya da Fransa'da soylular ekonomik güçlerini yitirmemişlerdir. 14. ve 15. yüzyıl Avrupası'nda büyük toprak sahibi olan aristokratlar siyasal sistem içinde belki de eskiden olmadıkları kadar söz sahibi konumdadırlar. Öte yandan, yüksek aristokrasi ve vasallar arasında yeni türden tabiiyet ilişkilerinin doğması da mümkün hale gelmiştir. Nüfusun azalmasıyla birlikte toprağa bağlı köylüler ve yine aristokrasiye bağlı olarak toprak gelirlerine bağımlı olan vasallar aristokrasiyle nakdî ödemelere dayalı hizmet sözleşmeleri yaparak yeni sosyo-ekonomik koşullara uyumlu hale gelmeyi başarmışlardır.[4]

4 Avrupa'da yaygın olan bu yeni siyasal ve sosyo-ekonomik durum İngiltere'de *Bastard Feudalism* olarak kavramsallaştırılmıştır. Bkz. Hicks, London, 1995. Durgun, 2017, s. 47-72.

Siyasi Tarihçilik Açısından Geç Ortaçağ'da Gerileme

Geç Ortaçağ sadece sosyo-ekonomik kriz ve gerileme paradigmaları çerçevesinde tartışma konusu olmamıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Ortaçağ geçmişiyle modern ulus-devlet arasında dolaysız ilişki kurma çabası Erken Modern merkezi/bürokratik devletleri seviyesinde devlet oluşumu gerçekleştiremeyen ve parçalı görünen Geç Ortaçağ devlet sisteminin yadsınması neticesini vermiştir. Klasik ulus-devlet paradigmasına bağlı kalan bir İngiliz ya da Fransız tarihçisi için merkezi ulus devletin olmadığı veyahut oluş sancısı yaşadığı Geç Ortaçağ, kaostan başka bir şey ifade etmez. Fransa söz konusu olduğunda bu durum *Annales Okulu* üzerinden daha iyi açıklanabilir. *Annales Okulu*'nun Ortaçağ ile ilgilenen Marc Bloch, Jacques Le Goff ve Georges Duby gibi önde gelen isimleri Geç Ortaçağ Fransası'nı ikincil konuma iterek çalışmalarında Marc Bloch'un *Feodal Toplum* eserinde yoğunlaştığı Yüksek Ortaçağ olarak görülen 9-13. yüzyıllar arasına ilgi göstermişlerdir. Bu ilgisizlik iki temel faktöre dayanmaktadır: Bunlardan ilki, devlet merkezli bir siyasi tarih anlatısından kaçınan *Annales Okulu* mensuplarının metodolojik bir tercihte bulunmalarıdır. Sosyal, düşünsel ve ekonomik olarak feodalitenin kurumsal yapısını ilgilendiren konulara ya da daha mikro meselelere eğilmeyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Gareth Prosser, *Annales Okulu* mensubu tarihçilerin hizmet, patronaj gibi ulusal kimlik ve devlet oluşumu konusunda polemik oluşturacak konulardan kaçındıklarını, bunun ardında "cumhuriyetçi milliyetçilik" ve "otoriteryen gelenekçilik" çatışmasına uzak kalma eğilimlerinin olduğunu belirtmektedir (Prosser, 2000, s. 175). Öte yandan, bu ilgisizlikte yukarıda belirttiğimiz modern ulus-devlet merkezli tarih yazımının etkisi de göz ardı edilemez. Geç Ortaçağ Fransası'nı kriz ve gerilemeyle ilişkilendirme alışkanlığı Geç Ortaçağ'da monarşinin güç kaybetmesinin ulusal birlik ve bütünlüğün zedelenmesine neden olduğu, bunun yaratmış olduğu siyasi kriz

ortamından ise ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru merkezi/bürokratik devletin yeniden inşa edilmesiyle çıkılabildiği varsayımına neden olmuştur. Merkezi/bürokratik devletin yeniden inşasını merkeze alarak yapılan okumalar Geç Ortaçağ Fransız siyasal dünyası üzerine çalışan Bernand Gueneé gibi tarihçileri Geç Ortaçağ Fransası'ndaki siyasal krizden çıkış için mücadele eden grupların kavgalarındaki temel motivasyonun *"kraliyet kurumunun ihtişamının siyasal inşası"* olarak değerlendirmeye götürmüştür (Lurie, 2012, s. 202'den alıntı, Guenée, 1992, s. 198).

İngiliz tarihi söz konusu olduğunda da benzer bir düşünsel alışkanlık görürüz. İngiltere'nin 15. yüzyılı siyasi krizlerle ilişkilendirilirken, Yüzyıl Savaşları (1337-1453) sonunda Fransa'daki son toprakların kaybedilmesi ve Lancaster ile York Aileleri arasındaki taht mücadelesine dayanan Güller Savaşı (1455-1487) ile ortaya çıkan Tudor monarşisinin merkezi ve milli bir İngiliz devleti olarak kurumsallaştığı görüşü, Geç Ortaçağ'ı kriz ve gerileme dönemi olarak değerlendirme sonucunu getirmiştir (Grummitt, 2013, s. xvi-xx).[5] Bu bağlamda, Geç Ortaçağ siyasal tarihi Fransa'da Valois Hanedanı'nın (1328-1589) İngiltere karşısındaki onur kırıcı mağlubiyetlerinin (1407-1435) ardından yeniden toparlanmasını ve merkezileşmesini görmemize yararken İngiltere'de ise Tudor merkezileşmesinin ulus inşasına gidişinin önünü açması dışında pek bir anlam ifade etmezler. Görüldüğü üzere, hem sosyo-ekonomik tarihçilik hem de siyasal tarihçilik açısından baktığımızda, Geç Ortaçağ gerileme paradigmasında ortak bir bakış açısı hâkimdir: Dönem ancak ardından geleni açıklamak için anlamlıdır ve içerdiği bütün özellikler bir gerilemeyi, çöküşü ve yeni olana ihtiyacı işaret eder.

5 İngiliz tarih yazıcılığında K. B. McFarlane'in 1940'lı yıllardaki girişimlerinden bu yana öğrencileri bu yaklaşımı aşmaya çalışmaktadırlar. Ancak, hâkim paradigma hâlen gücünü korumaktadır. Bkz. K. B. McFarlane, London, 1981.

Yeni Bir Bakış Açısı için Öneri

Avrupa tarihçiliğinde "Gerileme", "Kriz" ve "Geçiş" kavramları etrafında tartışılan 14. ve 15. yüzyılları tanımlamak için kullandığımız "Geç Ortaçağ" ya da "Geç Ortaçağlar" kavramları -ki çoğul ifade Anglo-Sakson dünyada, çoğulcu ve global bir perspektifi ifade etmek için tercih edilir- bu dönem üzerine monografik ya da ders kitabı niteliğinde eserler yazan tarihçiler için büyük bir açmaza neden olmuştur. Bu durum özellikle 14. ve 15. yüzyıl ve Rönesans konularına yoğunlaşan George Holmes'ün biraz eskimiş olan 1962 tarihli *The Later Middle Ages: 1272-1485* başlıklı eseri ya da sırasıyla Michael Jones ve Christopher Allmand'ın editörlüklerinde hazırlanan *New Cambridge Medieval History*'nin ilki 1300-1415, ikincisi de 1415-1500 yıllarını kapsayan Geç Ortaçağ'a ilişkin 6. ve 7. ciltlerinde de görülebilir. Bütün yeni yorumlama çabalarına ve eski paradigmadan kurtulma gayretlerine rağmen, ciltlerin tarihlendirmelerinden de anlaşılabileceği gibi, Geç Ortaçağ en hafif ifadesiyle "geçiş" sürecini temsil eden bir dönem olmaktan kurtulamamıştır. Bu aslında anlaşılır bir durumdur. Geç Ortaçağ hakkında genel bir yaklaşım tarzı geliştirme konusunda düşülen büyük bunalım hali; 500 ile 1500 yılları arasını kapsadığı varsayılan Ortaçağ "erken, yüksek ve geç" olarak üç parçaya bölündüğü sürece bu bölümlemeyi belli birtakım ideolojik motivasyonlarla kabul eden ve Ortaçağ tarihçiliği içinde kendilerine biçilen rolü benimseyen Geç Ortaçağ tarihçilerinin eserlerini şekillendirmiştir.

Ortaçağ tarihçiliğinde Geç Ortaçağ'ın neden bir gerileme, kriz ya da geçiş dönemi olarak görüldüğünü kavramak için gerilemeye başladığına inanılan Ortaçağ medeniyetinin klasik olarak addedilen ve takriben I. Otto'nun Macarları 955 yılında Lechfeld Savaşı'nda yenmesinden itibaren Avrupa'da barbar akınları tehdidinin savuşturulmasıyla başladığı ve 1340'ların sonundaki Veba Salgını ile kapandığı varsayılan döneminin temel özelliklerini belirlemek gerekir. Bu belirleme Geç

Ortaçağ tarihçilerinin kabul ettikleri dönemselleştirme çerçevesi olduğu için üzerinde durulmaya değerdir. Ortaçağ tarihine ilişkin olarak kaleme alınan ders kitabı niteliğindeki herhangi bir eseri veyahut büyük anlatı ve modelleme geliştirme kaygısıyla yazılan eserleri elimize aldığımızda, Ortaçağ Medeniyeti'nin kurumsal nitelikleri olarak kabul edilen özelliklerin hemen hepsinde aynı olduğunu görebiliriz. Papalık dinî otoritesini toplumun bütün katmanlarında hissettirmiş ve büyük bir merkezi bürokratik kuruma dönüşmüştür. Kutsal Roma İmparatorluğu, Hohenstaufen Hanedanı'nın (1138-1234), Papalık ile giriştiği otorite mücadelesinin yaratmış olduğu bütün olumsuzluklara rağmen Kıta Avrupası'na istikrar getirmiştir. Fransa, Philippe Augustus (1180-1223) ile birlikte feodal bir monarşiye dönüşürken (Baldwin, 1991, s. 260) benzer biçimde İngiltere, İskoçya ve İberya'da da modern devletin temelleri atılmıştır (Scales, 2012, s. 58). Kilise Hukuku Yüksek Ortaçağ'ın eseridir. Avrupa Hıristiyan düşüncesi 12. ve 13. yüzyıllarda skolastik metodolojiyle birlikte olgunlaşmıştır. Ortaçağ toplumsal ve siyasal sisteminin ifadesi olarak feodalizmden bahsedeceksek bunun en mükemmel örneğine Yüksek Ortaçağ'da ulaşabiliriz. Ortaçağ sanat ve mimarisinden söz ediyorsak Gotik kültür Yüksek Ortaçağ ile özdeşleştirilebilir. Büyük Ortaçağ anlatısı için gerekli olan bütün bu unsurlar Yüksek Ortaçağ'ın ürünüdürler ve Geç Ortaçağ, Ortaçağ medeniyetini oluşturan kurumların çözülmesinden ve çöküşünden başka bir şeyi bize göstermez.

Bu gerileme paradigmasının içerdiği kriz halinden çıkış çabası, eskiyi gerilemekten ve çökmekten kurtaramasa da yeni olana doğru bir açılım imkânı sunar. Bu imkân modern kurumların oluşmasında, Geç Ortaçağ dönemine aracılık görevi yükler. Gerileyen ve çürüyen bir medeniyetin son demleri, yeni olanın köklerini bulabileceğimiz yerdir. Geç Ortaçağ'a yüklenen aracılık işlevini, yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılabileceği gibi, Ortaçağ tarihçileri de büyük bir işti-

yakla savunurlar. Olaya tarihçilik mesleği açısından baktığımızda ise tarihsel bir olay ve olgunun bugünün değer yargılarına göre iyi ya da kötü olduğuna ilişkin hüküm verme arayışı, en hafif ifadesiyle geride kalmış bir tarihçilik anlayışını yansıtır. Geç Ortaçağ tarihçiliğinin bu hâli, mevcut çalışmada değindiğimiz sosyo-ekonomik ve siyasal tarihçilik çerçevesinde belirgin bir biçimde görülebilir. Geç Ortaçağ'ı bağlamından koparark sonraki dönemlere açılan bir kapı şeklinde değerlendirme yönündeki yaygın eğilim, bu bağlamda, Avrupa'da kentlerin yükselişinin modern kapitalizmin gelişmesine ön ayak olduğu biçimindeki görüşte yansımasını bulur. Seçmeci tarihsel anlayış burada bütün çıplaklığıyla karşımıza dikilir. İtalyan kentleri ile Alçak Ülkeler kentlerinde yürütülen ticari faaliyetler, Avrupa'da kapitalist bir iş yürütme mantığının ve birikiminin oluşmasına yol açmış ve feodal kurumların çözülmesine öncülük etmişlerdir.[6]

Peki, 16. yüzyılda İtalyan kent devletlerine ne olmuştur? Kapitalist bir gelişme ve liberal-cumhuriyetçi bir yönetim tarzı için bütün bir Avrupa'ya model teşkil ettiği düşünülen kent devletleri güçlü Habsburg ve Fransa monarşilerinin elinde birer politik oyuncağa dönüşmemişler midir? Önce 1494'teki Fransız işgali, sonra 1527'de Roma'nın Habsburglar tarafından ele geçirilmesi İtalyan kent-devletleri geleneğinden ne kadar miras bırakmıştır? 15. yüzyılı liberal iktisadi ve siyasi bir anlayışa temel olarak gören anlayışın çelişkileri burada bitmemektedir. Eğer 16. yüzyılda gelişmeye başlayan merkezi devlet yapılanmaları 15. yüzyıl siyasal ve sosyo-ekonomik krizinin doğal bir sonucu ise İtalyan kent devletleri siyasal kültürünün cumhuriyetçi geleneğiyle sonraki dönemlerin mutlakiyetçi addedilen yönetimleri arasında nasıl bir bağ kurulacaktır? 16. yüzyılın güçlü Avrupa devletleri olan Habsburg, Fransa ve

6 S. R. Epstein'in yukarıda referans verdiğimiz eseri *Freedom and Growth*, (s. 69-70) "merkezileşme", "bölgesel entegrasyon" kavramları etrafında erken modern devlet ve iktisadi sistem oluşumu tezine dayanmakta ve Geç Ortaçağ'ı bu çerçevede anlamlı görmektedir.

İngiltere monarşilerinin iktisadi düzenleri Modern Dönem'e geçiş düşüncesinde nereye oturtulacaktır?

Gerileme, kriz ve geçiş üçlüsünde bulunan açmazlar liberal-cumhuriyetçi iktisadi ve siyasi anlatının sınırlarını aşınca, ulus-devletin oluşumu gibi hususlarda daha da belirginleşir. İtalya ve Alçak Ülkeler'deki kent devletlerinin modern cumhuriyetçi devlet sistemlerine evrildiği konusundaki sorunlu görüş, modern merkezi devletin kökenleri Ortaçağ'da aramaya girişildiğinde zihinlerimizi allak bullak etmeye yeter. Modern merkezi devletin kökenleri mi, liberal cumhuriyetçiliğin ve âdem-i merkeziyetçiliğin kökenleri mi? Avrupa tarihçiliğinin büyük anlatı meraklısı tarihçileri bu sorunun farkına varmış olacaklar ki modern devletin kökenlerini Ortaçağ'da aramaya kalktıklarında 14. ve 15. yüzyılları kenara bırakmayı ve daha gerilere gitmeyi gerekli görmüşlerdir. Ortaçağ siyasi tarihçiliği, Avrupa coğrafyasının modern tarihe damgasını vurduğu kabul edilen İngiltere, Fransa ve Almanya söz konusu olduğunda Ortaçağ'ın devlet organizasyonlarının en mükemmel dönemleri olarak 12. ve 13. yüzyılları idealize ederler. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Hohenstaufen Hanedanı bünyesindeki parlak dönemi sadece Alman 19. yüzyıl tarihçilerinin hayal dünyasını süslememiştir. Günümüz Alman tarihçileri de araştırmalarını Yüksek Ortaçağ devlet formasyonuna ve büyük kralların eylemlerine yoğunlaştırmaya devam ederler. Alman Ortaçağ tarihçiliğinin günümüzdeki iki büyük ismi Johannes Fried ve Gerd Althoff'un çalışmalarının büyük kısmının Erken Ortaçağ'ın sonu ve Yüksek Ortaçağ ile ilişkili olması bunun bir tezahürüdür. Ne yazık ki Geç Ortaçağ Alman tarihi *Landesgeschichte* (bölgesel ya da yerel tarihçilik) sınırlarında tıkanıp kalmıştır.

Almanya'nın güçlü bir Geç Ortaçağ monarşisine sahip olmadığı gerçeğinin, Alman tarih geleneğindeki "güçlü millet güçsüz devlet" kompleksi çerçevesinde milli devlet tarihçiliği geleneğini beslemesi anlaşılabilir; fakat sıra İngiltere ve Fransa'ya geldi mi neden hâlâ 19. yüzyıl milliyetçi tarih yazımının

"güçlü devlet güçlü ulus" özdeşliği etrafında kurdukları siyaset düşüncesi parametreleriyle Geç Ortaçağ siyaset dünyasına yaklaşıldığını anlamak zorlaşır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Fransız Ortaçağ tarihçiliğinin efsanesi 1328 yılında Kapet Monarşisi Valois Monarşisi'ne dönüştüğünden itibaren merkezi devletin sekteye uğradığı ve İngiltere karşısında sürekli aşağılanan ulusun yeniden bir diriliş için Erken Modern Dönem'i beklemesi gerektiğidir. Ülke içinde soylular arası iktidar mücadelesinin dış politikada agresif bir Fransa'nın önüne set çektiği doğru olabilir. Fakat siyasetin yeni bir biçime doğru değişim geçirmesi neden olumsuz görülmelidir, bu anlaşılmaz. Bir kere Fransa'da tıpkı Kapet Monarşisi döneminde olduğu gibi merkezi bir bürokrasi varlığını korumaktadır. Siyasetin aktörleri çok da değişmemiştir. Soylular, kralın yakın çevresi, Saraya bağlı bürokrasi ve kralın krallık kurumunun otoritesinden kaynaklanan geleneksel karizması siyasetin belirleyici unsurlarıdır. Kralın ve merkezi devletin otoritesinden hoşnut olmayan aristokratlar devletle dolaysız bir çatışma içine girdikleri anda krallık müessesesi siyasetin gereği olarak pragmatik bir manevra yapıp siyasetin önemli aktörleri olan bu grubu sisteme entegre etmeye çalışmıştır. Yüzyıl Savaşları'nın sona ermesinden on sene önce 1443'te Fransız Kralı VII. Şarl, Güney Fransa'daki Toulouse şehrine bölgesel düzeyde yargı işlerini idare edecek *Parlement* kurumunun oluşturulması yetkisini vermiştir (Wood, 2016, s. 127). Bu sistem 1789 yılına kadar diğer şehirleri de kapsayacak biçimde genişleyerek devam etmiştir. İngiltere'ye baktığımızda ise Parlamento içinde siyaset yapma kanalları açık tutulmakla beraber, tıpkı Fransa'daki gibi kralın mutlak iradesi ve otoritesi tartışılmaz niteliğini korumuştur. O zaman, siyasetin aktörlerinin ve yapısının çok da değişmediği bir ortamda siyasetin dilindeki kısmi değişimden fazlasını iddia etmek gereksizdir.[7]

7 Geç Ortaçağ siyaset sistemini, kendi iç parametrelerini dikkate alarak analiz eden çok önemli bir çalışma için bkz. Watts, Cambridge, 2009.

Sonuç

Buraya kadar anlattıklarımızdan gerileme, kriz ve geçiş kavramlarının Ortaçağ tarihçiliğinin "üvey evladı" konumunda olan Geç Ortaçağ için geçerli bir kavramsal çerçeve sunmasının zor olduğunu görüyoruz. Yeni bir kavramsal çerçeve sunmanın tarihyazımsal açıdan önemli bir değişim sağlayabileceğini öne sürmek de, değişime yönelik genel isteksizlik ve yeni dönemlendirme önerilerinin çok sıcak karşılanmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa fazlasıyla iyimser bir yaklaşım olabilir. Çünkü Jacques Le Goff'un yazının ilk kısmında değindiğimiz düşüncesi çerçevesinde, dönemlendirmeye geçmişin düzenlenmesi açısından bir zaruret biçiminde bakarsak, Ortaçağ'ın araştırma alanı olarak parçalara ayrılacağı ve "Geç" olarak ifade edilen dönemin de eşyanın doğası gereği her zaman dezavantajlı olacağı açıktır. Ama en azından, Ortaçağ'ın "Geç" addedilen döneminin yakın geçmişi ve geleceğiyle içerdiği yapısal sürekliliğin vurgulanması gereği yeni bir yaklaşım tarzı olarak vurgulanabilir. Sürekliliğin her zaman göz önünde tutulması da Geç Ortaçağ Avrupa toplumunun yeni ortaya çıkan koşul ve sorunlara yönelik ne tür çözümler üretebildiğini sağlıklı bir zeminde görmeyi kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

Baldwin, J. W. (1991). *The Government of Philip Augustus: Foundations of French Royal Power in the Middle Ages.* Berkeley: University of California Press.

Durgun, F. (2017). Geç Ortaçağ İngiliz Toplumunu Anlamak: Tarih Yazıcılığında Bastard Feudalism Kavramının Gelişimi. *Tarih İncelemeleri Dergisi.* XXXII: 1, s. 47-72.

Dyer, C. (2002). *Making a Living in the Middle Ages: The People of Britain, 850-1520.* New Haven: Yale University Press.

Emslie, B. (2015). *Speculations on German History: Culture and State.* Rochester NY: Camden House.

Epstein, S. R. ve Hilton, R. (2007). Marxism and the Transition from Feudalism to Capitalism. *Past and Present*, 195 (Suppl 2), s. 248-269.

Epstein, S. R. (2003). *Freedom and Growth: The Rise of States and Markets in Europe, 1300-1750*. London: Routledge.

Evans, R. J. W. ve Marchal, G. P. (2011). *The Uses of the Middle Ages in Modern European States: History, Nationhood and the Search For Origins*. New York: Palgrave MacMillan.

Greenberg, M. (2013). The Concept of "Early Modern". *Journal for Early Modern Cultural Studies*, 13: 2, s. 75-79.

Grummitt, D. (2013). *The Wars of the Roses*. London: I. B. Tauris.

Guenée, B. (1992). *Un Meurtre, Une Société: L'assassinat du duc d'Orléans 23 Novembre 1407*. Paris: Gallimard.

Hicks, M. (1995). *Bastard Feudalism*, London: Longman.

Hilton, R. (1977). *Bond Men Made Free*. London: Meuthen.

Hilton, R. (Ed.). (1976). *The Transition From Feudalism to Capitalism*. London: New Left Review Books.

Kaminsky, H. (2000). From Lateness to Waning to Crisis: The Burden of the Later Middle Ages. *Journal of Early Modern History*, Vol 4, Issue 1, s. 85-125.

Kaye, H. J. (2009). *İngiliz Marksist Tarihçiler*. (A. Köse, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kelley, R. D. (2007). Ideas of Periodisation in the West. *The Many Faces of Clio: Cross-Cultural Approaches to Historiography, Essays in Honor of Georg G. Iggers*, Q E. Wang ve F. L. Fillafer (Ed.), New York: Berghahn Books.

Kudrycz, W. (2011). *The Historical Present: Medievalism and Modernity*. London: Continuum.

Kumar K. (2003). *The Making of English National Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Le Goff, J. (2016). *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?* (A. Berktay, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lurie, G. (2012). *Citizenship in Later Medieval France, c. 1370-c. 1480*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Georgetown University, Washington DC.

McFarlane, K. B. (1981). *England in the Fifteenth Century: Collected Essays.* Introduction by G. L. Harriss, London: The Hambledon Press.

Perry, M. (2002). *Marxism and History.* New York: Palgrave.

Postan, M. M. (1966). Medieval Agrarian Society in its Prime: England. M. M. Postan (Ed.), *The Cambridge Economic History of Europe I.* Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, s. 549-632.

Prosser, G. (2000). "'Decayed Feudalism' and 'Royal Clienteles': Royal Office and Magnate Service in the Fifteenth Century". C. Allmand (Ed.) *War, Government and Power in Late Medieval France.* Liverpool: Liverpool University Press, s. 175-190.

Reuter, T. (2006). Medieval: Another Tyrannous Construct? J. L. Nelson (Ed.), *Medieval Polities and Modern Mentalities.* Cambridge: Cambridge University Press, s. 19-37.

Scales, L. (2012). *The Shaping of German Identity: Authority and Crisis 1245-1414.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sullivan, D. (1981). The End of the Middle Ages: Decline, Crisis or Transformation? *The History Teacher*, 14: 4, s. 551-565.

Wallerstein, I. (2004). *World Systems Analysis: An Introduction.* Durham: Duke University Press.

Watts, J. (2009). *The Making of Polities: Europe, 1300-1500.* Cambridge: Cambridge University Press.

Wickham, C. (2016). *Medieval Europe.* New Haven and London: Yale University Press.

Wood, C. (2016). *Studying Late Medieval History: A Thematic Approach.* London: Routledge.

Zafirovski, M. (2011). *The Enlightenment and its Effects on Modern Society.* Springer: New York.

LEX ANIMATA VE *LEX FACIT REGEM* PRENSİPLERİ ÇERÇEVESİNDE 13. VE 14. YÜZYILLARDA İNGİLİZ SİYASET DÜŞÜNCESİNİN KRİZİ*

Giriş

En doğru ve mükemmel yönetim biçiminin genel itibariyle krallık kabul edildiği Ortaçağ siyaset düşüncesinde krallık makamının sınırlarının olup olmayacağı ya da ne olduğu konusu oldukça muğlak kalmıştır.[1] Muğlaklık, krallık kurumunun

* Bu çalışma *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2018 yılı 5. cilt 1. sayısı s. 45-59'da yayımlanmış makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

1 Krallığın en mükemmel ve en iyi yönetim biçimi olduğu konusunda Yüksek Ortaçağ siyaset düşüncesinin Aristoteles felsefesiyle Hıristiyanlık arasında uzlaşmaya varmasını sağlayan en önemli ismi Aquinumlu Thomas, nasıl ki vücuttaki hareketi sağlayan kalp, ruhu yöneten akıl ve Evren'i yöneten Tanrı ise, bir topluluğunda bir kişi tarafından yönetilmesi gerektiğini vurgular. Bunun yanında, bir saptama daha yaparak "nasıl ki Krallık en iyi yönetim biçimi ise, bir tiranın yönetiminin de en kötüsü olduğunu" belirterek kralın hukuk kaidelerine bağlı kalması vurgusunda bulunur. Thomas Aquinas "The Treatise 'De Regimine Principum' or 'De Regno'", R. W. Dyson (der. ve çev.), *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, Book I, Chapter III-IV, s. 11. Geç Ortaçağ'ın etkili siyaset düşünürlerinden Romalı Giles de oldukça kararlı biçimde, "quod regnum est optimus principatus", yani "Krallık en iyi yönetim biçimidir" demektedir. Alıntı için bkz. Quentin Skinner, *Visions of Politics: Vol II Renaissance Virtues*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 94.

doğasında var olan ikilemden kaynaklanmıştır. Makamı temsil eden kral nihayetinde her sıradan insan gibi ölümlüdür. Alacağı bireysel kararlar, yasa koyucu ya da yasa yapıcı niteliğini de kendi bireyselliğiyle sınırlayabilir. Kral'ın kişisel zafiyetleri, eksiklikleri ve yapabileceği yanlışlar, yani bir bütün olarak düşünüldüğünde güçsüz kral olgusu, kurumsal olarak her yönetim biçimi gibi adalet ve hukuk tesis etmesi beklenen Krallık makamının kamusal ve ilahi niteliğiyle, bir başka deyişle, Kamusal Görev niteliğiyle çelişme tehlikesini taşımıştır. Öte yandan, feodal mülkiyet hukukunun Kral'ı her şeyden önce yönettiği toprakların mülkiyetini elinde bulunduran feodal bir Lord olarak tanıması da başka türlü bir hukuki muğlâklık yaratmıştır. Hukuki muğlâklık ve karmaşıklık, ister herhangi bir düzeyde Lord olsun ister toplumun alt kesimlerinden gelen bir köylü olsun, aynı zamanda bir Lord olan Kral'ın toplumun bütün kesimleriyle hiyerarşik bir mülkiyet ve tabiiyet ilişkisi geliştirmesine dayanmaktadır. Ülkenin bütün topraklarını lord olması nedeniyle elinde bulunduran, dağıtma ve bölüştürme hakkına sahip olan Kral, feodal mülkiyet gereği hanedan ailesiyle birlikte Krallık makamının da mutlak sahibi konumundadır.[2]

2 Ortaçağ'da krallık kavramının niteliği ve siyasal yönetim üzerine birçok çalışma mevcuttur. Klasik nitelikteki bazı çalışmalarda bu noktalar irdelenmiş ve sonraki çalışmalara öncü olmuşlardır. Krallığın teokratik ve feodal niteliklerine vurgu yapan Walter Ullman, *The Carolingian Renaissance and the Idea of Kingship: The Birkbeck Lectures 1968-69*, London, Routledge Edition, 2010. Krallığın teokratik ve feodal niteliğine ilişkin tartışmaların krallığın kamusal kurum ve kralın şahsı arasındaki ayrım etrafında bir siyaset düşüncesi oluşturması temelinde Ernst Kantorowicz'in *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*, Princeton, Princeton University Press, 1957. Bu başlıca çalışmaların yanında krallık kavramının Ortaçağ Avrupa siyaset düşüncesindeki konumu hakkında iyi bir özet niteliğinde: Joseph Canning, *A History of Medieval Political Thought: 300-1450*, London, Routledge Edition, 2003, s. 16-81. Ayrıca, Jean Dunbabin, "Government", J. H. Burns (der.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-1450*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 477-519. Kralı da kapsayan niteliğiyle Lord ve vasalları arasındaki hiyerarşik mülkiyet ilişkisinin Kamu ve Özel Hukuk arasındaki ayrımı belirsizleştirdiğini 19. yüzyıl İngiliz Ortaçağ tarihçileri Frederick Pollock ve William Frederick Maitland,

Krallık makamının pratik düzeyde büyük sorunlara kapı aralayan muğlâk niteliği, meşru kralın idari olarak yetersiz görüldüğü durumlarda ya da tebaasının hak ve hukukunu gözetmediği düşünüldüğü hallerde siyasal krizlere de kaynaklık etmiştir. Siyasi kriz halleri ise tarihin her döneminde olduğu gibi Ortaçağ'da da siyaset düşüncesini hukuki meşruiyet sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Krallık yönetim biçiminin hukuki meşruiyetinin temelinde neyin yer aldığına ilişkin tanımlama sorunu, geleneksel Ortaçağ siyaset düşüncesinin iki temel eğilimi etrafında şekillenmiştir. Roma Hukuku'na dayalı yasa yapıcı Kral veyahut *Yaşayan Yasa Kral* (lex animata) görüşü ile yasa tarafından sınırlandırılmış Kral yaklaşımını ortaya koyan 13. yüzyıl İngiliz hukukçusu Henry de Bracton (1210-1268)'a ait olan" Kral'ı Kral yapan yasadır"[3] (Lex facit regem) görüşü, krallığın kurumsal niteliğinin tanımlanmasında gerilim hattını meydana getirmiştir.

Ortaçağ siyaset düşüncesinde hukuki meşruiyet probleminin bu ikili yönü özellikle Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesinde temel bir sorun hâline gelmiştir. Kendine özgü geleneksel hukuk sistemi olarak Örfi Hukuk (Common Law)'tan beslenen Ortaçağ İngiliz Hukuku'nda var olan hukukun önceliği düşüncesi, kralın Krallık makamından kaynaklanan otoritesini kabul etmekle birlikte yasayla sınırlandırılmasını gerekli gören bir düşünce geleneği meydana getirmiştir. Bu yönüyle, kralın makamın sahibi olmasından dolayı yasadan bağımsız niteliklerle donatıldığına ilişkin Roma Hukuk geleneğinden beslenen Kıta Avrupası Ortaçağ siyaset düşüncesiyle

---

"Yetki alanı mülkiyettir, makam mülkiyettir, Krallığın kendisi de mülkiyettir" şeklinde ifade etmişlerdir. *The History of English Law Before The Time of Edward I*, Vol: I, Second Edition, New Jersey, The Lawbook Exchange Ltd., 2008, s. 230.

3 Henry Bracton, *De legibus et consuetudinibus Angliae: On the Laws and Customs of England*, G. E. Woodbine and Samuel E. Thorne (der.), 4 Vols, Oxford, 1968-1977, Cilt ii, s. 306. *Bracton Online*, http://bracton.law.harvard.edu/, (erişim tarihi: 01.02.2018).

kategorik olarak tezat içeren bu görüş, zaman içinde İngiliz siyaset düşüncesinin aşması gereken bir probleme dönüşmüştür.[4] Ortaçağ Avrupası'nın düşünsel ve kültürel açıdan bir bütün olduğu, birçok İngiliz düşünür, hukukçu ve din adamının Kıta Avrupası'nda yetiştiği, İngiliz krallarının Kıta Avrupası'nın krallık kültürüyle sıkı bağlantılarının olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde izah edileceği üzere Kıta Avrupası'nda gelişen Roma Kamu Hukuku krallık görüşü Ortaçağ boyunca İngiltere'de de etkisini göstermiş ve taraftar bulmuştur.

Öte yandan, İngiliz Örfi Hukuku'nun kurumsallaşmasının 13. yüzyıl gibi Ortaçağ için bile geç sayılabilecek bir döneme tekabül ettiği göz önüne alındığında Roma Hukuku temelli krallık ve siyaset düşüncesinin dönem dönem İngiliz hukuk geleneği temelli krallık ve siyaset düşüncesiyle çatışması da daha iyi anlaşılabilir. Daha önce belirtildiği üzere, siyasi kriz durumu krallık ile hukuki meşruiyet arasındaki ilişkinin siyaset metinlerinde ve siyasal pratikte hararetle tartışılmasına yol açar. Bu anlamda, bu makalenin ana konusunu teşkil eden 13. ve 14. yüzyıl İngilteresi İngiliz Örfi Hukuk geleneğinden ve Roma Hukuku'ndan kaynaklı iki farklı krallık anlayışlarının çatışmasına sahne olması açısından dikkate değer bir inceleme konusudur. Dönemin siyaset ve hukuk düşüncesinin Ranulf de Glanville (?-1190), Henry de Bracton ve Aquinumlu Thomas (1225-1274) gibi önemli isimlerinin eserlerine de başvurulacak ve genel bir çerçeve çizilecek olan bu çalışmada, İngiliz Örfi Hukuk geleneğiyle Roma Hukuk geleneği kaynaklı krallık anlayışının yarattığı gerilimin Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesini ve siyasal pratiğini nasıl şekillendirdiği gösterilecektir.

4 Krallık kurumunun bu niteliğine ilişkin problemin Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesindeki yeri hakkında bkz. John Watts, *Henry VI and The Politics of Kingship*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 16-31. Nigel Saul, *The Three Richards: Richard I, Richard II and Richard III*, London, Hambledon Continuum, 2005, s. 21-28.

Lex Animata (Yaşayan Yasa) Olarak Kral ve İngiliz Örfi Hukuku

529-534 tarihleri arasında Bizans İmparatoru Iustinianus (482-565) döneminde derlenen Roma Kamu Hukuku Külliyatı ya da Roma Medeni Hukuku Külliyatı olarak çevirebileceğimiz *Corpus Iuris Civilis*'in İdari Hukuk açısından Ortaçağ Avrupası'nda en çok bilinen ve referans gösterilen maddesi "Hükümdarı hoşnut eden her ne ise o, kanun hükmündedir" (quod principi placuit legis habet vigorem) ifadesiydi.[5] Bu madde, 12. yüzyılda Roma Hukuku'nun İtalya'daki Bolonya Üniversitesi'ndeki hukuk âlimi Irnerius (1050-1125) ve öğrencileri Bulgarus (1085-1166) ve Martinus (1100-1166)'un çabalarıyla Avrupa'da yeniden keşfiyle Ortaçağ siyaset düşüncesinin merkezine oturmuştu.[6] Kralın *Lex Animata* (Yaşayan Yasa), yönünü açık biçimde niteleyen bu madde, Kutsal Roma İmparatorları ve Papalar arasındaki mücadelede İmparatorluk taraftarları açısından oldukça işlevseldi. İmparatorluk yanlıları tarafından sıklıkla başvurulan ifade, Kıta Avrupası'ndaki siyaset düşüncesinde krallık makamının mutlak yetkesini vurgulamak için temel araç olarak kullanılmıştı. Hükümdar ile yasa arasında özdeşlik getiren bu madde oldukça teokratik bir krallık perspektifini ortaya koyuyordu. Öyle ki, imparator olan kişinin makamının ilahiliği vurgulanıyor ve imparator, dünyanın evrensel hâkimi konumuna yerleştiriliyordu (dominus mundi).[7] Iustinianus'un Roma

5 Fatih Durgun, "Ortaçağ Avrupa Siyaset Düşüncesinde Süreklilik ve Özgünlük: John Fortescue'nün Siyaset ve Yönetim Anlayışının Tarihselliği", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 21, Nu. 41, 2016, s. 1-25, s. 19'da. *Digesta*, Liber 1.4.1., http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html, (erişim tarihi: 02.02.2018). Oğuzhan Bekir Keskin, "Modern Hukuki Sistemin Temelleri Üzerine Bir Giriş Çalışması: Geç Ortaçağ'da Corpus Iuris Civilis'in Keşfi ve Etkileri", *İÜHFM*, Cilt LXXII, Nu. I, 2014, s. 599-614.

6 Peter Landau, "The Development of Law", David Luscombe ve Jonathan Riley-Smith (der.), *The New Cambridge Medieval History IV: c. 1025-1198, Part I*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 113-147. Özellikle, s. 123-126.

7 Canning, *a.g.e*, s. 7.

İmparatorluğu'nun evrensel/emperyal iddialarını yeniden gündeme taşımak istemesiyle yakından ilişkili olan bu Kamu Hukuku perspektifi, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Yüksek Ortaçağ Avrupası'nda bir imparatorluk olarak egemenlik tesis etmek istediği noktada Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Hohenstaufen Hanedanı'na mensup I. ve II. Friedrich gibi İmparatorları için kullanışlıydı.[8] Ancak, ne Avrupa eski Avrupaydı ne de Alman İmparatorları'nın Kutsal Roması eski Roma İmparatorluğuydu. Roma Hukuku her ne kadar Kıta Avrupa Kamu Hukuku'na 12. yüzyıldan itibaren rengini verecek olsa da Evrensel İmparatorluk perspektifine dayalı bir hukuki meşruiyet zemini oluşturmak, İngiltere ve Fransa gibi milli monarşilerin Avrupa siyasetinde belirleyici olmaya başladıkları bir çağda tek başına yeterli ve geçerli görülmeyecekti.

Kıta'nın dışında olması ve Roma Hukuk geleneğinden görece bağımsız bir hukuk ve idare sistemi geliştirmeye çalışmasıyla birlikte nihayetinde Avrupa'nın bir parçası olan İngiltere'de de bu madde etrafında krallık yetkesi tartışılmış ve "Hükümdarı hoşnut eden her ne ise o, kanun hükmündedir" ilkesi siyaset düşüncesinin tarihsel geleneğinin bir parçasını oluşturmuştur. Bu konuda İngiliz hukuk sistemine içkin hale gelen gerilimin ilk nüvelerini 12. yüzyılda güçlü bir merkezi/bürokratik devlet kurmaya çalışan II. Henry (1133-1189) döneminde Kraliyet Yüksek Hâkimi (Justiciar) görevinde bulunan Ranulf de Glanville tarafından yazdığı kabul edilen İngiliz Ortaçağ Hukuku'na ait ilk kitap özelliğini taşıyan *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae* (İngiltere Krallı-

8 İmparator'un *Dominus Mundi* niteliği konusunda Bulgarus ve Martinus'un farklı düşündükleri söylenir. Bir rivayete göre, Kutsal Roma İmparatoru Frederick Barbarossa (I. Friedrich), Bulgarus ve Martinus'a Hukuk'a göre kendisinin Dünya'nın hâkimi olup olmadığını sormuştur. Özel Mülkiyet Hukuku'nu göz önünde bulunduran Bulgarus buna olumsuz, Martinus ise olumlu yanıt vermiş ve bunun karşılığında İmparator, sürdüğü atını Martinus'a hediye etmiştir. Kenneth Pennington, *The Prince and the Law, 1200-1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition*, Berkeley, University of California Press, 1993, s. 16.

ğı'nın Yasaları ve Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme) başlıklı eserde görmek mümkündür. Roma Hukuku'nun "Hükümdarı hoşnut eden her ne ise o, kanun hükmündedir" ilkesine atıfta bulunan Glanville, aynı cümlede İngiliz kralını hoşnut eden, yani onun rızasına dayalı olan Örfi Hukuk (Common Law)'un yasalarının İngiltere'de "soyluların tavsiyesi ve kralın otoritesi" ile "kralın Danışma Meclisi'nde oluşturulduğunu" vurgulayarak Roma Hukuku ilkesiyle meşveret ve örfi geleneğe dayalı İngiliz Hukuku arasında denge tutturmaya çalışmıştır.[9] Bu vesileyle, bütün bir İngiltere'de uygulamaya konulabilecek bir hukuk sistemi olarak İngiliz Örfi Hukuku'nu kurumsallaştıran[10] II. Henry'nin oluşturmak istediği İngiliz merkezi/bürokratik geleneğinin hukuki meşruiyetini de sağlam bir zemine oturtmak mümkün olacaktır.

II. Henry döneminde Örfi Hukuk temelinde merkezileşme çabaları henüz kralın tebaasıyla gergin ilişkiler içinde olmasını gerektirecek düzeyde değildir. 12. yüzyılda tekrar canlandırılan Roma Hukuku'nun prensiplerinin hem Avrupa'da hem de İngiltere'de *Lex Animata* (Yaşayan Yasa) olarak kral ilkesini gündeme getirmesi için bir süre daha beklemek gerekecektir. Geleneksel usullere göre tebaasıyla lord-vasal ilişkisi içinde krallık yönetimini sürdüren II. Henry'nin tebaasının hak ve hukukunu çiğneyen ya da meşveret ilkesini göz ardı eden bir kral olduğunu iddia etmek güçtür. Ne var ki, kralın yetkesinin danışma ya da meşveret ile kontrol altında tutulmasına yönelik tutum, İngiliz siyaset düşüncesinde teorik düzeyde Glanville gibi hukukçular tarafından savunulsa da pratik karşılığını hiç de kolay bulamamıştır. Kralın, etrafındaki

9 Ranulph de Glanville, *A Treatise on the Laws and Customs of the Kingdom of England: Composed in the Time of King Henry the Second*, çev. John Beames, Washington D. C., John Byrne & Co Law Publishers and Booksellers, 1900, s. xxxviii.

10 Paul Brand, "Henry II and The Creation of the English Common Law", Christopher Harper-Bill ve Nicholas Vincent (der.), *Henry II: New Interpretations*, Woodbridge, The Boydell Press, 2007, s. 215-241, s, 215'te.

bürokrasiye mensup danışmanları ve soylu zümresinin önde gelenleriyle işbirliği içinde krallık yönetimi sürdürmesi gerektiğini söyleyen Glanville, II. Henry'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Richard (1157-1199) döneminde bürokrasiden tasfiye edilmiştir. Haçlı Seferleri girişimini finanse edebilmek için tebaası üzerine ağır yükler bindiren Richard'ın krallığının meşveret ya da yasalarla sınırlandırılmayı kabul edecek bir bakış açısına sahip olması mümkün olmamıştır. III. Haçlı Seferleri girişimi nedeniyle krallığının büyük bir kısmını ülke dışında geçiren Richard'ın yönetim tarzına getirilebilecek eleştiriler onun bir Ortaçağ kralından beklenen savaşçı özelliklere sahip kral imgesine sahip olması nedeniyle genellikle bir kenara bırakılmıştır. Babası II. Henry döneminde kurumsallaşmaya başlayan hukuk sistemini iyice merkezileştiren de I. Richard olmuştur. Bu merkezileştirme çabalarını, hâkim olduğu bütün topraklar üzerinde yargı yetkisine sahip olan ve taşradaki önde gelen lordların mahkemelerinden ayrı olarak başkent Londra'da yerleşik bir Kraliyet Mahkemesi aracılığıyla[11] uygulamaya koymaya çalışan Richard'ın geleneksel feodal krallık yapısının sınırlarının dışına çıkması memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Bu memnuniyetsizlik hali I. Richard'ın hükümdarlığının son yıllarında keyfî idare sürmesi ve kraliyetin aşırı harcamaları konusunda eleştiriye dönüşmüş[12] ancak bu eleştirilerin kralın geleneksel hukuk ile sınırlandırılması hususunda açık bir muhalefete dönüşmesi için kardeşi Kral John Dönemi'ni beklemek gerekmiştir.

1199'da kral olan John (1166-1216) döneminde aslında İngiliz siyaset düşüncesinde var olan kralın hukuki meşruiyetine

11 Brand, *a.g.m.*, s. 216.

12 Ralph V. Turner ve Richard R. Heiser, *The Reign of Richard Lionheart: Ruler of the Angevin Empire, 1189-99*, London, Routledge, 2013, s. 3. I. Richard'ın keyfî idaresi ya da merkeziyetçi yönetim yapısı onun Yaşayan Yasa (Lex Animata) olarak Kral düşüncesine sahip olduğu anlamına gelmemelidir. Richard da hâlen babası gibi geleneksel Feodal Krallık anlayışı çerçevesinde hareket etmektedir.

ilişkin gerilim, John'un ağabeyinin aksine, giriştiği savaşlarda başarısız olması ve neticede 1214 yılında Bouvines Savaşı'nda Fransa'da bulunan ve İngiltere'ye ait olan Normandiya ve Anjou gibi toprakları kaybetmesiyle pratik düzlemde kendini göstermiştir. Kral John'un tebaası tarafından keyfî olarak addedilen yönetim tarzı ve Kıta'daki savaş girişimlerini finanse etmek için soylulardan para talep etmesi gibi hususlar, John'a karşı soylu zümresinin yüksek kesimlerinin bir araya gelmesine, krala karşı kısa vadede başarıyla sonuçlanan isyana ve 1215 yılında *Magna Carta*'nın ilanına neden olmuştur. *Magna Carta*'nın kralın keyfi yönetim tarzını sınırlamaya yönelik içeriği İngiliz siyaset düşüncesinde önceki yüzyıldan miras alınan Örfi Hukuk vurgusunu gösterir. *Magna Carta*'nın daha sonraki yüzyılların siyaset düşüncesini derinden etkileyen 39. maddesinde ifade edildiği üzere "Özgür bir kimse, kendi zümresinin yasal kararı olmadan veya ülkesinin ilgili yasalarına göre muhakeme edilmeden tutuklanamaz ya da hapse atılamaz; malına el konulamaz ya da yasal haklarından yoksun bırakılamaz; ..."[13]

Ülke yasaları olması nedeniyle Örfi Hukuk öne çıkarılmakla beraber, Örfi Hukuk'un, Kral'ın *Lex Animata* (Yaşayan Yasa) niteliğini ne ölçüde sınırlandırıp sınırlandıramayacağı hâlen bir sorun oluşturmaya devam etmiştir. Bunda krallığın, giriş bölümünde vurguladığımız üzere, feodal niteliğinin dolayısıyla da kurumsal bir makam olmasının yanı sıra kişisel bir makam olmasının etkisi göz ardı edilemez. Kraldan beklenen, şahsi iradesini ortaya koyması ve feodal bir lord kimliğinin gereği olarak kendisine bağlı bütün vasallarına kişisel sözleşme ve bağımlılık çerçevesinde yaklaşmasıdır. J C. Holt'un ifadesiyle, "bir kralın hâlen öncelikle yerine getirmesi gereken sorumluluk vasallarını yönetmek, kendisine sadık olanları ödüllendirmek, liyakatlileri terfi ettirmek,

13 *Magna Charta seu Magna Charta Libertatum: Büyük Sözleşme ya da Özgürlükler Sözleşmesi*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, Alfa, 2017, s. 36-37.

tehlike arz edenleri bastırmak ve yetersizlik gösterenleri hizaya getirmekti."[14]

"Kralı Kral Yapan Yasadır "(Lex facit regem)

Krallığın feodal niteliği onu geleneksel hukuki normlarla bağlarken krallığın kişisel iradeyle ilişkilendirilmesi temel çelişkiyi oluşturuyordu. Bu sorunun neden olduğu muğlaklık ve çelişkiler, 13. yüzyılda Örfi Hukuk teorisinin öncü ismi olarak görülen ve adını girişte zikrettiğimiz Henry de Bracton'un eserinde de karşımıza çıkar. Bir kral kendini yasa yapıcı olarak görürse ve tebaasıyla yönetme tarzı nedeniyle karşı karşıya gelirse onun keyfî görülen yönelimleri yasayla sınırlandırılabilecek midir? Yüksek Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesinde hukuk temelli yaklaşımın temsilcisi olan Bracton'ın bu sorunu aşmak için ortaya koyduğu yaklaşım şöyledir: "Kral'ı kral yapan yasadır" (lex facit regem). Bu, krallık makamının teokratik niteliğine de zarar vermez. Aksine, bu niteliğin tamamlayıcı unsurudur. Kral, "Tanrı'nın yeryüzündeki vekilidir." Bu nedenle, "hakkaniyetli olanı hakkaniyetli olmayandan ayırmak durumundadır." Doğru ve adil kararlar verebilmesi ise onun "meşveret"e göre hareket etmesine bağlıdır.[15] Buradan da anlaşılabileceği gibi, Bracton'ın "Kral'ı Kral yapan yasadır" (lex facit regem) ifadesi, İngiliz siyaset düşüncesinin Örfi Hukuk temelinde yeni bir formülasyonu olarak okunsa bile, kralın "Tanrı'nın vekili" olarak tanımlanması kralın yet-

14 J. C. Holt, *Magna Carta: Third Edition*, (Yay.) George Garnett ve John Hudson, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, s. 93. Holt, keyfî yönetim sergileyen ve tebaası üzerinde şiddet uygulayarak korku yaratan Kral John'un Krallık anlayışının Iustinianus'un Roma Hukuku derlemesinden çok İngiliz krallarının geleneksel hakları düşüncesine dayandığını iddia eder. Holt, *a.g.e.*, s. 98. Aynı sayfada dönemin kroniklerinde yer alan bir alıntıya da yer verir. Kral John'un yakınında bulunan birisi şöyle demektedir: "Kral, Tanrı'nın gazabının sopasıdır..."

15 Bracton, *De Legibus et Consuetudinibus Angliae*, ii., s. 305. *Bracton Online*, http://bracton.law.harvard.edu/. (erişim tarihi: 01.02.2018).

kesini sınırlandırmak şöyle dursun mutlakiyetçi bir okumaya da yol açabilir.

Ortaçağ siyaset düşüncesi çalışmalarının kurucu isimlerinden Ernst H. Kantorowicz bu muğlaklık ve ikili yönelim hakkında ilginç saptamalarda bulunmuştur. Kantorowicz, Bracton'ın kralın insanların boyunduruğu altında olamayacağı görüşüyle pozitif hukukun krallık makamının işlevlerini belirleyemeyeceğini ortaya koyduğunu vurgular.[16] Bu anlamda, Kıta Avrupası'ndaki siyaset düşüncesinin kral merkezli temel parametresinden kopmayan ve dolayısıyla kralın ilahi kaynaklı kendi iradesini (voluntas) devre dışı bırakamayan Bracton'ın yaklaşımında, kralın Örfî Hukuk ile sınırlandırılması da onun yasaya olan "gönüllü itaatine"[17] bağlıdır. Bu bağlamda, Bracton'ın Kral'ı siyasal hayatın merkezinde konumlandırmaya devam etmesi, kralın fiillerine hukukla sınırlama getirme çabasını ifade eden *Magna Carta*'nın ilan edilmesinin anıları 13. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz siyasal yaşamında hâlen tazeyken oldukça anlamlıdır. Henry de Bracton, III. Henry (1207-1272)'nin hükümdarlığı döneminde, Örfî Hukuk ve Roma Hukuku geleneği arasında krallık makamının hukuki meşruiyeti açısından bir denge oluşturmaya çalışırken Örfî Hukuk'un ya da İngiliz geleneklerinin kralı sınırlandırması fikrine pratik olarak karşı çıkması doğal olan III. Henry'nin krallık makamının teokratik ve feodal niteliklerine vurgu yaptığını çok iyi biliyordu. III. Henry, güçlü bir merkezi/bürokratik devleti kralın teokratik ve feodal üstünlüğü düşüncesiyle özdeşleştirerek krallık makamının konumunu güçlendirmeyi dolayısıyla da krala karşı girişilebilecek her türlü muhalefeti

16 Kantorowicz, *a.g.e.*, s. 149. Bracton'un Krallık ve Hukuk ilişkisi konusundaki yaklaşımıyla ilgili diğer önemli bir çalışma: Ewart Lewis, "King Above Law? 'Quod Principi Placuit' in Bracton", *Speculum*, Cilt 39, No. 2, 1964, s. 240-69.

17 Alan Cromartie, "Common Law, Counsel and Consent in Fortescue's Political Theory", Linda Clark and Christine Carpenter (der.), *The Fifteenth Century IV: Political Culture in Late Medieval Britain*, Woodbridge, The Boydell Press, 2004, s. 45-68, s. 54.

ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Bu Henry'nin krallık tarzı açısından kabul edilebilir bir hamleydi. Çünkü III. Henry'nin, babası John gibi kralın konumunu güçlendirmeye yönelik çabası, kralın keyfi fiillerine sınırlandırma isteyen lordların 1258 yılında Kral John'un damadı Simon de Montfort öncülüğünde isyanına neden olmuştu. 1265 yılında Montfort'un öldürülmesiyle sonuçlanan isyan, İngiliz siyasetinde kral ve geleneksel hukuk gerilimini bir kez daha su yüzüne çıkarmıştı.[18]

Bu bağlamda hem pratik hem de teorik temelleriyle, İngiliz Örfi Hukuku'nun İngiliz merkezi/bürokratik devletinin gelişim süreci içinde olgunlaşması ve kurumsal nitelik kazanması hukuk ve yasa kavramlarının İngiliz siyaset düşüncesinde adeta bir takıntı hâline gelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle, 14. yüzyıla gelindiğinde, İngiliz siyaset düşüncesinde hukuk ya da yasa kavramlarının kullanılmasının sıradan hale geldiği iddia edilebilir. Bunda reel siyasal sürecin *Magna Carta* ve Bracton'un fikirlerini biçimlendirmesi gibi etmenler öncelikli rol oynamışlardır. Fakat Roma Hukuku merkezli Kıta Avrupası siyaset düşüncesinin İngiliz siyaset düşüncesi üzerindeki etkisini de hiçbir zaman göz ardı etmemek gerekir.

Aquinumlu Thomas'ın *De Regno* (Krallık Üzerine) başlıklı siyaset düşüncesi eseri bütün Avrupa'da temel referans kaynaklarından birini oluşturmuş, siyasal yaşamda meşruiyetin kaynağı olarak hukuka referans gösterilmesine dayanak teşkil etmiştir.[19] Hukuk ya da yasa terimlerini Aristoteles'in insanın toplumsal gereksinimler neticesinde bir araya gelerek siyasal toplumu oluşturması gerekliliğine dayandıran Aquinumlu Thomas, bunun *Kamu Maslahatı* (Bonum Commune)'nı

18 Montfort'un ve destekçilerinin sadece siyasal ideal ve ilkelerden yola çıktığı söylenemez. Kral'ın etrafındaki iktidar mücadelesi bu isyanı tetikleyen temel faktörlerden biridir. Bu konuda değerlendirme için: David A. Carpenter, *The Reign of Henry III*, London, Hambledon Press, 1996, s. 218-239.

19 Aquinumlu Thomas'ın Ortaçağ Avrupa siyaset düşüncesi üzerinde etkisi için bkz. Matthew Kempshall, *The Common Good in Late Medieval Political Thought*, Oxford, Oxford University Press, 1999. Canning, *a.g.e.*, s. 129-133.

sağlayacağını ifade etmiştir. Thomas birbirinden farklı menfaatlere sahip insanların çatışma içinde olacaklarını varsayarak herkesin kabul edebileceği ilkeler çerçevesinde *Kamu Maslahatı*'nın toplumsal ve siyasal yaşamın düzgün biçimde işleyişi için tesis edilmesine vurgu yapar. Burada *Kamu Maslahatı* kavramı üzerinde yaptığı vurguyla Aristotelesçi siyasal toplum öğretisini öne çıkaran Thomas, bunun akli ve doğal olduğunu; akli ve doğal olanın da İlahi Yasa ile uyumlu olduğunu iddia eder. Krallık yönetim biçiminin toplumda birbirinden farklı düşüncelerin çatışmasını kontrol altına alabilecek ve bütün insanların ortak iyiliği etrafında *Kamu Maslahatı*'nı yerine getirebilecek tek yönetim biçimi olduğunu belirten Aquinumlu Thomas, böylece akli, ilahi ve doğal olanın krallık yönetimi olacağının altını çizer.[20] Roma Hukuku'na dayalı "Hükümdarı hoşnut eden her ne ise o, kanun hükmündedir" ilkesini de Aristotelesçi biçimde yorumlamaya çalışan Thomas, bu ilkenin yönetici hükümdarın akli olan çerçevesinde hareket ettiğinde anlamlı olacağını çünkü Aristoteles'in de ifade ettiği gibi "aklın bütün fiillerin yönetici ilkesi olduğunu" yazmaktadır.[21]

Aquinumlu Thomas'ın "Hükümdarı hoşnut eden her ne ise o, kanun hükmündedir" ilkesini Aristotelesçi yaklaşımla bir anlamda revize etmeye çalışması oldukça soyut düzeyde kalan siyasal teorik yaklaşımın sınırlılığını da gösterir. Öyle ki Aquinumlu Thomas, doğa, insan ve Tanrı arasında bir uyumu gözeterek siyaset düşüncesini *Kamu Maslahatı* gibi kavramları kullanılması yönüyle etkilemekle beraber İngiliz siyaset düşüncesinde kralın hukuki olarak sınırlandırılması problemi varlığını devam ettirmiştir. Bu bağlamda, ne Bracton'ın ne de Thomas'ın kral-hukuk ilişkisine tam anlamıyla bir yanıt geliştirdikleri söylenebilir. Glanville, *Magna Carta*

20 Aquinas Thomas, "The Treatise 'De Regimine Principum' or 'De Regno'", *a.g.e.*, Book I, Chapter I-IV, s. 5-15.

21 Aquinas, "Summa Theologiae IaIIae 90," Articulus 1, *a.g.e.*, s. 76-77.

ve Bracton'a dayandırılabilecek İngiliz Örfi Hukuk geleneğiyle Aristotelesçilik ve Roma Hukuku geleneklerini kaynaştırmaya çalışan Aquinumlu Thomas'ın hukuk ve *Kamu Maslahatı* vurguları şüphesiz 14. yüzyıl İngiliz siyaset dilinde belirgin olmakla beraber, bunlardan çıkarılan sonuçlar aşırı yorumlarla ve dinsel imgelerle birlikte yoğrularak farklı biçimlerde de kullanılmışlardır.

Bunun en önemli örneklerinden birini Kral II. Edward (1284-1327)'ın kötü yönetimi bahane gösterilerek 1327 yılında tahtı oğlu III. Edward (1312-1377)'a bırakmaya zorlandığı esnada geliştirilen argümanlarda görmek mümkündür. II. Edward'ın tahttan indirilmesini meşrulaştırma çabaları içindeki İngiliz soyluları ve din adamları, kralın kötü ve keyfi yönetimi ve meşverete uymamasını tahttan indirilmesi için yeterli görmüşlerdir. Burada oldukça aşırı bir tutum içine girildiğini görmek mümkündür. III. Edward'ın tahta çıkışını meşrulaştırdığı konuşmada Canterbury Başpiskoposu Walter Reynolds, teokratik ve feodal niteliklerle donanmış krallık makamının ancak *Vox Populi Vox Dei* (Halkın Sesi Tanrı'nın Sesidir) formülasyonunun sınırları içinde anlamlı hale gelebileceğini belirtmiştir.[22] Böylece, krallık makamının yetkesini halka aktararak II. Edward'ın tahttan indirilmesini meşrulaştırmaya çalışan Reynolds, Tanrı'nın isteğinin adalet ve hukuk olduğunu, bunların da halkın rızasına yönelik bir krallık yönetim tarzıyla mümkün olacağını göstermek istemiştir.[23]

---

22 Karolenj hükümdarı Şarlman döneminde Karolenj Rönesansı'nın öncüsü Yorklu Alcuin tarafından farklı bir bağlamda kullanılan kavram, Ortaçağ siyaset düşüncesinde dönem dönem gündeme gelmiştir. Charles W. Connell, *Popular Opinion in the Middle Ages: Channeling Public Ideas and Attitudes*, Berlin, De Gruyter, 2016, s. 2.

23 II. Edward'ın tahttan indirilmesi konusunda: Claire Valente, "The Deposition and Abdication of Edward II", *EHR*, Cilt 113, No. 453, 1998, s. 852-881, s. 865'te. Maude V. Clarke, "Committees of Estates and the Deposition of Edward II", J. G. Edwards and V. H. Galbraith (der.), *Historical Essays in Honour of James Tait*, Manchester, Manchester University Press, 1933, s. 27-45, s. 31'de.

Krallık makamının niteliği konusunda bu tür bir aşırı yaklaşım geçici bir süre, kral karşıtlarına pratik bir yarar sağlamış olmakla beraber kralın yetkesini halka dayandıracak böyle bir görüş daha önce verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere ne Bracton ne de Thomas'ın fikirleriyle uyuşmaktadır. Bu bağlamda, 1399 yılında II. Richard'ın tahttan indirilmesi ve ardından gelen siyasi krizlerle Geç Ortaçağ İngiliz siyasal tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biri olan 14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıla gelindiğinde *Lex Animata* (Yaşayan Yasa) Kral görüşüyle, "Kralı kral yapan yasadır" (lex facit regem) görüşü arasındaki gerilimin ortadan kalkmadığı görülür. Bu durumun altında yatan temel neden ise makalenin girişinde değinildiği üzere kralın feodal lord ve ilahi yetkeyle donatılan ölümlü kişi olması, yani *personası* ile krallık makamı arasında ayrımın belirsizliğinin çözüme kavuşturulmasındaki güçlüktür ve bu güçlük, çözümsüzlük ve gerilim kaynağı olarak İngiliz siyaset düşüncesine uzunca bir süre miras olarak kalmıştır.

II. Richard Dönemi ve Çözümsüzlük

14. yüzyıl sonunda, krallık meşruiyetine ilişkin *Lex Animata* (Yaşayan Yasa) ve hukukla sınırlandırılmış kral gerilimi 1399 yılında tahttan indirilen II. Richard'ın krallık siyaseti çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir. Kıta Avrupası'ndaki siyasi düşüncelerden ve krallık makamının niteliğine yönelik yaklaşımlardan oldukça etkilenen II. Richard, Roma Hukuku'nu temel alan bir krallık anlayışını benimsemiştir. Bunun altında yatan sebeplerden biri, iki eşinin de Kıta Avrupası'ndaki ailelerden gelmesi ve bu sayede Richard'ın Avrupa saraylarıyla olan yakın ilişkisidir. İlk eşi olan Bohemyalı Anna 1378'de ölen Kutsal Roma İmparatoru IV. Karl'ın kızıdır. İkinci eşi ise Fransa Kralı VI. Şarl'ın kızı Isabella'dır. Bu evlilikler yoluyla Avrupa'nın Roma mirasını sahiplenen saraylarının nüfuzu altına giren Richard, Avrupa'daki krallık modelleri ve

sembollerinden oldukça etkilenmiştir.[24] Krallık makamının teokratik ve feodal niteliğini, makamı elinde tutan seçilmiş kişi olan kralın şahsından ayırmamıştır. II. Richard'ın krallık makamının üstünlüğü ve kutsallığına yaptığı vurgu pek çok örnekle kayıt altına alınmıştır. Örneğin, 1392 yılında Londra halkıyla yaşamış olduğu sorunlar çözüme kavuşturulduğunda, "kendisi ve Kraliçe'nin heykellerinin Londra Köprüsü'nün kapısının üstüne asılmasında ısrarcı olmuştur."[25] İngiliz Krallığı'nın yüceliğine yönelik vurgu II. Richard döneminde krala hitabet diline de yansımıştır. Kral hazretleri (highness), haşmetli kralım (Majesty) gibi ifadeler, II. Richard döneminde krala hitap için kullanılmaya başlanan ifadelerdir. Bu Ortaçağ boyunca İngiltere'de krala hitap için kullanılan Lord King (Kral Efendimiz) tabirinin feodal niteliğinden daha üst bir dilin tercih edilmeye başlandığını da gösterir.[26]

Bu somut örnekler, krallık makamının üstünlüğü ve kutsallığını kralın bedeninden ayrı tutmayan II. Richard'ın kendinden önceki I. Richard ve III. Henry gibi merkeziyetçi eğilimleri yüksek düzeydeki İngiliz krallarından çok daha aşırıya giderek bir anlamda *Lex Animata* (Yaşayan Yasa) olarak kral fikrine dayandığını gösterir. Bu bağlamda, II. Richard'ın Kıta Avrupası'ndaki krallık modellerinden etkilenmesinin yanı sıra, bu modelleri besleyen krallık ve yönetim anlayışlarını içeren teorik metinlerinde Richard için belirleyici olduğunu belirtmek gerekir. Bu tür metinlerin başında Kıta Avrupası'nda eserleri oldukça popüler olan ve eserinin Ortaçağ'dan elimize yaklaşık 300 kopyası ulaşan Romalı Giles (1247-1316)'in *De*

24 Nigel Saul, "The Kingship of Richard II", Anthony Goodman and James L. Gillespie (der.), *Richard II: The Art of Kingship*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 37-57. s. 37'de.

25 Saul, *a.g.e.*, s. 128.

26 Saul, *a.g.e.*, s. 116.

Regimine Principum adlı eseri gelir.[27] Aquinumlu Thomas'ın öğrencisi Giles, daha sonra Fransa Kralı IV. Philippe olarak taç giyecek olan o zamanın prensi Philippe'nin eğitimi için yazdığı eserinde krallık yönetim biçiminin üstünlüğü fikrini yukarıda belirttiğimiz Aristotelesçi siyasal toplum öğretisiyle kaynaştırıp sağlam temellere oturtmuştur. Romalı Giles'in siyaset düşüncesinin temelinde *Yaşayan Yasa* (Lex Animata) olarak kral, merkezi konumdadır. Giles'in siyaset düşüncesi üzerine çalışmalarıyla tanınan Charles F. Briggs'in belirttiği üzere Giles, "en iyi kralın yönetimini en iyi yasanın altındaki yönetime tercih eder" çünkü "kral bir tür yaşayan yasa olarak münferit hallerde akıl ve doğal hukuka uygun olarak yargıda bulunabilir."[28] Kralın tebaasıyla ilişkisinde okçu metaforunu kullanan Giles, kralı bir okçuya tebaasını ise oka benzeterek halkını doğru olana yöneltecek olanın kral olduğunu belirtir. Romalı Giles'in *Lex Animata* (Yaşayan Yasa) kavramına olan bağlılığı ise şu cümlelerde açıkça görülebilir: "Yasa bir tür cansız yöneticidir, yönetici ise bir tür yaşayan yasadır."[29]

Hükümdarın en yüksek yasa koyucu olduğu fikrini ve kralın tebaasının mutlak düzeyde itaatle yükümlü olduğunu düşünen Giles'in krallık ve hukuk düşüncesi Kıta Avrupa siyasal geleneğinin etkisindeki II. Richard'ın krallık düşüncesinin temelini oluşturmuştur. II. Richard'ın eğitmenliğini yapan Simon Burley, Romalı Giles'in *De Regimine* adlı eserinin bir kopyasına sahiptir ve Richard'ın hükümranlığı sırasında, 1390'lı yıllarda, bu eser John Trevisa tarafından Ortaçağ İngilizcesine çevrilmiştir.[30] Yukarıda verilen örnekler hem pratik hem de teorik olarak II. Richard'ın *Lex Animata*

27 Charles F. Briggs, *Giles of Rome's De Regimine Principum: Reading and Writing Politics at Court and University c. 1275-c. 1525*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 3.

28 Briggs, *a.g.e.*, s. 62.

29 Dunbabin, *a.g.m.*, s. 477-519, s. 484'de.

30 Lynn Staley, *Languages of Power In The Age of Richard II*, University Park, Pennsylvania State University Press, 2006, s. 29.

(Yaşayan Yasa) düşüncesine dayalı bir perspektife sahip olduğunu ortaya koymaya yeterlidir. Richard'ın 1390'lı yıllarda Kral olarak kendini daha fazla öne çıkarması ve bu yönetim tarzı nedeniyle tebaasıyla gerginlik yaşaması neticesinde 1399 yılında tahttan indirilmiştir. Ancak, pratik sonuçlar ne olursa olsun Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesi 15. yüzyıla gelindiğinde Krallık Kurumu'nun niteliğine ilişkin iki farklı yönelimden beslenmeye devam etmiştir.

Sonuç

Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesinin 13. ve 14. yüzyıllardaki genel görünümü belirli sonuçlar çıkarmayı mümkün kılmaktadır. Birincisi, İngiliz siyaset düşüncesi Ortaçağ feodal devletlerinin merkezileşme sürecindeki sancıları yaşamış, feodal ve teokratik niteliğe sahip olan Krallık makamı Kral'ın *persona*sından ayrı düşünülmesi gündeme geldiğinde siyasi krizlerin içine batmıştır. İkincisi, Kral'ın Krallık makamının sahibi olması, onun yetkesini herhangi bir şekilde yasayla sınırlandırmayı mümkün kılmamıştır. II. Edward ya da II. Richard hukuki meşruiyet temelinde tahttan indirilmiş olsalar da, III. Henry veyahut III. Edward gibi güçlü ve etkin kralların olduğu dönemlerde böyle bir başarı yakalanamamış ve teori, pratiğin gerisinde kalmıştır. Belirttiğimiz iki sonucun beraberinde getirdiği sonuç ise, Roma Hukuku temelli *Yaşayan Yasa* (Lex Animata) ilkesinin Ortaçağ İngiliz siyaset düşüncesinin Örfi Hukuk temelli "Kralı Kral Yapan Yasadır" perspektifini kuşattığı, Kral'ın etkin olduğu durumlarda onu işlemez hale getirdiğidir. Zaten Bracton'ın bu iki temel ilkeyi uzlaştırmaya çalıştığında dahi Kral'ın "Tanrı'nın vekili" konumunda olduğunu belirtmek zorunda kalması, eğer Ortaçağ siyaset dünyasında bir istikrar ve hukuki meşruiyet sağlanacaksa bunun *Lex Animata* (Yaşayan Yasa) ilkesinin Kral'ın şahsında ne ölçüde başarıya ulaştığına bağlı olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Aquinas, T. (2004). *Political Writings.* R. W. Dyson (der. ve çev.). Cambridge: Cambridge University Press.

Bracton, H. (1968-1977). *De Legibus et Consuetudinibus Angliae: On the Laws and Customs of England.* G. E. Woodbine and Samuel E. Thorne (der.), 4 Vols, Oxford, C. ii. Bracton Online, http://bracton.law.harvard.edu/, (erişim tarihi: 01.02.2018).

Brand, P. (2007). "Henry II and The Creation of the English Common Law". Christopher Harper-Bill ve Nicholas Vincent (der.). *Henry II: New Interpretations.* Woodbridge: The Boydell Press, s. 215-241.

Briggs, C. F. (1999). *Giles of Rome's De Regimine Principum: Reading and Writing Politics at Court and University* c. 1275-c. 1525, Cambridge: Cambridge Univerity Press.

Canning, J. (2003). *A History of Medieval Political Thought: 300-1450.* London: Routledge Edition.

Carpenter, D. A. (1996). *The Reign of Henry III.* London: Hambledon Press.

Clarke, M. V. (1933). "Committees of Estates and the Deposition of Edward II". J. G. Edwards and V. H. Galbraith (der.). Historical Essays in Honour of James Tait, Manchester: Manchester University Press, s. 27-45.

Connell, C. W. (2016). Popular Opinion in the Middle Ages: Channeling Public Ideas and Attitudes. Berlin: De Gruyter.

Cromartie, A. (2004). "Common Law, Counsel and Consent in Fortescue's Political Theory". Linda Clark and Christine Carpenter (der.). *The Fifteenth Century IV: Political Culture in Late Medieval Britain.* Woodbridge: The Boydell Press, s. 45-68.

Digesta, http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html, (erişim tarihi: 02.02.2018).

Dunbabin, J. (1988). "Government". J. H. Burns (der.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-1450.* Cambridge: Cambridge University Press, s. 477-519.

Durgun, F. (2016). "Ortaçağ Avrupa Siyaset Düşüncesinde Süreklilik ve Özgünlük: John Fortescue'nün Siyaset ve Yönetim Anlayışının

Tarihselliği". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* C. 21, Nu. 41, s. 1-25.

Glanville, D. R. (1900). *A Treatise on the Laws and Customs of the Kingdom of England: Composed in the Time of King Henry the Second,* John Beames (çev.). Washington DC: John Byrne & Co Law Publishers and Booksellers.

Holt, J. C. (2015). *Magna Carta: Third Edition,* (yay.) George Garnett ve John Hudson. Cambridge: Cambridge University Press.

Kantorowicz, E.H. (1957). *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology.* Princeton, Princeton University Press.

Kempshall, M. (1999). *The Common Good in Late Medieval Political Thought.* Oxford: Oxford University Press.

Keskin, O. B. (2014). "Modern Hukuki Sistemin Temelleri Üzerine Bir Giriş Çalışması: Geç Ortaçağ'da Corpus Iuris Civilis'in Keşfi ve Etkileri". *İÜHFM,* C. LXXII, No. I, s. 599-614.

Landau, P. (2004). "The Development of Law", David Luscombe ve Jonathan Riley-Smith (der.). *The New Cambridge Medieval History IV: c. 1025-1198, Part I.* Cambridge: Cambridge University Press, s. 113-147.

Lewis, E. (1964). "King Above Law? 'Quod Principi Placuit' in Bracton". *Speculum,* C. 39, No. 2, s. 240-69.

Magna Charta seu Magna Charta Libertatum: Büyük Sözleşme ya da Özgürlükler Sözleşmesi. çev. Çiğdem Dürüşken, (2017). İstanbul: Alfa.

Pennington, K. (1993). *The Prince and the Law, 1200-1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition.* Berkeley: University of California Press.

Pollock, F., Maitland, W. F. (2008). *The History of English Law Before The Time of Edward I,* Vol: I, Second Edition. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.

Saul, N. (1999). "The Kingship of Richard II", Anthony Goodman and James L. Gillespie (der.), *Richard II: The Art of Kingship.* Oxford: Oxford University Press, s. 37-57.

Saul, N. (2005). *The Three Richards: Richard I, Richard II and Richard III.* London: Hambledon Continuum.

Skinner, Q. (2004). *Visions of Politics: Vol II Renaissance Virtues.* Cambridge: Cambridge University Press.

Staley, L. (2006). *Languages of Power In The Age of Richard II.* Pennsylvania State University Press, University Park.

Turner, V. R., Heiser, R, R. (2013). *The Reign of Richard Lionheart: Ruler of the Angevin Empire, 1189-99.* London: Routledge.

Ullman, W. (2010). *The Carolingian Renaissance and the Idea of Kingship: The Birckbeck Lectures 1968-69.* London: Routledge Edition.

Valente, C. (1998). "The Deposition and Abdication of Edward II". *EHR,* Cilt 113, No. 453, s. 852-881.

Watts, J. (1996). *Henry VI and The Politics of Kingship.* Cambridge: Cambridge University Press.

ORTAÇAĞ AVRUPA SİYASET DÜŞÜNCESİNDE SÜREKLİLİK VE ÖZGÜNLÜK: JOHN FORTESCUE'NUN SİYASET VE YÖNETİM ANLAYIŞININ TARİHSELLİĞİ*

Giriş

Geç Ortaçağ siyaset düşüncesinin, Yüksek Ortaçağ'da Aquinumlu Thomas (ö. 1274) tarafından formüle edilen ve kemikleşen Aristotelesçi yoruma dayanmakla birlikte, ondan daha ileri ve farklı bir içeriğe sahip olduğuna dair düşünce, siyaset düşüncesi metinlerinin zorlama biçimde, aslında ifade etmedikleri anlam ve bağlamlarda okunmasına neden oldu.[1] Bu zorlama okumaların en tipik örnekleri, *Opusculum de*

* Bu çalışma *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*'nin 2016 yılı 2. sayısı s. 1-25'te yayımlanmış makalenin gözden geçirilmiş halidir..

1 Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Aquinumlu Thomas'ın Aristotelesçi siyaset düşüncesinden ne anlaşılması gerektiği tartışılacak olmakla beraber, Thomas'ın Hıristiyan dünya tasavvuruyla Aristoteles'in 13. yüzyılda Yunancadan Latinceye çevirisi ilk kez Flemenk din adamı Willem Van Moerbeke (ö. 1286) tarafından yapılan *Siyaset* ve İngiliz din adamı Robert Grosseteste (ö. 1253) tarafından çevrilen *Nikomakhos'a Etik* adlı yapıtlarındaki siyaset anlayışını kaynaştırmaya çalıştığını ve ahlaki erdemlere sahip bir yöneticinin idaresi altında "Kamu Yararı prensibinin uygulanabileceğini vurguladığını belirtmekte fayda vardır.

natura legis naturae (Doğal Hukuk'un Doğası Üzerine Kısa Bir İnceleme, 1463), *De Laudibus Legum Angliae* (İngiltere Yasalarının Övgüsü, 1468-1471) ve *Governance of England* (İngiltere'nin Yönetimi, 1471) gibi Geç Ortaçağ'ın bir parçası olarak düşündüğümüz XV. yüzyıl İngilteresi'nin günümüzde bilinen en önemli siyaset düşünürü John Fortescue'nun siyaset düşüncesini gösteren eserleri üzerine olanlardır. Fortescue'nun yazdıkları belirli bir dönemin ruhunu ve siyasal anlayışını yansıtmasıyla tarihsel metinler olmasına karşın, sanki bütün çağları kuşatan ve modern İngiliz siyaset düşüncesinin ayırt edici vasıflarının bulunabileceği kaynaklar olarak değerlendirilmiştir.[2]

Hukuk ve devlet adamı olarak çeşitli görevler yapmış olan John Fortescue'nun yazdıklarına yönelik zorlayıcı okumalar hem Fortescue'nun şahsıyla hem de yazdığı metinlerde siyaset, yönetim ve hukuk alanında yaptığı yorumlarla ilgiliydi. John Fortescue her şeyden önce XV. yüzyıla ait bir İngiliz düşünürdü. Ortaçağ siyaset düşüncesini şekillendiren Aquinumlu Thomas, Luccalı Ptolemy (ö. 1327) ve Romalı Giles (ö. 1316) gibi isimlerden farklı olarak bir ilahiyatçı değildi. Geç Ortaçağ'da bürokratik devletin artan gücü din adamları sınıfının dışında devlet kademelerinde görevlendirilebilecek profesyonel hukukçular zümresinin doğuşuna yol açmıştı. Tıpkı tarih yazıcılığının manastırlardaki keşişlerden seküler tarihçi-

2 John Fortescue'nun siyaset düşüncesine ilişkin eserlerinin en yeni edisyonunu yapan Lockwood, Fortescue ile ilgili yanlış anlaşılmaların aşılmaya başladığı konusunda iyimser olsa da, metin içinde ve dipnotlarda gösterileceği gibi, bu konudaki sorunlu ve anakronik yaklaşım devam etmektedir. Shelley Lockwood, *Sir John Fortescue: On the Laws and Governance of England* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), xv-xvi. Bu çalışmada kullanılan Lockwood'un edisyonunda sırasıyla *De Laudibus Legum Angliae* (İngiltere Yasalarının Övgüsü) *In Praise of the Laws of England* başlığıyla s. 3-80, *The Governance of England* (İngiltere'nin Yönetimi), s. 83-123 ve *Opusculum de natura legis naturae*'nin (Doğal Hukuk'un Doğası Üzerine Kısa Bir İnceleme) siyaset konumuza ilişkin bölümleri *Appendix A: Extracts from On the Nature of the Law of Nature* başlığıyla s. 127-136 arasında bulunmaktadır.

lere geçişi gibi, siyaset düşüncesi üzerine kalem oynatanların kimliğinde de çeşitlenme meydana gelmişti. Fortescue seküler bir hukuk adamı olarak yetişmişti. Geç Ortaçağ İngilteresi'nde üniversitelerden ve kilise okullarından ayrı olarak hukukçu ihtiyacını karşılamak üzere tüzel kişilik edinerek ortaya çıkan Londra'daki *Hukuk Hanları*'ndan (Inns of Court) en eskisi olan ve hakkındaki ilk resmî kayıtlara 1422 yılında rastlanan *Lincoln's Inn*'de yetişmişti.[3]

Bu farklı eğitim, din merkezli bir hukuk anlayışından çok İngiliz Örfî Hukuku'na (*common law*) dayalı bir eğitim alması nedeniyle, Fortescue'nun metinlerinin seküler bir içeriğe sahip olduğu düşüncesini perçinledi.[4] Bunun yanı sıra, Fortescue'nun XV. yüzyıl İngiliz siyasetinde siyasetçi kimliğiyle oynadığı rol de dikkat çekiciydi. Fortescue siyasi kariyer basamaklarını kolayca çıkmayı başarmıştı. 1421-1436 yılları arasında İngiliz Parlamentosu'nda görev almıştı. Hukukçu kimliğine itibar edilen biri olarak 1442 yılından Lancaster

---

3 Hukuk sistemi ve bürokrasinin merkezileşmesiyle birlikte bu hukuk kurumları, Londra'ya gelen hukukçuların şehirde toplandıkları mekânlar olarak doğmuşlardı. Zaman içinde ise eğitim kurumu niteliğini kazandılar. *Lincoln's Inn*'in yanı sıra *Gray's Inn*, *Middle Temple* ve *Inner Temple* gibi diğer örnekleri de zikredebiliriz. Nicholas Orme, "Education and Recreation," *Gentry Culture in Late Medieval England*, Ed. Raluca Radulescu ve Alison Truelove (Manchester: Manchester University Press, 2005), s. 63-83 ve 74'te. Ayrıca bkz. Nicholas Orme, *Medieval Schools: From Roman Britain to Renaissance England* (New Haven: Yale University Press, 2006), s. 56.

4 Fortescue'nun metinleriyle ilgili zorlayıcı yaklaşımın hâlen devam ettiğine dair en iyi kanıtlardan biri Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa siyaset düşüncesi üzerine çalışmalarıyla tanınan Cary J. Nederman'ın ifadelerinde görülebilir. Nederman, Thomas'ın Aristotelesçi siyaset düşüncesinin etkisi altında yazdığını kabul ettiği Fortescue'nun modern çağımıza hitap eden bir "vatandaşlık" anlayışı geliştirdiğini, siyaset düşüncesi açısından hukuk adamlarının "devlet idaresindeki otoritelerinin, din adamlarının manevi hayatın idaresine ilişkin meselelerdeki otoritelerine eşit" olmasını gerektiren bir yönetim anlayışına sahip olduğunu iddia etmektedir. Cary J. Nederman, "From Moral Virtue to Material Benefit: *Dominium* and Citizenship in Late Medieval Europe," *Cultivating Citizens: Soulcraft and Citizenship in Contemporary America*, Ed. Dwight D. Allman ve Michael D. Beaty (New York: Lexington Books, 2002), s. 43-60.

Hanedanı'na mensup son kral VI. Henry'nin tahtı kaybettiği 1461 yılına kadar, Kraliyet Mahkemesi Başkanlığı görevini yürütmüştü. Bu görev onun, İngiltere'nin idari, hukuki ve toplumsal yapısını daha iyi tanımasına olanak sağlamıştı. Siyasi olarak onu önemli bir isim kılan görevlerden bir tanesi de, VI. Henry'nin Fransa'ya sürgüne gittiğinde yanında *Lord Chancellor* (Lordlar Kamarası Başkanı) olarak bulunmasıydı.[5] Son Lancaster Kral VI. Henry'nin oğlu Prens Edward 1471 yılında Tewkesbury Savaşı'nda öldürülünce Fortescue, York Hanedanı mensubu yeni kral IV. Edward'ın yönetimine boyun eğmiş ve Kral'ın Danışma Meclisi'nde (*council*) yer almıştı.[6] Pragmatik bir hukukçu ve siyaset adamı olan Fortescue'nun bütün bir kariyeri düşünülünce, siyaset düşüncesi bağlamında yazdıkları oldukça cezbedici bir hale gelir. Böylesine parlak bir siyasal kariyere sahip olan ve yeni koşullara ayak uydurmayı bilen Fortescue'nun siyaset düşüncesine ilişkin ne yazdığı konusunda beklenti doğal olarak oldukça yüksek olmuştur. Fortescue'nun, siyasal tecrübelerini teorik yaklaşımıyla kaynaştırarak yeni bir siyaset düşüncesi geliştirmesi bu beklentinin odağında yer almıştır.

Fortescue'nun kişisel kariyeri bir yana, eserlerini yazdığı dönem de bu beklentiyi artıran nedenlerden biridir. XV. yüzyıl Ortaçağ ile Yeniçağ arasında bir geçiş dönemi olarak görüldüğünden, bu dönemde yani siyasal ve toplumsal bir krizin İngiltere'yi kasıp kavurduğu bir devirde yazılanların, eskilerin yazdıklarından farklı bir şeyler söylemesi beklenebilirdi. Böylece Yeniçağ siyaset düşüncesinin teolojiden bağımsız ve seküler olduğu addedilen cumhuriyetçi ya da çoğulcu sivil siyaset anlayışına kapı açacak fikir ve tezler en azından nüve halinde bulunabilirdi. Fortescue, siyaset düşüncesine ilişkin yazdıklarını devlet adamı olarak içinde yer aldığı, Lancaster ile York Hanedanları arasında Güller Savaşı (1455-1487) olarak bilinen

5 Lockwood, "Introduction", xviii.

6 Lockwood, "Introduction", xix.

İngiliz taht mücadelesinin olduğu yıllarda kaleme almıştı. Bu anlamda, bütün bir siyasal toplumu etkileyen kriz ortamının yönetim, meşruiyet ve hukuk temaları etrafında, Fortescue'nun İngiliz siyaset ve hukuk sisteminin özgünlüğüne yaptığı vurguya neden olduğu ve bunun modern İngiliz anayasal sisteminin fikri zeminini oluşturduğu düşünülüyordu.[7]

John Fortescue'nun Geç Ortaçağ siyaset düşüncesine yapmış olduğu en önemli ve orijinal denilebilecek katkı "Krallık Yönetimi" (*dominium regale*) ile "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" (*dominium politicum et regale*) arasında yaptığı ayrımda görülmüştür.[8] Bu ayrım, meşru ve adil bir hüküm-

---

7 Bu yaklaşım tarzı Fortescue'nun siyaset düşüncesini derli toplu özetlemesine rağmen, M. R. L. Kelly tarafından konuyla ilgili kaleme alınmış en son çalışmalardan birinde de göze çarpar. "Sir John Fortescue and the Political Dominium: The People, the Common Weal, and the King," *Constitutions and the Classics: Patterns of Constitutional Thought from Fortescue to Bentham*, Ed. D. J. Galligan (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 51-85. Fortescue'nun İngiltere'de Yeniçağ'daki anayasalcı düşüncelere zemin hazırladığı konusunda daha eski bir çalışmadaki yorumlar için bkz. Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought: The Age of Reformation* 2, 11 edisyon (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 54-56. Öte yandan, bir diğer yaklaşım biçimi olarak Fortescue'nun yazdıklarını basit birer propaganda metni olarak görme eğilimi, hem onun pragmatik bir siyasetçi olarak İngiliz taht kavgalarında taraf değiştirmesi hem de siyasal bir kaos dönemi olarak değerlendirilen XV. yüzyıl İngilteresi'ne ilişkin olumsuz düşüncelerinden kaynaklanıyordu. Bu konuda bkz. P. E. Gill, "Politics and Propaganda in Fifteenth Century England: the Polemical Writings of Sir John Fortescue," *Speculum 46* (1971): s. 337-347.

8 Fortescue'nun siyaset düşüncesinin tarihselliğine dikkat çeken, bu anlamda onun Ortaçağ siyaset düşüncesiyle sürekliliğini gören; ancak yine de yazdıklarını büyük oranda siyaset teorisi sınırlarında değerlendiren temel çalışmalar: S. B. Chrimes, "Sir John Fortescue and His Theory of Political Dominium," *Transactions of the Royal Historical Society*, 4. Seri, 17 (1934): s. 117-147; Felix Gilbert, "Sir John Fortescue's Dominium regale et politicum," *Medievalia et Humanistica* 2 (1944): s. 88-97; J. H. Burns, "Fortescue and the Political Theory of *Dominium*," *Historical Journal* 28 (1985): s. 777-797. Fortescue'nun yapıtları üzerine bazı eski çalışmalara örnek olarak: R. W. K. Hinton, "English Constitutional Doctrines from the Fifteenth Century to the Seventeenth: I. English Constitutional Theories from Sir John Fortescue to Sir John Eliot," *EHR* 75 (1960): s. 410-442; Arthur B. Ferguson, "Fortescue and the Renaissance: A Study in Transition," *Studies in the Renaissance* 6

darın almış olduğu kararlarda tebaasının rızasını gözetmek zorunda olduğu düşüncesine dayanır. Fortescue'nun anlayışına göre "Krallık Yönetimi", kralın hükmettiği topraklar üzerinde keyfî idaresini ifade ediyordu. "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" ise, Kral'ın iradesinin karar alma süreçlerinde nihai olarak belirleyici olduğu fakat siyasal toplumun Kral ve tebaası arasında bir mutabakata dayandığını gösteriyordu. Mutabakat dinî, tarihsel ve hukuki bir niteliğe sahipti. Dinîydi, çünkü Kutsal Kitap'ın ve siyaset düşüncesi üzerine yazan Aquinumlu Thomas gibi ilahiyatçıların idealize ettikleri siyasal yönetim biçimi buydu. Tarihseldi, çünkü İngiltere'nin kadim tarihinin de gösterdiği üzere İngiliz siyasal toplumu bu anlayış temelinde kurulmuştu. Hukukiydi, çünkü İngiliz Örfi Hukuku bu ayrıma göre şekillenmişti.

Fortescue'nun belli başlı eserlerinde yapmış olduğu bu ayrım, yukarıda örnek verdiğimiz gibi, Ortaçağ siyaset düşüncesine aşina olanları ve konu üzerine düşünenleri uzun süredir meşgul etmeye devam etmektedir. Bunun temel nedeni, Ortaçağ düşüncesinde en azından teorik olarak kabul edilen, kralın belirli bir hukuki çerçeve içerisinde tebaasının haklarını gözeterek hareket etmesi gerektiği düşüncesini yeni bir kavramsallaştırmayla gündeme getirmesidir. İçeriği özgün olmakla birlikte, "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" kavramı Ortaçağ siyaset düşüncesinde Aquinumlu Thomas ve Luccalı Ptolemy'nin tohumlarını attığı bir düşüncenin olgunlaşmış halidir. Öte yandan, Fortescue'nun seküler bir paradigma çerçevesinde siyaset düşüncesini geliştirdiği ve kendinden önceki düşünce geleneğiyle kopuş içinde olduğu, hayli sorunlu bir yaklaşımdır. Kutsal Kitap ve Ortaçağ skolâstik geleneğinde yazılmış olan eserlere verilen referanslar dikkate alındığında, bu daha açık biçimde görülür. Bu çalışmada bütün bunlar dikkate alınarak Fortescue'nun siyaset düşüncesinin

(1959): s. 175-194; Charles F. Arrowood, "Sir John Fortescue on the Education of Rulers," *Speculum* 10 (1935): s. 404-410.

bağlamı düşünüldüğünde tarihsel bir niteliğe sahip olduğu, bu nedenle de tarihselliği içinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanacak; Ortaçağ siyaset düşüncesi içinde geçmişte yazılanlarla içerdiği süreklilikler gösterilecek ve sonraki dönemlerin siyaset düşüncesini belirlemek kaygısıyla bir meta-anlatı önermediği tartışılacaktır.[9]

Fortescue'nun Siyaset Düşüncesi: Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi Biçimi (*Dominium Politicum Et Regale*)

John Fortescue'nun "Krallık Yönetimi" ile "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" arasında yapmış olduğu ayrım ilk olarak 1463 tarihli *Opusculum de natura legis naturae* (Doğal Hukuk'un Doğası Üzerine Kısa Bir İnceleme) başlıklı eserinde karşımıza çıkar. Burada kavramın Fortescue'nun siyaset düşüncesi için, eserin teorik ve felsefi yapısına uygun olarak ne ifade ettiği gayet açık bir biçimde ortaya konur. İki yönetim biçimi arasında ayrım yapmayı ve farklılıkları ortaya koymayı gerekli gören Fortescue, kralların İngiliz Parlamentosu içinde söz hakkına sahip olan din adamları, soylular ve avam kitlesinin, yani Ortaçağ siyasal toplum hiyerarşisinin bilinen ve dönemin kayıtlarında kullanılan şekliyle, "Üç Zümre'nin rızası olmadan ne kanun yapabileceğini ne de tebaasına yükümlülükler dayatabileceğini" iddia etmektedir. Bu noktada

9 Fortescue'nun siyaset düşüncesinin modern tarih yazımında alımlanmasına ilişkin sorunlar konusunda değerlendirmeler için bkz. Alan Cromartie, "Common Law, Counsel and Consent in Fortescue's Political Theory," *The Fifteenth Century IV: Political Culture in Late Medieval Britain,* Ed. Linda Clark and Christine Carpenter (Woodbridge: The Boydell Press, 2004), s. 45-68; özellikle, s. 45-48. Cromartie'nin çalışmasının temel problemi, bu çalışmanın esas iddiası olan Fortescue'nun siyaset düşüncesinin tarihselliğini göz ardı etmesi ve Fortescue'yu sadece bir siyaset teorisyeni olarak okumaya çalışmasıdır. Fortescue'nun siyaset düşüncesinin tarihselliğini bağlama oturtmak açısından en faydalı eser XV. yüzyıl İngiliz tarihini dönemin kendi kavramlarıyla okumaya çalışan John Watts'a aittir: *Henry VI and the Politics of Kingship* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

bir adım daha ileri giderek Krallık yargıçlarının gelenekle teminat altına alınmış bir bağımsızlık alanlarının bulunduğunu da vurgular. Fortescue'ya göre "hükümdar aksine emirler vermiş olsa bile, Krallık hukukçularının ülkenin hâlihazırdaki kanunlarına tezat hüküm vermeyeceklerine dair yemin ettiklerini" belirtir.[10] Fortescue yaptığı ayrımın bir tür üçüncü yol anlamına geldiğinin farkındadır. Siyasal otorite (*dominium*) Kral'dan ayrı olarak konumlandırdığı çoğunluğun elinde değildir. Çünkü "tebaa, Kral'ın otoritesi olmadan, kendi başına yasa yapamaz." Öte yandan, Kral'ın mutlak otoritesine dayalı bir siyasal yönetim tarzından bahsetmek de mümkün değildir.[11] Daha önce vurguladığımız üzere, Fortescue'ya göre kadim İngiliz Örfi Hukuk geleneği (*common law*) bunun önündeki en büyük engeldir.

Fortescue ne Krallık Yönetimi ne de Siyasal Yönetim olan, fakat bunların her ikisinin birlikteliğine dayanan "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" kavramını, siyaset düşüncesi bağlamında önemli olan diğer eserlerinde de vurgulamıştır. Lancaster Hanedanı'nın son kralı VI. Henry'nin oğlu Edward için 1468-1471 yıllarında yazdığı nasihatname türündeki *De Laudibus Legum Angliae* (In Praise of the Laws of England, İngiltere Yasalarının Övgüsü) adlı eserinde, İngiltere'yi yöneten kralın "Krallığının yasalarını kendi arzusuna göre değiştiremeyeceğini" belirtir.[12] Fortescue'ya göre bunun nedeni İngiliz kraliyet sisteminin sadece krallığa değil hem "Krallık Yönetimi" hem de "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"ne dayanmasıdır. Bu eserinde, kral adayı olan Edward'a İngiliz Örfi Hukuk sistemini ve özgünlüklerini tanıtmayı amaçlayan Fortescue, ilerleyen satırlarda değineceğimiz gibi, konuya bu eserin başka kısımlarında da yer vermiştir. *De Laudibus*, savaştan başka bir şeye ilgi duymayan bir Kral adayına, yönetmeye aday olduğu ül-

10 Fortescue, *Extracts from On the Nature of the Law of Nature*, s. 128.

11 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 17-18; Burns kavramın tarih içinde geçirdiği değişime vurgu yapar: "Fortescue," s. 777-797, 778.

12 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 47.

kenin geleneksel hukuk yapısını anlatmak ve nasıl bir idareci olması gerektiğini genel hatlarıyla göstermek hedefindedir.[13] Eserin sadece pratik siyasete ilişkin bir nasihatname niteliğinde olmadığı, içeriğinin büyük bir kısmının İngiliz Örfî Hukuku üzerine açıklamalara ayrılmasından anlaşılabilir.

Fortescue, "Krallık Yönetimi" ile "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" arasında yaptığı ayrıma, son olarak 1471 yılında tamamladığı *Governance of England* (İngiltere'nin Yönetimi) adlı eserinde yer verir. Latince yazdığı diğer iki eserinin aksine İngilizce kaleme aldığı bu çalışmada, *Opusculum de natura legis naturae*'de yaptığı gibi açık ifadelerle kavramı tanımlar. Eserinin hemen girişinde bir krallığın yönetiminin iki temel şekli olduğunu, bunlardan birinin kralın hanedandan gelen veraset hakkına dayalı "Krallık Yönetimi", diğerinin ise kralın tebaasının haklarıyla Kral'ın iradesinin dengesine dayalı "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" olduğunu söylemektedir. Birincisinde, kral tebaası üzerinde kendi yaptığı kanunlara göre bir yönetim uygular ve tebaanın rızasını gözetmeye gerek duymaz. Aslolan, kralın kendi iradesidir (*voluntas, will*). İkinci yönetim şeklinde ise kral, tebaasının rızasını gözetmek durumundadır. Keyfî uygulamalar tebaanın iradesiyle aynı görülen, siyasal toplumun bir kral etrafında belirli hukuk kaideleriyle bütün bir toplum tarafından kurulması sebebiyle, Örfî Hukuk tarafından sınırlandırılır.[14]

---

13 Fortescue, *De Laudibus*'un henüz başlarında "Prens olgunlaşır olgunlaşmaz kendisini tamamen askerî talimlere verdi" diyerek bu saptamada bulunur. Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, 3. Prens, adaletle yönetebilmek için geleneksel hukukun genel kaidelerini bilmelidir. Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 4, 78-79.

14 Fortescue, *The Governance of England*, 83-87. Fortescue'nun siyaset düşüncesi için kaynak teşkil eden bahsettiğimiz üç eserden *Opusculum de natura legis naturae*'nin konumuzla ilgili bölümleriyle diğer iki eserin tam metin edisyonları, daha önce atıf yaptığımız Fortescue'nun eserlerine ilişkin en yeni edisyon-kritik olan Lockwood'un çalışmasında bulunmaktadır. Makalede bu edisyon esas alınmıştır.

Fortescue'nun Siyasal Yönetim Anlayışı: Süreklilik ve Özgünlük

John Fortescue'nun "Krallık Yönetimi" ile "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"'ne ilişkin bu tanımları nasıl değerlendirilmelidir? Fortescue'nun eserlerini yazmış olduğu siyasal bağlam göz önüne alındığında, yaptığı kavramsallaştırma Ortaçağ siyaset düşüncesi içerisinde nereye oturmaktadır? Bu sorulara cevap verebilmek için Fortescue'nun sıkça atıf yaptığı kendinden önceki siyaset düşüncesi yazarlarını nasıl okuduğu konusuna eğilmek gerekir. Ortaçağ siyaset düşüncesi geleneği içinde değerlendirilmesi gereken Fortescue, yapmış olduğu bu kavramsal ayrımı meşru bir zemine oturtma ihtiyacı duyar. Bu nedenle, Klasik Ortaçağ siyaset düşüncesinin temel metinlerini kendi teorik iddialarına dayanak yapar. Bu tutum, geleneğin itibar gördüğü ve düşüncede sürekliliğin esas olduğu Ortaçağ Avrupa düşünce paradigması içinde makul bir tavırdır. Fortescue'nun geçmiş yazarların eserlerine yaptığı vurgu kendi metinlerinde öyle baskındır ki siyaset düşüncesinde ortaya koyduklarının özgünlüğünü değerlendirmek, ancak onu öncekilerle karşılaştırarak mümkün olur.

Öte yandan, Yüksek Ortaçağ'ın skolastik mantığı Fortescue'nun metodolojisini şekillendirmiştir. Skolastik metodolojinin gerek Geç Ortaçağ ve Rönesans gibi geçiş dönemlerine, gerekse de modern düşünce biçimine bıraktığı en belirgin miraslardan biri, kavramları kesin ve açık sınırlılıklarıyla tanımlamaktır. Bir kavram bütün yönleriyle açıklanmalıdır. Bu açıdan Ortaçağ skolastik yöntemi, Hıristiyanlık ve Antikite metinlerinde geçen kavram ve sorunlara ilişkin "tutarlı cevaplar üreten bir kavramsal sistem" meydana getirmiştir.[15] Ortaçağ siyaset düşüncesindeki bu iki yönelime sıkı sıkıya bağlı olan

15 Robert E. Goss, "The First Meeting of Catholic Scholasticism with dGe lugs Pa Catholicism," *Scholasticism: Cross-Cultural and Comparative Perspectives*, Ed. José Ignacio Cabezón (New York: State University of New York Press, 1998), s. 65-90, 67.

Fortescue, "Krallık Yönetimi" ve "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" biçimleriyle neyi kast ettiğini açıklamak için Ortaçağ siyaset düşünce geleneği içinde düşünen ve yazan birinden bekleneceği üzere, Aquinumlu Thomas'ın konuya ilişkin yaptığı yorumlardan yararlanma yoluna gider.

"Krallık Yönetimi" ile "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" arasında çizdiği ayrımı kendi açısından kesinlikle özgün olarak tanımlamayan Fortescue, Aquinumlu Thomas'ın eserlerinde bu ayrımın var olduğunu iddia eder. Fortescue'nun bu konuda başvurduğu kitap, Thomas'ın Kıbrıs Kralı Hugues II de Lusignan (ö. 1267) için yazdığı ve Kral'ın ölümü sebebiyle tamamlayamadığı *De Regno* (Krallık Üzerine) başlıklı eserdir.[16] Özellikle Aristoteles'in siyasal toplumun doğası üzerine yazdıklarının etkisinde olan Thomas, bir toplumda birlikte yaşamanın doğal olduğunu, "herkesin kendi çıkarının peşine düşeceği" topluluk yaşamında "toplumun bütün üyelerinin iyiliğini gözetecek" bir yönetici otoriteye ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır.[17] Bu anlamda, "kamu maslahatı" (*bonum commune*)[18] vurgusu yapan Thomas, tek kişi yani kral tarafından yönetilmenin "doğal," dolayısıyla da makul olduğunu; evrene bakıldığında "bütün her şeyi yaratan ve yöneten bir

16 Aslında Fortescue, eserini tamamlamayan Thomas'ın öğrencisi Luccalı Ptolemy tarafından bitirilen ve *Regimine Principum* (Hükümdarların Yönetimi Üzerine) adıyla Geç Ortaçağ'da bilinen eseri de kendisine kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin bir kısmını Thomas'ın yazdığı kabul edilmektedir. Muhtemelen değişik kopyalar Fortescue'nun elinde mevcuttu. J. H. Burns, Fortescue'nun Thomas adına yaptığı referansların Ptolemy'e ait olduğunu iddia eder: "Fortescue and the Political Theory of *Dominium*," s. 777-797, 782. Gilbert, "Sir John Fortescue's Dominium regale et politicum," s. 88-97, 92-93.

17 Thomas Aquinas, *De Regno Ad Regem Cypri*, çev. Gerald B. Phelan, gözden geç. I. Th. Eschmann (Toronto: The Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1949), http://dhspriory.org/thomas/DeRegno.htm (erişim tarihi: 15 Aralık 2016). İnternet sitesinde, kullanılan edisyon kitabın başlığı ve içeriği verilmekle birlikte sayfa numaraları belirtilmemiştir.

18 Aquinas, *De Regno*, Book I, Chapter 1:8. http://dhspriory.org/thomas/DeRegno.htm (erişim tarihi: 15 Aralık 2016).

Tanrı" olduğunu belirtir.[19] Thomas'ın Ortaçağ siyaset düşüncesine yaptığı özgün katkılardan biri, "Krallık Yönetimi"nin anarşik bir toplumsal düzene yol açma tehlikesini içeren çoğunluk yönetiminden daha doğru olduğunu belirtmekle birlikte, tebaasının görüş ve taleplerini hiçe sayan yöneticinin tiranlaşacağı tehlikesine dikkat çekmesidir. Kendi ifadesiyle, "Bir Kral'ın yönetimi en iyi yönetim olduğu gibi, bir tiranın yönetimi de en kötüsüdür."[20] Aquinumlu Thomas'ın öğrencisi Luccalı Ptolemy, hocasından çok daha ileri giderek, "Krallık Yönetimi" ve "Siyasal Yönetim" olarak yaptığı ayrımda, ilkini despotik idareyle özdeşleştirirken ikincisinin daha iyi olduğunu iddia eder. "Krallık Yönetimi" köleliğe yol açarken "liyakat" temelli "Siyasal Yönetim", "bilge ve erdemli" insanlar için uygun olanıdır.[21]

Ptolemy'nin yaptığı ayrımın bilincinde olan ve bu ayrımdan yararlanan Fortescue, mutedil bir çözüm yolu olarak hem "Krallık Yönetimi"ni hem de "Siyasal Yönetim"'i barındıran bir idare biçimini "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" kavramsallaştırmasıyla önerir. Fortescue, Kral'ın gücünün siyasal toplumun oluşturduğu hukuk kaideleriyle, yani kadim hukuk (*political law*) geleneğiyle sınırlandırılması gerektiğini söyler.[22] Fortescue'nun Ortaçağ düşünce geleneğinin en çok itibar edilen düşünürü Aquinumlu Thomas'tan yararlanarak kendi kavramsallaştırmasını meşru bir zemine oturtmak istediği aşikârdır. Ancak, Fortescue'nun Thomas'ın "kamu maslahatı" üzerine düşüncelerini, siyasal toplumun hukuk kaideleriyle sınırlandırması gerektiği yö-

19 Aquinas, *De Regno*, Book I, Chapter 3:19. http://dhspriory.org/thomas/DeRegno.htm (erişim tarihi: 15 Aralık 2016).

20 Aquinas, *De Regno*, Book I, Chapter 4.21. http://dhspriory.org/thomas/DeRegno.htm (erişim tarihi: 15 Aralık 2016).

21 Ptolemy of Lucca, *On the Government of Rulers, de Regimine Principum*, çev. James M. Blythe (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997), Book 2, s. 124.

22 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 17-18.

nündeki yorumu aşırı bir okumadır. Aslında Fortescue da Aquinumlu Thomas'ın 13. yüzyıl dünyasına ait siyaset düşüncesinin, kendisine yeterli temel sağlayamayacağını görmüştür. Bu nedenle, "Krallık Yönetimi" ve "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" şeklinde yaptığı ayrımın Thomas'ın eserinde var olduğunu iddia etmeye devam etmekle birlikte, bu kavramsallaştırmanın siyaset düşüncesi üzerine yazan başka düşünürlerce daha açık biçimde tanımlandığını ifade etmiştir. Fortescue, Thomas'ın öğrencisi olan, Ortaçağ'ın büyük düşünür ve din adamlarından Romalı Giles'in siyasal yönetime ilişkin düşüncelerini buna örnek gösterir.[23] Gerçekten de Giles hocası Thomas'ın düşüncelerini geliştirmiş ve Geç Ortaçağ siyaset düşüncesini derinden etkilemiştir. "Krallık Yönetimi"ni tek meşru yönetim biçimi olarak görmesine rağmen Giles, Thomas'tan daha net olarak, Kral'ın yasalarla sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir: "Mümkün olduğunca fazla şeyin hukukla belirlenmesi ve mümkün olduğunca az şeyin Kral'ın keyfî yargısına bırakılması uygundur."[24] Ancak, Fortescue'nun kavramsallaştırmasını metninde kullanmamıştır. Özetle, siyasal krizden çıkışa uygun bir yönetim sisteminin nasıl olması gerektiğine kafa yoran Fortescue için, hem Thomas'ın hem de Giles'in yazdıkları kendi siyaset düşüncesini geleneğe referansla kurma ve meşrulaştırma çabasında da belirleyici olmuştur.

Fortescue Ortaçağ düşünce geleneği içinde "Krallık Yönetimi" konusundaki temel yaklaşımları değerlendirdikten sonra, adlarından söz ettiğimiz üç eserinde de skolastik metodolojinin gereği olarak bahsettiğimiz kavramı açık seçik tanımlama çabasına girişir. Fortescue bunun için bir kralın "Krallık Yönetimi"ni "Siyasal Yönetim"e neden tercih ettiği sorusunu

23 Fortescue, *The Governance of England*, 84; Fortescue, *Extracts from On the Nature of the Law of Nature*, s. 128.

24 Alıntı için bkz. James M. Blythe, *Ideal Government and the Mixed Constitution in the Middle Ages* (Princeton: Princeton University Press, 1992), s. 70.

gündeme getirir.[25] Her üç eserde de Eski Ahit'e göndermelerde bulunarak teo-politik okumayı ihmal etmeyen Fortescue, *De Laudibus* ve *Governance*'ta keyfi biçimde işleyen "Krallık Yönetimi" nin ilk örneği olarak Nemrud'un yönetimini gösterir. Fortescue'nun "tiranların ilki"[26] olarak dikkati çektiği Nemrud, kimliği konusunda kesin bir bilgi olmamakla beraber, Hz. Nuh'un soyundan gelen Mezopotamyalı (muhtemelen Asur) bir kral olarak bilinir. Nemrud, Eski Ahit'in Yaratılış (Genesis) Bölümü'nde bir tiran olarak gösterilmiştir. Yaratılış'ın 10. Bölümü'ndeki anlatıya göre, önceleri "yiğitliğiyle" tanınan Nemrud'un bu vasfı dolayısıyla "Rabb'in önünde yiğit bir avcıydı" sözüne mazhar olduğu, zaman içinde gücünü artırarak Asur ülkesine gidip Ninova ve birkaç başka şehri kurduğu belirtilmektedir.[27] Nemrud'un tiranlıkla özdeşleştirilen bir tarihsel figür hâline gelmesi ise zamanla Yahudi anlatı geleneği içinde gerçekleşmiştir. Hıristiyan düşüncesinin Yahudi geleneği üzerine inşa edildiği düşünüldüğünde, Nemrud'un kötü olanla özdeşleştirilmesi anlaşılabilir. Bu konuda Aziz Augustinus ve Sevillalı Isidorus gibi, Hıristiyan düşüncesinin kurucu isimleri yorumlarda bulunmuşlardır. Augustinus'a göre Nemrud, Tanrı'ya karşı gelen "dev bir avcıdır."[28] İnsanlardan farklı bir yapıya sahip olan "dev"lerin varlığını kabul eden Augustinus,[29] cüsseli olması[30] ve şiddete meyletmesi dolayısıyla böyle adlandırdığı Nemrud'un tiranlığı konusuna doğrudan değinmemektedir.

25 Fortescue, *The Governance of England*, s. 85.

26 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, 19; Fortescue, *The Governance of England*, s. 85.

27 *Eski Ahit, Yaratılış*, 10: 9 http://kutsalkitap.info/tr-gen10.html (erişim tarihi: 23 Aralık 2016).

28 St. Augustinus, *The City of God: Books VIII-XVI*, çev. Gerald G. Walsh ve Grace Monahan (Washington: The Catholic University of America Press, 2008), s. 490-491.

29 St. Augustinus, *The City of God*, s. 433.

30 St. Augustinus, *The City of God*, s. 511.

Nemrud'un anlatı içindeki işlevi, kibir sahibi olmanın büyük bir günah olduğunu ve Tanrı'ya giden yolun "alçakgönüllülük"ten geçtiğini vurgulamaktır. Nemrud, Babil Kulesi'ni Tanrı'ya karşı kibrinin bir göstergesi olarak yaptırmış ve "cezayı hak etmiştir."[31] Sevillalı Isidorus (ö. 636) Ortaçağ skolastik düşüncesini şekillendiren *Etymologiae* (Etimolojiler veya Kökenler) başlıklı eserinde ise Nemrud'un tiranlığı öne çıkarılmıştır. Nemrud'un tiran anlamına geldiğini iddia eden Isidorus, Augustinus'un görüşünü paylaşarak zorba bir yönetim tesis eden Nemrud'un Tanrı ile boy ölçüşmeye kalkarak "Dinsizlik Kulesi" olarak adlandırdığı Babil Kulesi'ni inşa ettirdiğini yazmaktadır.[32] Isidorus'un Nemrud'un zalim bir idareci olduğuna ilişkin vurgusu, adil bir yönetimin nasıl olması gerektiği konusunda düşünen Salisburyli John (ö. 1180) gibi düşünürleri etkilemiştir. Aquiniumlu Thomas'tan bir yüzyıl önce adil yönetim konusunda düşüncelerini ortaya koyan Salisburyli John, "güçlü kuvvetli bir avcı olan" ve Tanrı'ya karşı çıkan Nemrud'un insanların doğal haklarını hiçe sayarak onları köleleştirdiğini söylemektedir.[33]

Nemrud imajını bilinçli olarak kullanan Fortescue'nun, bir hukukçu ve siyaset düşünürü olarak bu kaynakları bildiğinden şüphe yoktur. Fortescue'nun katkısı, Nemrud figürüne siyaset ve yönetim konusundaki yorumlarında keyfî idareyle özdeş olarak gördüğü "Krallık Yönetimi"ni tanımlamada merkezî bir rol vermesidir. Fortescue için Nemrud, kendi arzu ve isteklerine göre kararlar alan ve uygulayan bir kraldır. Tebaasının haklarını ve düşüncelerini kesinlikle gözetmez.

31 St. Augustinus, *The City of God*, s. 496.

32 Isidore of Seville, *The Etymologies*, çev. ve haz. Stephen A. Barney, W. J. Lewis, J. A. Beach ve Oliver Berghof (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 7: vi, s. 163.

33 John of Salisbury, *Policraticus: Being a Translation of the First, Second, and Third Books and Selections from the Seventh and Eighth Books*, çev. Joseph B. Pike (New York: Octagon Books, 1972) Book I: 4. http://www.constitution.org/salisbury/policrat123.htm (erişim tarihi: 25 Aralık 2016).

"İnsanları güç kullanarak kendine boyun eğdiren Nemrud" böylece "sadece Krallık Yönetimi" denilebilecek bir idari yapı oluşturmuştur. Fortescue, bu açıdan bakıldığında Kutsal Kitap'ın onu kral olarak adlandırmamasını gayet anlaşılır bulmaktadır.[34] Böyle bir yöneticinin neden Kral olarak adlandırılamayacağı konusunda yine kendinden öncekilerin yazdıklarına dönen Fortescue, Ortaçağ siyaset düşüncesi içinde bilinen bir kavramsallaştırmaya başvurur. Fortescue'ya göre, Nemrud'un Eski Ahit'te kral olarak adlandırılmamasının nedeni kral anlamına gelen "rex" kelimesinin Ortaçağ siyaset düşünce geleneği içinde nasıl algılandığıyla ilişkilidir. Aziz Augustinus, Sevillalı Isidorus ve Salisburyli John gibi, Ortaçağ siyaset düşüncesi denilince akla ilk gelen düşünürlerin hepsine göre kral kelimesi *regendo/recendom* yani yönetmek anlamını taşır. Yönetmekten anlaşılan ise, kralın tebaasını onlarla uyumlu şekilde yönlendirmesi ve gözetmesidir. Sevillalı Isidorus'un belirttiği üzere, Kral için kullanılan "rex" kelimesi "doğru biçimde yönetmek" anlamına gelmektedir.[35]

Teo-Politik Analizden Tarihsel Yoruma

Fortescue'nun "rex" kavramını Nemrud örneğiyle kaynaştırarak, "Siyasal ve Krallık Yönetimi" nin nasıl olması gerektiğini gösterdiği yaklaşımı, İngiltere'nin siyasal ve hukuki geleneğinin bu yönetim şekline en uygun koşulları sağladığını iddia ettiği noktada oldukça özgün bir karakter kazanır. Aquinumlu Thomas'ın Aristotelesçi yorumuna sadık kalarak insanların daha iyi bir yaşam için "büyük topluluklar" halinde yapılandıklarını söyleyen Fortescue, bunun Britanya topraklarında, efsanevi kurucu Brutus ile birlikte gerçekleştiğini iddia eder.[36] Tarihsel bir kişilik olduğu hayli şüpheli olan Brutus hakkında

34 Fortescue, *The Governance of England*, s. 85.

35 Isidore, *The Etymologies*, 9: iii, s. 200.

36 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 22. Fortescue, *The Governance of England*, s. 86.

ilk bilgiler, IX. yüzyılda yaşamış Gallerli bir keşiş olan Nennius'a atfedilen *Historia Brittonum*'da (Britonların Tarihi) görülmektedir. Kökenleri Truvalılara dayandırılan Brutus'un Britanya'yı kurduğu efsanesine XII. yüzyılda yaşamış olan din adamı ve tarihçi Monmouthlu Geoffrey (takriben ö. 1155) *Historia Regum Britanniae* (Britanya Krallarının Tarihi) kitabında kapsamlı biçimde yer verilmiştir.[37] Monmouthlu Geoffrey'nin eserinin Ortaçağ İngilteresi'nde okuma yazma bilen kesimler içinde oldukça yaygın olarak okunduğu bilinmektedir. Fortescue'nun bu efsaneyi bilmesi ve kullanması bu bakımdan oldukça doğaldır. Öte yandan, Brutus efsanesi İngiliz milli kimliğinin Fransız karşıtlığıyla şekillendiği ve İngilizcenin yazı dili olarak kullanılmaya başlandığı Geç Ortaçağ İngiliz kültüründe popüler hale gelmiştir. Öyle ki dönemin en iyi bilinen ve çokça okunan Ortaçağ İngilizcesi ile yazılmış ve Brutus'tan, kroniğin yazar tarafından bitirildiği tarihe kadar ki döneme kadar, anonim olarak yazılan *Brut* kronikleri, adını bu efsaneden almıştır.[38]

Brutus efsanesinin Geç Ortaçağ İngiliz insanının zihnindeki canlılığını bilen Fortescue, böylece efsaneyi teo-politik okumasıyla birleştirerek siyaset düşüncesini tarihselleştirme yoluna gider. Fortescue, İngiliz geleneğinde "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" tarzının eskiliğini vurgularken Ortaçağ siyaset düşüncesinin siyasal toplumu organik bütünlük (*corpus politicum*) olarak kavraması eğilimini takip eder. Bu noktada da, bir Geç Ortaçağ siyaset düşünüründen beklenecek şekilde, eskilerin yazdıklarına döner. Aziz Augustinus'un, insanların

37 Nennius, *History of the Britons (Historia Brittonum)*, çev. J. A. Giles (Cambridge, Ontario: In Parantheses Publications, 2000), s. 4-10; Goeffrey of Monmouth, *History of the Kings of Britain*, çev. Aaron Thompson, gözden geç. J. A. Giles (Cambridge, Ontario: In Parantheses Publications, 1999), s. 2-22.

38 Chris Given-Wilson, *Chronicles: The Writing of History in Medieval England* (Hambledon: London, 2004), xxii, 3, s. 216; Fatih Durgun, "Geç Ortaçağ İngiliz Kroniğinin Analizi: *London Chronicles*'ın Cotton Julius B II Nüshasında Siyasi Belge Kullanımı Üzerine Bir İnceleme," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39 (2016): s. 43-62, özellikle s. 44-46.

"yasaların rızasıyla ve çıkar topluluğu" olarak bir araya geldiklerini yazdığını belirten Fortescue, nasıl ki "beden fiziksel embriyodan doğuyor ve baş tarafından yönetiliyorsa bir Krallık da insan topluluğundan kaynaklanıp mistik bir beden olarak var olur ve vücuttaki başa karşılık gelen bir kişi tarafından yönetilir" demektedir.[39] *Corpus Mysticum* (Mistik Beden) Ortaçağ'da bilinen ve kullanılan bir kavramdır. Bu konuda kapsamlı ve analitik bir değerlendirme yapmış olan büyük Alman tarihçi Ernst H. Kantorowicz, Kurumsal Kilise'nin seküler otoriteyle çatışma içinde olduğu Yüksek Ortaçağ'da *Corpus Mysticum*'un, bütün bir inananlar topluluğunca oluşturulan Kilise'nin "İsa'nın mistik bedeni" olması anlamında kullanılmaya başlandığını; kavramın dünyevi bir kurumu nitelendirmek için kullanılmasının dinî içeriği aşındırdığını göstermiştir. Aquinumlu Thomas gibi teologların dinî içeriği esas alarak kullandıkları kavram, Kilise ile İsa özdeş görüldükçe İsa'nın bedeninin (*Corpus Christi*) organik toplum ve devletle özdeşleştirilmesine doğru giden farklı bir eğilimi de güçlendirmiştir.[40] Fortescue'nun siyasal toplumu *Corpus Mysticum* olarak görmesi bu ikinci yaklaşımın yansımasıdır.

Corpus Mysticum'un siyasal toplumla özdeşleştirilince dinî olduğu kadar tarihsel olarak da meşrulaştırılması zorunlu hale gelir. Fortescue bu nedenle Brutus ve tebaasının siyasal toplumu kurarken tıpkı vücudun başa ihtiyaç duyması gibi, tebaanın da kendilerini yönetecek bir lidere ihtiyaç duyduğunu ve Brutus'u siyasal toplumun başına kral olarak atadıklarını belirtir.[41] Bunu seçimle yapıp yapmadıkları konusu muğlak görünür. Kralı bir toplumun başındaki tek meşru idareci olarak gören Fortescue'nun asıl meselesi de zaten bu değildir. Onu ilgilendiren, Krallık Yönetimini keyfî idareyi sapmaktan alı-

39 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 20.

40 Ernst H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology* (Princeton: Princeton University Press, 1957), s. 193-206.

41 Fortescue, *The Governance of England*, s. 86.

koyan "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"nin kurulmasıdır. Bu bağlamda, Fortescue'nun siyasal olandan ne anladığı burada dikkate değer diğer bir husustur. *Policia* kelimesinin *poles*, yani pek çok kelimesiyle *ycos* yani bilgelik kelimesinin birleşiminden meydana geldiğini iddia eden Fortescue'ya göre siyasal yönetim, bilgelik ile meşveretin bir araya geldiği bir yönetim biçimi anlamındadır.[42] Fortescue'nun *Policia* kelimesini bu biçimde tanımlaması öncellerinde görülmez. Klasik Aristotelesçi anlayışta *polise* ilişkin işleri ifade eden ve Ortaçağ'da organik Hıristiyan bir toplumun idaresiyle ilişkilendirilen *Policia*, Fortescue'da çoğul olan anlamında kullanılır. Benzer bir kullanım Luccalı Ptolemy'de de görülür. Ptolemy, *polis* kelimesinin çoğunluk ve kent anlamlarına geldiğini yazar.[43] Ptolemy'i okuyan Fortescue, bu kavramsallaştırmayı ondan almış olabilir. Burada çoğunluk ile ifade edilen çoğulcu bir yönetim değildir. Fortescue'nun vurguladığı krallık görevini üstlenen yöneticinin, tebaasının haklarını koruması, etrafındakilerin tavsiyelerine ve kadim hukuk geleneğine uymasıdır.

Policia kelimesini "Siyasal ve Krallık Yönetimi"nin dengeleri gözeten doğru yönetim biçimi olduğunu göstermek için kullanan Fortescue, önerdiği siyasal yönetimin tarihsel kökenlerini ispatlamaya çalışırken sadece İngiltere örneğiyle sınırlı kalmaz. İskoçların da bu ilkeye göre yönetim sistemi geliştirdiklerini belirterek Mısır Medeniyeti ve Libya gibi yerlerde de eski zamanlarda insanların rızasına dayalı yönetim şeklinin görüldüğünü vurgular. Bu ülkelerde rızaya dayalı yönetimin nasıl olduğunu anlatırken MÖ I. yüzyılda yaşamış Yunan tarihçi Diodorus Siculus'un (Sicilyalı Diodorus), Avrupa'da doğu hakkında ilgi ve malumatın artmasına paralel olarak ilk beş kitabı XV. yüzyılda İtalyan hümanist Poggio Bracciolini tarafından Yunancadan Latinceye çevrilen *Bibliotheca Historica* (Tarih Kütüphanesi) adlı eserini

42 Fortescue, *The Governance of England*, s. 86-87.

43 Ptolemy of Lucca, *On the Government of Rulers, Book IV*, Chapter 1, s. 216.

kendine kaynak olarak kullanır.[44] Siculus'un anlatısındaki bazı kısımlar gerçekten de Fortescue'nun "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" biçimini meşrulaştırmasına yarayacak bilgiler sunar. Örneğin Fortescue, Siculus'un dördüncü kitabına referansla eski zamanlarda Etiyopya Kralı'nın ülkesinin "kadim yasalarına göre hareket ettiğini" ve bütün uygulamalarını "atalarından miras kalan yasalara göre" gerçekleştirdiğini söyler.[45] Böylece, John Fortescue İngiltere ve doğudan verdiği örneklerle önerdiği kavramsallaştırmanın meşruiyeti ve tarihselliğini iyice pekiştirir.

Siyasal Yönetimin Kaynağı Olarak Hukuk

Fortescue'nun düşünce dünyasında "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"nin dinî ve tarihî temellendirmesi hukuki temellendirmeden ayrı düşünülmez. Örfi Hukuk eğitiminden geçmiş bir hukukçu olan Fortescue için İngiliz hukuk geleneği, kadim niteliği ve sürekliliğiyle bu yönetim biçimine en uygun zemini oluşturur. Fortescue, Ortaçağ hukuk düşüncesinin Aristotelesçi temel niteliklerine sadık kalır. Doğal Hukuk (*law of nature*) değişmez biçimde bütün insanlar için geçerlidir. Aquinumlu Thomas'ın ifadesiyle "insanoğlu yaşamı için gerekli olan özel şeylerin bilgisini akıl yürütmeyle doğal ilkelerden çıkarır."[46] Fakat kendi yargısıyla "bütün her şeyin bilgisine ulaşması mümkün değildir."[47] Hem topluluk yaşamının devamının hem de toplumun adil bir şekilde işleyebilmesinin bütün insanlar için değişmez çerçevesi böylece tanımlanır. Bu bağlamda Aristoteles'in *Etik*'ine atıfta bulunan Fortescue, Doğal Hukuk'un bütün insanlar için aynı etki ve

44 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 22.

45 Fortescue, *The Governance of England*, s. 87.

46 Aquinas, *De Regno*, Book I, Chapter 1: s. 6. http://dhspriory.org/thomas/DeRegno.htm (erişim tarihi: 26 Aralık 2016).

47 Aquinas, *De Regno*, Book I, Chapter 1: s. 6. http://dhspriory.org/thomas/DeRegno.htm (erişim tarihi: 26 Aralık 2016).

güce sahip olduğunu vurgular.[48] Fakat gelenekler ile çerçevesi çizilmiş yasalar aracılığıyla milletlerin hukuk sistemi arasında farklılıklar meydana gelir. İngiltere'nin gelenekleri tarihi süreç içinde hem yöneticiler hem de tebaanın rızasıyla benimsenmiş ve esas olarak kabul edilmiştir. İngiliz hukuk geleneği eski olmasının yanı sıra en iyisidir de. Fortescue'nun, İngiliz yasalarının eskiliğini övmesi bu yasaların eskiliğinden dolayı en iyi olduğu anlamına gelmez. En iyi olmasının nedeni "yalnızca hükümdarın iradesiyle yapılmamış" olmasıdır. Herkesin "rızası" ile yapılan yasalar özleri itibariyle değişmez biçimde kalmışlardır. Tebaanın onayı ile yapılmaları İngiliz yasalarını en iyi olarak değerlendirmeyi mantıklı hale getirir. Çünkü insanların kendi rızalarıyla yaptıkları yasa "onlara zarar verecek" ya da onların menfaatleriyle çatışacak nitelikte olamaz.[49]

Bu anlamda hukuk, kişileri siyasal topluma dönüştürme yönüyle "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"nin odağında yer alır. Yasalar siyasal toplumun kuruluşundan itibaren rıza ile oluşturulduklarından, kral için de bağlayıcı hükme sahip olurlar. İşte tam da bu noktada, Fortescue için İngiliz Örfi Hukuk geleneği bir yönetim biçiminin nasıl olması gerektiği konusunda Kıta Avrupası'ndaki Kamu Hukuku (*Civil Law*) geleneğinden farklılık ve üstünlüğü bünyesinde barındırır. Kıta Avrupası'ndaki Kamu Hukuku, bilindiği üzere Bizans İmparatoru Iustinianus (ö. 565) döneminde derlenen ve *Corpus Iuris Civilis* (Kamu Hukuku Külliyatı) olarak bilinen Roma hukuk sistemine dayanmaktadır. *Corpus*'un yönetime ilişkin maddelerinden birisi de "Hükümdarı hoşnut eden her ne ise o, kanun hükmündedir." (*quod principi placuit legis habet vigorem*). Roma geleneğinde *lex regia* (krallık hukuku) olarak bilinen ilkeyi belirten bu madde, Roma'nın cumhuriyetten imparatorluğa dönüşürken halkın yönetime dair bütün hak ve yetkilerini İmparator'a devretmesini simgeler. Bu andan itibaren, mutlak otoriteyle yetkilendirilmiş İmparator

48 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 26.

49 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 27.

Yaşayan Yasa (*Lex Animata*) niteliğini kazanır.[50] Fortescue, bu maddenin Kıta'daki Krallık Yönetimi'ni ve siyaset sistemini şekillendirdiğini iddia etmektedir. İngiltere'deki Örfî Hukuk'la sınırlandırılmış Krallık Yönetimi'nin zıddı olarak Roma Kamu Hukuku'nun yönetim anlayışının, yani kralın keyfî idaresine yol açacak Krallık Yönetimi'nin en bariz örneği olarak Fransa'yı göstermektedir. *De Laudibus*'ta Fransa'da Roma Kamu Hukuku'na bağlı "Krallık Yönetimi" olması nedeniyle, Kamu Yararı ilkesinin gözetilmediğini dile getiren Fortescue, Kral adayı Prens Edward'a Fransa'da sürgünde geçirdikleri dönemde halkın sefaletine şahit olduklarını unutmaması gerektiğini belirtir. Buna karşılık, İngiliz Örfî Hukuku'nun çerçevesini çizdiği İngiliz "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"nin, keyfî idarenin önüne geçen bir "Adalet" mekanizmasını, "Kamu Yararı"nı dikkate alarak tarihî süreç içerisinde tesis ettiğini iddia eder.[51]

Sonuç: Fortescue'nun Siyaset Düşüncesinin Tarihselliği

John Fortescue'nun siyaset ve yönetim düşüncesinin temel taşları bu şekilde, Örfî Hukuk üzerine inşa edilmiş bir teo-politik ve tarihsel çözümlemeyle yerli yerine oturur. Fortescue'nun "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi" kavramsallaştırması özgün olmakla birlikte, İngiliz anayasalcılığına kapı açacak bir meta anlatı olarak tasarlanmamıştır. Fortescue, bir siyaset teorisyeni olmakla beraber, pragmatik bir siyasetçi ve hukukçudur. Hedefi, döneminin hâkim siyasal düşüncelerini hukukçu olarak edindiği formasyonla bütünleştirip içinde bulunduğu siyasal konjonktüre dair bir siyaset ve yönetim biçimi önermektir. Bu hem yaptığı kavramsallaştırmayı hem de yazdığı bütün metinleri tarihsellikleri içinde değerlendirmeyi zorunlu kılar.

50 Joseph Canning, *A History of Medieval Political Thought: 300-1450* (London: Routledge, 2005), s. 8.

51 Fortescue, *In Praise of the Laws of England*, s. 49-53.

Fortescue'nun siyaset anlayışı değerlendirilirken öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken nokta, Ortaçağ İngilteresi'nin belki diğer bütün Ortaçağ Avrupa krallıklarında olduğu gibi, kralın otoritesinin sınırlarının ne olacağına ilişkin büyük bir çelişkiyle boğuşmak zorunda olduğuydu. Teorik olarak durum şöyleydi: Kral, siyaset kurumunun merkezinde mutlak otorite kabul edilmeliydi ve onun iradesi son kertede belirleyici ve tartışılmazdı. Tebaasının hukukunu ve mutluluğunu teminat altına alması gerektiğine ilişkin geleneksel düşünceye dayandığı sürece, otoritesi sorgulanamaz nitelikteydi. John Watts'ın oldukça açıklayıcı bir şekilde ifade ettiği gibi kralın, bir kral olarak iradesinin iki yönü vardı: Kralın bir karar alırken kullandığı "şahsi iradesi" olmalıydı. Bu vazgeçilmez bir hususstu. Diğer taraftan ise, kralın kendi tebaasıyla oluşturduğu bir "Kamusal İrade"si vardı. İradenin kamusal hale gelişi kralın etrafındaki danışmanlarıyla veya ülkenin ileri gelenleriyle istişaresi sonucunda karar almasıyla ortaya çıkıyordu. Fakat bir karar alırken kralın kendi inisiyatifini kullanması gerekirdi. İnisiyatif kullanamayan ve doğru kararlar alamayan bir kral zaten meşverete uygun davranmıyor demekti.[52]

Kral-tebaa ilişkisinin bu kadar karmaşık olduğu düzen,[53] özellikle kralın zayıf olduğu, kendi isteklerini tebaasına dayattığı veya böyle algılandığı dönemlerde büyük siyasal krizlere yol açmıştı. Fortescue'nun kendine referans aldığı ve üzerinde durduğumuz Ortaçağ siyaset düşüncesi, ortaya çıkan bu hassas duruma karşı çözüm bulma temelinde gelişmiş ve şekillenmişti. İngiliz tarihi de bu tür siyasal kriz örnekleriyle doluydu. Bu durum karşısında İngiliz Ortaçağ hukukçuları hukukun üstünlüğü ilkesini yerleştirmeye çalışmışlardı. İngiliz Örfi Hukuk

52 Watts, *Henry VI*, s. 28.

53 Bu kafa karışıklığı Fortescue'nun siyaset düşüncesinde belirgindir. Kralın otoritesinin nasıl sınırlandırılacağı hâlâ muğlak gibidir. Fortescue'da kralın iradesiyle ilgili anayasalcı perspektiften eski bir okuma için bkz. James L. Gillespie, "Sir John Fortescue's Concept of Royal Will," *Nottingham Medieval Studies* 23 (1979), s. 47-65, özellikle s. 55-65.

geleneğinin şekillenmesinde büyük rol oynamış olan Henry de Bracton (ö. 1268) "Kralı kral yapan yasadır"[54] diyecek kadar ileri gidebilmişti. Kral John ve soylular arasında yaşanan mücadele neticesinde 1215 yılında ilan edilen *Magna Carta*'ya yol açan siyasal kriz ve sonrasındaki hukuk vurgusu belki Fortescue için çok uzak bir tarihte kalmıştı fakat Fortescue hayatı boyunca hizmetinde bulunduğu Lancaster Hanedanı'nın iktidara gelişini çok iyi biliyordu. IV. Henry, kuzeni II. Richard'ı 1399 yılında devirip hanedanı tesis ettiğinde kendi iktidarını meşrulaştırmak için resmî belgelerde ve söylemlerinde, Richard'ın aksine, kral ve tebaası arasında "Kamu Yararı" temelinde bir ilişki kuracağını vurgulamıştı.[55] Fortescue'nun "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"ni kavramsallaştırdığı Lancaster Hanedanı'nın son günlerinde ise, Kral, "Kamu Yararı"nı gözetmemekle suçlanıyordu. York Hanedanı'nın ülke yönetimini mutlak surette ele geçirmesiyle neticelenen süreç bunun sonucuydu. Fortescue, 1453 yılında akıl hastalığına yakalanan ve iradesini kullanmaktan yoksun olan VI. Henry'nin oğlu Edward'a "Siyasal Yönetim ve Krallık Yönetimi"nin doğruluğunu anlatırken Lancaster Hanedanı'nın iktidara gelişindeki "Kamu Yararı" prensibine vurgu yapmayı gerekli görüyordu. Krallığın zorunluluğunu ve bir toplum için vazgeçilmez olduğunu düşünen Fortescue için,[56] şahsi iradesini kamusal irade ile bütünleştirecek bir kral siyasal krizi bitirebilirdi. Kamusal iradenin tezahürü İngiliz hukuk geleneğine uygun kararlardan geçiyordu. Kuşkusuz bunun için meşveret sisteminin işletilmesi gerekirdi. Fakat Fortescue'ya göre bu, eski yöntemlerle olamazdı. Kralın Danışma Meclisi, sadece kendi işleriyle ilgilenip Kralın, dolayısıyla ülkenin meselelerini ihmal eden geleneksel aristokrasiden oluşuyordu. Bunun değişmesi, dolaysız olarak Kral'a bağlı bir Danışma Meclisi

54 Cromartie, "Common Law, Counsel and Consent", s. 45-68.

55 John Theilmann, "Caught Between Political Theory and Political Practice: 'The Record and Process of the Deposition of Richard II,'" *History of Political Thought* 25 (2004), s. 599-619.

56 Cromartie, "Common Law, Counsel and Consent," s. 45-68.

oluşturulmasını gerektirmekteydi.[57] Fortescue aslında içinden geldiği zümrenin kalbinden geçenleri dillendiriyordu. Kriz içindeki devlet ve toplumu ancak profesyonelleşen hukukçular huzura kavuşturabilirdi.

Kaynakça

Arrowood, C. F. (1935). "Sir John Fortescue on the Education of Rulers". *Speculum* 10, s. 404-410.

Aquinas, T. (1949). *De Regno Ad Regem Cypri*, Çev. Gerald B. Phelan, göz. geç. I. Th. Eschmann, Toronto: The Pontifical Institute of Mediaeval Studies. http://dhspriory.org/thomas/DeRegno.htm (erişim tarihi: 15 Aralık 2016).

Burns, J. H. (1985). "Fortescue and the Political Theory of *Dominium*", *Historical Journal* 28, s. 777-797.

Blythe, J. M. (1992). *Ideal Government and the Mixed Constitution in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press.

Canning, J. (2005). *A History of Medieval Political Thought: 300-1450*, London: Routledge.

Chrimes, S. B. (1934). "Sir John Fortescue and His Theory of Political Dominium", *Transactions of the Royal Historical Society*, 4. Seri, 17, s. 117-147.

Cromartie, A. (2004). "Common Law, Counsel and Consent in Fortescue's Political Theory", *The Fifteenth Century IV: Political Culture in Late Medieval Britain*, Ed. Linda Clark ve Christine Carpenter, Woodbridge: The Boydell Press, s. 45-68.

Durgun, F. (2016). "Geç Ortaçağ İngiliz Kroniğinin Analizi: *London Chronicles*'ın Cotton Julius B II Nüshasında Siyasi Belge Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39, s. 43-62.

Ferguson, A. B. (1959). "Fortescue and the Renaissance: A Study in Transition", *Studies in the Renaissance* 6, s. 175-194.

Fortescue, J. (2002). "In Praise of the Laws of England", *Sir John Fortescue: On the Laws and Governance of England*, Ed. Shelley Lockwood, Cambridge: Cambridge University Press, s. 3-80.

57 Fortescue, *The Governance of England*, s. 114-115; Watts, *Henry VI*, s. 46-51.

Fortescue, J. (2002). "The Governance of England", *Sir John Fortescue: On the Laws and Governance of England*, Ed. Shelley Lockwood, Cambridge: Cambridge University Press, s. 83-123.

Fortescue, J. (2002). "*Extracts from On the Nature of the Law of Nature*", *Sir John Fortescue: On the Laws and Governance of England*, Ed. Shelley Lockwood, Cambridge: Cambridge University Press, s. 127-136.

Goeffrey of Monmouth, *History of the Kings of Britain*, çev. Aaron Thompson, göz. geç. J. A. Giles, (1999). Cambridge, Ontario: In Parantheses Publications.

Gilbert, F. (1944). "Sir John Fortescue's Dominium Regale Et Politicum", *Medievalia et Humanistica* 2, s. 88-97.

Gillespie, J. L. (1979). "Sir John Fortescue's Concept of Royal Will", *Nottingham Medieval Studies* 23, s. 47-65.

Gill, P. E. (1971). "Politics and Propaganda in Fifteenth-Century England: The Polemical Writings of Sir John Fortescue", *Speculum* 46, s. 337-347.

Given-Wilson, C. (2004). *Chronicles: The Writing of History in Medieval England*, Hambledon: London.

Goss, E. R. (1998). "The First Meeting of Catholic Scholasticism with dGe lugs Pa Catholicism", *Scholasticism: Cross-Cultural and Comparative Perspectives*, Ed. José Ignacio Cabezón, New York: State University of New York Press, s. 65-90.

Hinton, R. W. K. (1960). "English Constitutional Doctrines from the Fifteenth Century to the Seventeenth: I. English Constitutional Theories from Sir John Fortescue to Sir John Eliot", *EHR* 75, s. 410-42.

Isidore of Seville, *The Etymologies*, çev. ve haz. Stephen A. Barney, W. J. Lewis, J. A. Beach ve Oliver Berghof, (2006). Cambridge: Cambridge University Press.

John of Salisbury, *Policraticus: Being a Translation of the First, Second, and Third Books and Selections from the Seventh and Eighth Books*, çev. Joseph B. Pike, (1972). New York: Octagon Books. http://www.constitution.org/salisbury/policrat123.htm (erişim tarihi: 25 Aralık 2016).

Kantorowicz, E. H. (1957). *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press.

Kelly, M. R. L. (2014). "Sir John Fortescue and the Political Dominium: The People, the Common Weal, and the King", *Constitutions and the Classics: Patterns of Constitutional Thought from Fortescue to Benthan*, Ed. D. J. Galligan, Oxford, Oxford University Press, s. 51-85.

Lockwood, S. (2002). "Introduction", *Sir John Fortescue: On the Laws and Governance of England*, Cambridge: Cambridge University Press, s. xv-xxxix.

Nederman, C. J. (2002). "From Moral Virtue to Material Benefit: *Dominium* and Citizenship in Late Medieval Europe", *Cultivating Citizens: Soulcraft and Citizenship in Contemporary America*, Ed. Dwight D. Allman & Michael D. Beaty, New York: Lexington Books, s. 43-60.

Nennius, *History of the Britons (Historia Brittonum)*, çev. J. A. Giles. (2000). Cambridge, Ontario: In Parantheses Publications.

Orme, N. (2005). "Education and Recreation", *Gentry Culture in Late Medieval England*, Ed. Raluca Radulescu & Alison Truelove, Manchester: Manchester University Press, s. 63-83.

---. *Medieval Schools: From Roman Britain to Renaissance England*, (2006). New Haven: Yale University Press.

Ptolemy of Lucca, *On the Government of Rulers, de Reginime Principum*, çev. James M. Blythe, (1997). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Skinner, Q. (2004). *The Foundations of Modern Political Thought: The Age of Reformation*, Cilt 2, 11. Edisyon, Cambridge: Cambridge University Press.

St. Augustinus, *The City of God: Books VIII-XVI*, çev. Gerald G. Walsh ve Grace Monahan, (2008). Washington: The Catholic University of America Press.

Theilmann, J. (2004). "Caught Between Political Theory and Political Practice: 'The Record and Process of the Deposition of Richard II'", *History of Political Thought* 25, s. 599-619.

Watts, J. (1996). *Henry VI and the Politics of Kingship*, Cambridge: Cambridge University Press.

GEÇ ORTAÇAĞ İNGİLİZ TOPLUMUNU ANLAMAK: TARİH YAZICILIĞINDA *BASTARD FEUDALISM* KAVRAMININ GELİŞİMİ*

Giriş

Temel düzeyde lord ve ona bağlı vasalları arasında bağımlılığa dayalı toplumsal bir ilişki biçimi olan feodalizm, Ortaçağ Avrupası'nda ekonomik ve siyasal yaşamın belirleyici formunu oluşturmaktaydı.[1] Geç Avrupa tarihi üzerine çalışan

* Bu çalışma, *Tarih İncelemeleri Dergisi*'nin 2017 yılı 32. Cilt 1. Sayısı s. 47-72'de yayımlanmış makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

1 *Annales* Okulu'nun kurucu isimlerinden Marc Bloch'un 1939-40 yıllarında Fransızca olarak yayımlanan *La Société Féodale* (Feodal Toplum) adlı eserinde feodal düzeni toplumun bütün katmanlarına nüfuz etmiş bir bağlılık ilişkisi olarak gören anlayışı, tarihçiler arasında geçerli görüş olmaya devam etmektedir. Bloch, eserinin giriş kısmında kişisel bağımlılık ilişkilerinin *feodal yapıya kendine özgü rengini veren* bir nitelik arz ettiğini belirtmektedir: Bloch 2005, s. 22. Elizabeth A. R. Brown, Feodalizm kavramının Bloch ve konuya ilişkin çalışmalar yapan birçok tarihçi tarafından keyfî kullanıldığını ve Ortaçağ'da feodal düzenin yapısal varlığının tartışmalı bir konu olduğunu ileri sürmüş ve feodalite kavramına ilişkin yapısökümcü bir tartışmanın kapısını açmıştır. Bkz, Brown 1974, s. 1063-1088. Bloch'un eseri merkeze alınarak yapılan feodalizm tanımları son yıllarda Türkiye'deki yayınlarda da göze çarpmaktadır. Bkz, Gümüş, 2010, s. 39-64; Ülgen, 2010, s. 1-17; Gül, 2014, s. 88-91.

modern İngiliz tarihçileri bu şablonu esas almakla birlikte, uzun bir süredir 14. ve 15. yüzyılların İngilteresi'ndeki siyasi ve ekonomik yapıyı anlayabilmek için farklı bir kavram kullanmaktadırlar. 19. yüzyıldan beri tarihçiler arasında *Bastard Feudalism* olarak ifade edilen ve Geç Ortaçağ'da İngiltere'nin kendine has toplumsal sistemi için kullanılan kavramın içeriği üzerinde tarihçiler arasında mutlak düzeyde mutabakat olmamasına rağmen sistemin genel niteliği hakkında ortak bir kabul vardır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse *Bastard Feudalism*[2] İngiliz tarihçileri için lord ve vasalları arasında patronaja dayalı hiyerarşik bir toplumsal ve siyasal kontrol yöntemiydi.[3] Feodal bağların tipik özelliği olan hiyerarşik bağımlılık açısından *Bastard Feodal* toplumsal ilişkileri farklı kılan özellik, sistemin uygulanış biçiminin geleneksel feodal uygulamalardan sapmayı içermesiydi. Ortaçağ hiyerarşik toplumsal düzeninde lord, toprak üzerinde kurduğu hâkimiyet sayesinde elinde bulunan toprakların kullanım hakkını kendine bağlı olan vasallara veriyor ve buna karşılık kendisine bağlı bu kiracı zümreden askerî ve ekonomik düzeyde hizmet alıyordu. Patronaja dayalı hiyerarşik bağımlılık ilişkisinin bilinen bu yönteminde, Geç Ortaçağ İngilteresi'nde yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal düzeylerdeki dönüşüm nedeniyle esaslı bir değişim meydana gelmişti. Modern tarihçilikte *Bastard Feudalism* olarak tanımlanan yeni düzende, ellerindeki toprakları nüfus artışına paralel olarak gittikçe daralan lordlar,

2 *Bastard* kelimesi Türkçede "piç" veya "veled-i zina" anlamına gelmektedir. İdealize edilen klasik feodal sistemin bozulmuş hali olarak görüldüğü için Geç Ortaçağ İngiliz toplumsal yapısını tanımlamada kullanılan *Bastard Feudalism* kavramının Türkçe tam karşılığının verilemeyeceği ve kafa karışıklığına yol açacağı düşünülerek İngilizce aslını muhafaza etmek uygun görülmüştür. Makalede kavramın ortaya çıkışı ve neden bu şekilde kullanıldığı ayrıntılı şekilde ortaya konmuştur.

3 *Bastard Feudalism* kavramı üzerine yazılmış toparlayıcı nitelikteki en temel eserlerde bu bakış açısını görmek mümkündür. Bkz. Carpenter, 1992, s. 288; Hicks, 1995, s. 1-4; Bellamy, 2013, s. 2.

askerî ve sosyal düzeyde ihtiyaçları olan hizmetleri elde edebilmek için toprak vermek yerine nakdî ödeme yapmak suretiyle kendilerine bağımlı sosyal bir zümre oluşturma yoluna gittiler. Bu da toprak merkezli klasik feodal sistemde radikal bir dönüşüme yol açtı. Viktorya Dönemi İngilteresi'nin önde gelen tarihçilerinden Charles Plummer (1851-1927) tarafından Geç Ortaçağ İngiliz toplum düzenini açıklamak için 1885 yılında ortaya atılan *Bastard Feudalism* kavramına ilişkin bu yorum, ana hatlarıyla değişiklik göstermedi. 1940'lı yıllarda, II. Dünya Savaşı sonrası Ortaçağ İngiliz tarihçiliğine damgasını vuran Oxford Üniversitesi öğretim üyesi K. B. McFarlane (1903-1966) *Bastard Feudalism* üzerine Plummer ve takipçilerinden farklı bir bakış açısı ortaya koydu. Plummer, lord ve vasal arasındaki nakdî ödemeye göre olan hizmet sözleşmesi ilişkisine dayalı *Bastard Feodal* ilişkilerin ortaya çıkışını, klasik feodal düzenin istismarı (abuse) ve bozulması (degeneration) olarak görüyordu.[4] Kavramı yeniden tanımlayan McFarlane ise yozlaşma ya da bozulmanın toplumsal yapıdaki dönüşümü açıklayamayacağını, *Bastard Feodal* sistemin İngiliz kralı I. Edward (1239-1307) döneminden itibaren yerleşmeye başlayan, *yüzeysel olarak benzerlik içerse de* klasik feodalizmden *temel olarak farklı* bir sisteme karşılık geldiğini iddia etmişti.[5] Bugün tarihçilerin siyasal ve sosyo-ekonomik bir düzen olarak üzerinde tartıştıkları *Bastard Feudalism,* onu olumsuz şekilde klasik feodalizmden sapma olarak gören Plummer'dan daha çok McFarlane'in miras bıraktığı bir kavramdır. Çünkü kavram modern tarih yazıcılığında McFarlane tarafından kullanılmaya başlandıktan sonra tartışma konusu hâline gelmiştir.[6]

4 Hicks, 1995, s. 12. "İstismar" ve "Bozulma" kavramları Plummer'ın "Bastard Feudalism" tanımında kullanılmamaktadır. Ancak Hicks'in Plummer'ın düşüncelerini bu kavramlarla açıklaması oldukça doğrudur. Çünkü Plummer'ın düşüncesinde *Bastard Feudalism* herhangi bir olumlu nitelik taşımamaktadır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde bu noktaya temas edilecektir.

5 McFarlane, 1981, s. 23-24.

6 Coss, 2002, s. 82.

Bu çerçeve göz önünde bulundurularak bu makalede McFarlane'in *Bastard Feudalism* yorumunu şekillendirdiği 1940'ların öncesinde ve sonrasında tarihçiler arasında meydana gelen tartışmalar ortaya konacaktır. Ayrıca, *Bastard Feodal* toplumsal ilişkilerin ortaya çıkışının, Charles Plummer'ın iddiasının aksine "istismar" ve "yozlaşma"dan ziyade, aristokrasinin hâkim konumda olduğu Ortaçağ Avrupa toplumunun yapısı gereği İngiltere ekseninde ortaya çıkan siyasal ve sosyo-ekonomik değişimlere ayak uydurma çabası olduğu iddia edilecektir.

Bastard Feudalism Kavramının Ortaya Çıkışı

Bastard Feudalism kavramı Charles Plummer tarafından 1885 yılında 15. yüzyıl İngilteresi'nin en önemli hukukçularından biri olan John Fortescue (1394-1479)'nun 1470'lerde kaleme aldığı The *Governance of England* (İngiltere'nin Yönetimi) adlı eserinin kendisi tarafından yapılan edisyonuna yazdığı giriş yazısında ortaya atılmıştı. İngiltere'nin Geç Ortaçağ'da büyük bir siyasal kriz yaşadığından bahseden Plummer, özellikle III. Edward (1312-1377) döneminden itibaren feodalizmin, lord ve toprağı üzerindeki kiracı arasındaki orijinal ilişki biçiminin değiştiğini söylüyordu. Feodalizmin bu şeklinin yerini, kralın da içinde yer aldığı lordlar zümresiyle nakdî ödeme üzerinden hizmet sözleşmesi yapan hizmetliler arasındaki yeni bir tür bireysel ilişki biçimine bıraktığını, bunun da Geç Ortaçağ İngiliz toplumundaki bütün kötülüklere kaynaklık ettiğini öne sürmüştü.[7] Bu bağlamda, *Bastard Feudalism* kavramını İngiltere'de düzgün şekilde işlediğine inandığı feodalizmdeki bozulmayı vurgulamak için üretmişti. Plummer'a göre Geç Ortaçağ İngilteresi en basit ifadesiyle feodal sistemde oluşan bir yozlaşmayı nitelendirmekteydi.

Plummer klasik bir 19. yüzyıl tarihçisi olarak feodalizmi toprak mülkiyeti ve tasarrufu üzerine kurulu kapsamlı bir sosyal

7 Plummer, 1885, s. 15-16.

sistem olarak görüyordu. Bu bağlamda kiracılar, kendi toprakları üzerinde her türlü tasarruf yetki ve hakkı olan lordlara edecekleri hizmetin karşılığında bu toprakların kullanım hakkını elde edebiliyorlardı. Feodal sistem bu özelliğiyle 14. yüzyıla kadar geçerli bir toplumsal düzendi.[8] Ancak III. Edward Dönemi'nde toplumsal yapıda bozulma meydana gelmeye başlamıştı. III. Edward, Fransa'ya karşı giriştiği savaşlarda asker ihtiyacını karşılamak için lordlarla yasal mukaveleler yapma yoluna gitmiş, nakdî ödeme anlaşması karşılığında onlardan gerekli asker kaynağını elde etmeyi tercih etmişti. Lordlar da Ortaçağ hiyerarşisinde kendilerinden daha aşağı konumda olan hizmetlilerle kendilerinin kral ile yaptıkları gibi nakdî ödemeye dayalı sözleşmeler yapmışlardı. Lordlara, kendilerine ait ordular oluşturma imkânı verecek olan bu adım, merkezi otoritenin kontrolü dışında yerel güç odaklarının ortaya çıkmasına neden olacaktı. Böylesi bir girişim lord ve vasalları arasındaki toprak temelli klasik feodal ilişkilerin yerle bir olması demekti. Plummer bu yeni hizmet ilişkisi biçimini sert biçimde eleştirerek *lord ile kiracı arasındaki eski ilişkinin yerini* lordları, lorda mensubiyeti simgeleyen *özel üniforma (livery) giyen ve lord adına savaşan bir hizmetliler sürüsüyle* tanımlanabilecek *Bastard Feudalism*'in aldığını iddia etmişti.[9] Plummer'ın ortaya koyduğu *Bastard Feudalism* tanımı idealize edilmiş bir Ortaçağ feodal düzeni algısına dayanmaktaydı. Feodal düzen, Ortaçağ toplumsal ve siyasal organizasyonunun yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik ve sabit şekilde işleyen, değişmez yapısını ifade ediyordu. En üstte kralların yer aldığı hiyerarşik düzende kiracılar, sosyal sistem içinde ellerindeki ekonomik ve sosyal güce göre sıralanıyorlardı. Sosyal hiyerarşinin en alt basamağında ise lordlara birçok hususta hizmetle mükellef olan köylüler yer almaktaydılar.[10]

8 Plummer, 1885, s. 15.

9 Plummer, 1885, s. 15.

10 Hicks, 1995, s. 12.

Plummer'ın böylesine ideal bir feodalizm algısına sahip olmasının düşünsel nedenleri vardı. Çünkü Plummer ve benzeri tarihçiler, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde revaçta bir düşünsel tutum olan Romantizm'in etkisi altındaydılar. Romantizm geçmişe olan özlemden kaynaklı olarak Aydınlanma tarihçilerinin çizdikleri "barbarlık", "cehalet" ve "batıl inanç"tan müteşekkil Ortaçağ imajını değiştirme konusunda Viktorya Dönemi İngiliz Ortaçağ tarihçilerine cazip geliyordu. Aydınlanma düşüncesindeki hâkim bakış açısına göre, "Ortaçağ", 15. yüzyılın sonundaki İtalyan Rönesansı ile görkemli olduğuna inanılan Klasik Yunan ve Roma dünyaları arasında sürekli gerileme içeren bir ara dönemdi.[11] Aydınlanma döneminin önde gelen tarihçilerinden Edward Gibbon (1737-1794) bugün bir klasik olarak kabul gören *the History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, 1776-89) başlıklı eserinin son bölümünde Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle başladığına inanılan Ortaçağ'ı *barbarlık ve dinin zaferi* olarak tanımlıyordu.[12] Din ve düşünce tarihi açısından olan bu eleştirilerin yanında sosyal ve ekonomik boyutlarıyla da Ortaçağ hakkındaki Aydınlanma eleştirisi gözlemlenebilmekteydi. Modern politik ekonominin kurucusu kabul edilen Adam Smith (1723-1790) 1776 yılında yayımlanan *The Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliği) başlıklı eserinde Ortaçağ toplumsal yapısında lordların egemen konumda olmalarının ve insanların bireysel hareket imkânlarının sınırlı olmasının sosyal ve iktisadi gelişmenin önünü tıkadığını belirtiyordu.[13]

19. yüzyıl Romantikleri Ortaçağ'a ilişkin bu olumsuz algıyı kesinlikle reddetmişlerdi. Romantik düşünürler için Ortaçağ, "idealizm", "maneviyat" ve "kahramanlık" gibi kavram-

11 Durgun, 2013a, s. 283-304; Cantor, 1991, s. 28; Kudrycz, 2011, s. 34.

12 Gibbon, 1837, s. 1220.

13 Smith, 1904, s. 371-375.

lar etrafında oluşan Gotik kültürüyle geçmişten bugüne yön veriyordu.[14] Romantik düşünürler Ortaçağ'a karşı büyük ilgi duyuyorlardı. Bunun sebebi Aydınlanma düşüncesi karşısındaki varoluş mücadelelerine bu dönem tarihinin anlam vermesiydi. Aydınlanma'nın kuru akılcılığıyla ve duygudan yoksunluğuyla Sanayi Devrimi'nin ürettiği mekanistik dünya görüşüne tezat olan inançlar ve davranış kalıpları Ortaçağ'da mevcuttu.[15] Romantik düşüncenin tarih alanında baskın hale gelmesinde öncü bir rol oynayan ve İngiliz Romantik düşüncesinde de etkili olan Alman tarihçi Johann Gottfried Herder (1744-1803); Voltaire, Hume ve Robertson gibi Ortaçağ'ı olumsuz şekilde tasvir eden Aydınlanma düşünür ve tarihçilerini eleştirerek Ortaçağ'ı kendi tarihi şartları içinde değerlendirmek gerektiğini vurguluyordu.[16] Ortaçağ hakkındaki bu olumlu Romantik görüş, İngiliz tarihçilerini, kendi ülkelerinin geçmişiyle ilgili coğrafi, sosyal ve kültürel araştırmalara yöneltti.[17] Kendine özgü ayırt edici vasıflara sahip bir milli bilinç bu eksende inşa edilebilirdi. Bu çerçevede, Viktorya Dönemi kültürü Ortaçağ hakkında daha sonra iyice yerleşen algı ve yorumlar üzerinde derin bir iz bırakacaktı. Viktorya Dönemi'nin Frederic William Maitland (1850-1906) ve William Stubbs (1825-1901) gibi önde gelen tarihçileri, kendi yaşadıkları toplumun değerlerini geçmişe yansıtıyorlar ve Aydınlanma tarihçilerince alaycı şekilde

14 Cantor, 1991, s. 28-29. Ortaçağ kültürünü ve sanatını tanımlamak için modern dönemde sıklıkla kullanılan "Gotik" kavramı özellikle Romantizm ile birlikte Avrupa'da gelişen Ortaçağ ilgisini ifade eder. Mimari ve sanatın diğer dallarında Ortaçağ kültürünü nostaljik biçimde örnek almak yerleşik bir tutum olmuştur.

15 Cantor, 1991, s. 28-29; Kudrycz, 2011, s. 55-79.

16 Barnard, 1969, s. 191-192.

17 Viktorya Dönemi'nde Ortaçağ tarihi incelemelerine olan Romantik ilginin kaynağı şüphesiz edebiyatla başlamıştı. 19. yüzyılın en popüler edebiyatçılarından Walter Scott'ın 1819 yılında yayımlanan ve 12. yüzyıl İngilteresi'nde geçen romanı *Ivanhoe*, Viktorya Dönemi'ndeki Ortaçağ ilgisini tetiklemişti. Kudrycz, 2011, s. 65.

küçümsenen ve "Karanlık" olarak nitelendirilen Ortaçağ'a tekrar itibar kazandırmak istiyorlardı. Bu nedenle, bugün tarihçilik yapma biçiminin temel metodolojik çerçevesini oluşturan bir yaklaşımı vurgulamaya başladılar. Ortaçağ'a ait olan kurumlar doğal bir gelişim sürecine tabiydiler ve tarihi süreç içinde bu kurumların pratik şartlara nasıl uyum sağlayıp bugünkü hüviyetlerini kazandıkları incelenmeliydi. Bu anlamda İngiliz kimliğinin tarihsel süreç içerisinde oluşumu da anlaşılabilirdi.[18] İngiliz hukuk sisteminin kökenleri üzerine modern tarihçilik anlamında ilk çalışmaları yapan William Maitland, bu anlayış çerçevesinde İngiliz toplumsal yaşamının temelini oluşturan hukuk sisteminin yüzyıllar içinde süreklilik gösterdiğini söylemekteydi.[19]

Viktorya Dönemi tarihçileri için kendi çağlarını anlama ve yorumlamada rehber edindikleri temel bir husus, geçmişe yönelik algıları üzerinde belirleyici oldu. Kendi yaşadıkları dönem olan 19. yüzyılda, yani Viktorya Dönemi (1837-1901)'nde kraliyet kurumu güçlü bir otoriteye sahipti. İstikrarlı bir siyasi ve toplumsal yapının var olması, bir başka deyişle, büyük siyasi ve sosyal çalkantılardan muzdarip olmaması, dönemin tarihçilerini geçmişe yönelik incelemelerinde istikrarlı ve güçlü bir yönetim arayışına sevk etti. İdealize edilen siyasi ve toplumsal yapının şartı bir toplumda "Kamu Yararı" (common good) ilkesinin uygulanabilmesiydi.[20] Kamu yararının sağlanabilmesi içinse Kraliyet Kurumu, aristokrasi ve diğer sosyal tabakalar arasında uyum olması gerekirdi. Viktorya Dönemi için geçerli olduğuna inanılan bu uyum, Ortaçağ kurumlarının dengeli bir biçimde gelişmesi açısından önemliydiler. Ortaçağ'da Krallık otoritesinin sorgulanmadığı zamanlarda, büyük toprakların mülkiyetlerini elinde bulunduran soylular arasında

18 Burrow, 1981, s. 1-7; s. 92-93.

19 Maitland, 1915, s. 1-3.

20 Hicks, 1995, s. 13-15.

çıkan anlaşmazlıklardan kaynaklı çatışmalara ve savaşlara (Private War) izin verilmiyordu.[21] Çünkü bu tür mücadeleler ülkenin barış ve huzuru için büyük bir tehlike unsuru oluşturmaktaydılar. Ayrıca, feodal sistemde lord ve vasalları arasında karşılıklı yükümlülüklerle gayet açık biçimde belirlenmiş bir siyasal ve toplumsal yapıdan bahsedilebilirdi.[22] Bu dengeli gelişme modeli, yaşadıkları modern İngiliz tarihiyle süreklilik kurulmasına da imkân sağlıyordu. Viktorya Dönemi tarihçisi açısından içinde bulundukları dönem, yöneticinin güçlü iradesine dayalı bir yöneten-yönetilen ilişkisi etrafında anlam kazanan, istikrarlı ve dayanıklı siyasal ve toplumsal yapının geçmişte bulunduğuna dair bir inancı ifade etmeliydi. Plummer, daha önce değindiğimiz giriş yazısında keyfi uygulamalardan kaçınan güçlü bir monarşinin ve halkın rızasının istikrarlı bir Ortaçağ yönetimini oluşturduğunu düşünmekteydi.[23]

---

21 Şiddetin "şövalyelik" ruhunun idealize edilmesi nedeniyle yaygın olduğu Ortaçağ toplumunda aristokratik kişi veya grupların birbirleriyle savaşmaları anlamına gelen *Özel Savaş* (Private War) yadırganmıyordu. Kamusal huzur ortamının sağlanması için kimi dönemlerde merkezi otorite, çıkardığı kanunlarla bunu yasaklamaya çalışmış olsa da *Özel Savaş* aristokrasinin güçlü olduğu bir toplumsal düzenin gerçekliğiydi. İngiliz krallarından biri olan III. Henry, çıkardığı kanunla merkezi otoritenin şiddetin önüne geçme arzusunu göstermişti. Kaeuper, 2002, s. 108-109. 1267 yılına ait olan *Marlborough Kanunu* (the Statute of Marlborough)'nda kişilerin aralarında çıkan anlaşmazlıkların çözümü konusunda adalet aramak için Kral'ın mahkemesine başvurmaları ve kendi yetkilerine dayanarak çözüm aramamaları gerektiği belirtiliyordu. *It is Provided, agreed, and granted, that all Persons, as well of high as of low Estate, shall receive Justice in the King's Court; and none from henceforth shall take any such Revenge or Distress of his own Authority, without Award of Our Court*. Evans, 1836, IV, s. 150. Bu kanuni ilke bütün bir Ortaçağ boyunca yürürlükte kaldı. Fakat bu tür yasal düzenlemeler 15. yüzyılda Lancaster ve York haneleri arasında ortaya çıkan taht kavgasında görüldüğü gibi, eğer merkezi otorite güçlü değilse işlevsiz hale geliyordu. *Bastard Feudalism*i yarattığı hukuksuzluk bağlamında değerlendiren John Bellamy'e göre arazi anlaşmazlıkları üzerine olan çatışmalar Ortaçağ aristokrasisi içindeki çatışma ve şiddetin temel kaynağıydı. Bellamy, 2013, s. 52.

22 Hicks, 1995, s. 14-15.

23 Plummer, 1885, s. 2-3.

Charles Plummer ve William Maitland gibi Viktorya Dönemi tarihçilerinin Ortaçağ İngiliz tarihine ilişkin bu temel çerçeveyi kabul etmeleri, onların tarihçilik pratiklerinde gözlemlenebilmekteydi. 1870'li ve 1880'li yıllarda İngiliz tarihçiler, Kral ve tebaası arasındaki ilişkilerin ahenk içinde olmasını sağladığına inandıkları İngiliz anayasal sisteminin nasıl geliştiğini açıklamak amacıyla Ortaçağ'daki tarihi kaynaklar üzerinde hummalı bir çalışmaya giriştiler. İngiliz Parlamenter Demokrasisi kendi köklerini Ortaçağ İngilteresi'nde Parlamento'nun kurulmasında bulabilirdi. Böylece Viktorya Dönemi'nin idari ve hukuki sistemiyle süreklilik, anlamlı bir çerçeveye oturtulabilirdi. Bu tarihçiler grubu içinde Ortaçağ ve *Bastard Feudalism* denilince William Stubbs ayrıcalıklı bir konuma sahipti. İngiltere'de profesyonel tarihçiliğin kurucularının başında gelen Stubbs'ın, *Bastard Feudalism*'i 15. yüzyıl İngilteresi için açıklayıcı bir model olarak kullanması kendi bilimsel gündemiyle alakalıydı. Bilimsel tarih anlayışına bağlı olan Stubbs, Alman tarih yazımının Ranke'den esinlenen özelliklerini benimsemişti ve bu anlayışın Ortaçağ İngiliz tarihi incelemelerinde kullanılabileceğine inanıyordu. Alman tarih yazıcılığının öne çıkardığı *volk* (halk), toplumların doğal gelişimi, evrensel tarih gibi temaları olgusal malzemeye dayanmayı ihmal etmeden İngiliz tarihi çalışmalarında kullandı.[24] William Stubbs'ın bu temalar etrafında ördüğü Alman tarzı Ortaçağ İngiliz tarihi çalışmalarından İngiliz Anayasacılığı bağlamında bir tarihsel yorum ortaya çıktı. Stubbs'ın 1873-1878 yılları arasında 3 cilt olarak yayımladığı *Constitutional History of England* (İngiltere'nin Anayasal Tarihi) başlıklı meşhur eseri, milli ve organik bir geçmiş algısını pekiştirdi. Bu modele göre, İngiltere'nin Töton ya da Cermen olarak görülen geçmişi özgür bir toplum düzeni geleneğine zemin oluşturmaktaydı. İngiliz tarihinin yapıcı unsuru bizzat İngiliz halkıydı ve yönetici elitler bu süreçte tarihin kendilerine çizdiği rolü oynamaktay-

24 Breisach, 1994, s. 308; Burrow, 2007, s. 381-385.

dılar.[25] Stubbs için yöneten ile yönetilenler arasındaki dengeye dayalı İngiliz Anayasal sistemi *milli karakter, dış ülkelerle olan ilişkilerin tarihi ve halkın kurumları* etrafında şekillenmişti.[26]

Bu tarih yazıcılığı eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, Plummer ve Stubbs gibi 19. yüzyıl İngiliz tarihçilerinin *Bastard Feodal* olarak gördükleri siyasal ve toplumsal yapıyı, geleneksel olarak düzgün bir biçimde işleyen Ortaçağ siyasal ve toplumsal düzeninde 15. yüzyıl koşullarında belirginleşen bir çürüme ve bozulmaya karşılık geldiği düşüncesiyle acımasız bir şekilde yermeleri doğal karşılanmalıdır. Çünkü 15. yüzyılda Lancaster ve York aileleri arasında İngiliz tahtı için gerçekleşen Güller Savaşı (1455-1487)'nın ülkede neden olduğu zararlar Ortaçağ İngiliz kurumlarının işleyişini adeta felç etmiş, istikrarlı bir yönetimin gerekliliğini de ortaya çıkarmıştı. Güller Savaşı'nın arkasındaki temel nedeni, siyasal kontrolü kaybeden merkezi otorite karşısında güçlerini artıran aristokratik ailelerin birbirleriyle olan çıkar çatışmaları olarak gören Plummer ve Stubbs'ın yorumlamalarına göre, güçlü bir Kraliyet Kurumu'nun varlığı siyasal ve toplumsal ilerlemenin arkasındaki itici güçtü. Stubbs'ın ifade ettiği üzere, 15. yüzyılda İngiliz siyasal yaşamında, *sınıflar arası ilişkiler ve siyasal güçlerin dengesi* gibi konularda 1066'daki Norman İstilası'ndan bu yana görülmemiş düzeyde değişimler meydana gelmişti. II. Richard (1367-1400) döneminde Kral ve tebaası arasındaki ilişkiler II. Richard'ın keyfi uygulamaları, halkının rızasına dayalı olmayan otoriter politikaları ve Lancasterlar gibi aristokratik ailelerle giriştiği iktidar mücadelesi neticesinde bozulmuştu. Kralın otoritesinin ve halkıyla uyumlu olmasının gerektirdiği istikrarlı feodal düzen, 15. yüzyıl boyunca, 1413-22 yılları arasında hüküm süren güçlü kral V. Henry dönemi hariç, aristokratik çatışmalar nedeniyle bozulmuştu.[27]

25 Burrow, 2007, s. 385; Bentley, 2006, s. 23-32.

26 Stubbs, 1891, I, s. 1.

27 Stubbs, 1878, III, s. 6, s. 73-75; Plummer, 1885, s. 1-40.

Bu manada, her iki tarihçi için de Kral'ın halkın rızasına dayalı hukuki-anayasal çerçeveyi aşmayacak şekilde düzenlenmiş otoritesi, Ortaçağ toplumunun istikrarlı olmasını temin ediyor ve aristokratik aileler arasındaki çıkar mücadeleleri de İç Savaş'a yol açtığı anda ilerlemenin önüne engel teşkil eden faktörler sıfatını kazanıyordu. Bu açıklama modeli çerçevesinde 15. ve 19. yüzyıllar arasındaki Yeniçağ siyasal ve toplumsal gelişmeleri, Geç Ortaçağ'daki bozulmanın aksine, geleneksel İngiliz Parlamentosu'nun etkinliği ve Kraliyet Kurumu ile olan işbirliği etrafında milli devlet yapısının olgunlaşmasını ve modern devlet inşasını kolaylaştırmıştı. İngiltere'de burjuvazinin refahındaki artış, bu sınıflar ile geleneksel aristokratlar arasındaki siyasi mücadeleyi kızıştırmış ve Kraliyet Kurumu'nun burjuvaziyle ittifakı sonucunda reaksiyoner tutumuyla adeta iflah olmaz denilebilecek aristokrasinin kontrol altına alınmasını ve güçlü bir 16. yüzyıl Tudor Monarşisi'nin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bu görüş, Tudor Monarşisi'nin Güller Savaşı'na son vererek kurulmasından itibaren kendi hanedanlarının siyasal meşruiyetini göstermek için ürettikleri propaganda amaçlı algının 19. yüzyıl sonlarında İngiliz tarih yazıcılığında hâlâ etkin konumda olduğunu da gösteriyordu.[28]

Buraya kadar olan tartışmamızdan, Viktorya Dönemi tarihçilerinin, feodal idari sistemin etkin biçimde işleyebilmesinin yolunun merkezi otoritenin kendi gücünü kullanması sırasında diğer güç odaklarıyla bir tür işbirliği içinde olmasından geçtiğini düşündüklerini görmekteyiz. Bir başka ifadeyle, kralın mutlak idaresine dayalı "otoriter" bir yönetim tarzı akıllarından geçmiyordu. Gerçekten de Ortaçağ'ın siyasal ve toplumsal düzenine vakıf olanların takdir edeceği üzere, bu dönemde kralların otoritelerini mutlak düzeyde uygulayabilecekleri şartlar yoktu. Bir kere, bugünle kıyas edildiğinde yetersiz addedilebilecek iletişim ve ulaşım koşulları vardı. 14. yüzyılın başlarında bir Kraliyet memurunun verdiği bilgiye

28 Durgun, 2013b, s. 11-12.

göre, bugün yaklaşık 300 km civarında uzaklıkta olan İngiltere'nin kuzeyindeki York kentinden Londra'ya gitmek asgari altı gün sürüyordu.[29] Bu durum 15. yüzyıl için de geçerliydi. Bir mektubun Norwich'ten Londra'ya ulaşması dört günü alabiliyordu.[30] Koşulların böylesine yetersiz olduğu bir durumda kralların idarelerindeki bölgeleri mutlak surette kontrol altında tutabilmeleri imkânsızdı. Ayrıca, kralların elinin altında istedikleri zaman harekete geçirebilecekleri askerî ve mali kaynaklar da mevcut değildi. Hem askerî hem de parasal açıdan ister istemez taşradaki lordlara bağımlı haldeydiler. Lojistik ve mali imkânların yeterli düzeyde olmayışı, kralların siyasal otoritelerini Ortaçağ hiyerarşik düzeninde kendilerine vasal yükümlülüğüyle bağımlı olmakla birlikte hareket serbestliğine sahip imtiyazlı kişi ve zümrelerle paylaşmak zorunda bırakıyordu. Bu bağlamda, meşveret usulü olarak değerlendirebileceğimiz idare tarzına başvurmak durumundaydılar. Siyasal ve toplumsal hiyerarşi değişmez ilke olarak kabul edilmekle birlikte, ülkeyi ilgilendirecek konularda siyasi otoriteyi paylaşanlar arasında meşveret usulüne göre karar alınması ve alınan kararların uygulanması, feodal dönemde siyasal ve toplumsal sisteme rengini vermekteydi.[31]

Feodal ilişkilerin bu şekilde tanımlandığı Viktorya Dönemi'nde feodal sosyo-politik ve iktisadi sistem hakkındaki bakış açısı, siyasal ve iktisadi güce sahip aristokratların ilkesel

29 Palliser, 2014, s. 8.

30 *Paston Letters*, IV, s. 174.

31 Bu konuda 15. yüzyıl İngilteresi'nin en önemli nasihatname kaynaklarından biri olarak değerlendirilen, politik mesajlar içeren edebî eserler yazan Thomas Hoccleve (1368-1426), manzum olarak yazdığı *De Regimine Principum ya da The Regiment of Princes* (Hükümdarların Yönetimi Üzerine) adıyla bilinen eserinde kralın *anlayış gücünün* her zaman çok iyi olamayacağını *hataya düşüp yanlış yapabileceğini*, ancak etrafındakilerin tavsiyelerini alıp *meşverete uyarsa yanlışlıkları def edeceğini* belirtir. Bu satırlar o dönemde meşveretin gerekliliğine ilişkin algı hususunda net bir fikir vermektedir. *For a kyng is but a man soul, par fay, And be his wit nevere so good, he may Erre and mistake him othirwhyle among, whereas good conseil may exclude a wrong*. Hoccleve, 1860, s. 174; Fortescue, 2002, s. 114-117; Watts, 1999, s. 26.

düzeyde hiyerarşinin en üst basamağında yer aldığını mutlak surette kabul ettikleri Kral'a sadakat düşüncesine dayanıyordu. Sadakatin tabii neticesi aristokratların toplumsal düzen içinde kendi sınırlarının farkında olmalarıydı. Böylece herkesin arzu edebileceği istikrarlı bir idari yapı tesis edilebilirdi. Fakat tarihsel süreçteki birçok olay ve olgunun gösterdiği üzere, ilkesel düzeyde kabul edilen geleneksel ön kabuller birçok durumda uygulama sahasında geçerliliklerini yitirirler. Bir başka ifadeyle, gerçek olayların ritmi teorik olanı aşar niteliktedir. Bunun en tipik görünümü yerel otorite olarak siyasi ve iktisadi güce sahip olan lordların kendi hırs ve arzuları yönünde hareket etmeyi tercih etmeleri ve kendi yetki sınırlarını aşarak merkezi otoriteyle çatışma halinde olmalarıydı. Bu durumun neden olduğu feodal sistemdeki bozulma, 12. yüzyıldan 14. yüzyıl sonuna kadar devam etmiş ve 15. yüzyılın anarşik siyasal ve toplumsal yapısına giden yolu açmıştı.

Geleneksel feodal sistemdeki *fief* merkezli yapı bozulup darmadağın olmuştu. Kralın otoritesinden bağımsız hareket edebilme yeteneğine sahip lordların, I. Edward Dönemi'nden itibaren finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için krallarla para merkezli bir ilişki kurmaları, toprak hiyerarşisine dayalı yönetimi çökertmişti. Sistemdeki bozulma taşrada hâkimiyetlerini sürdüren lordların oldukça keyfî bir yönetim uygulamalarının yanında, merkezden bağımsız askerî oluşumlara gitmelerinin ve yargı sistemini denetimleri altına almalarının yolunu açmıştı.[32] Feodal sistem merkezi ve hiyerarşik niteliğini kaybettikçe teorik düzeyde var olması beklenen Kral'a sadakat ve hizmet gibi ilkeler pratikte geçerliliklerini yitiriyorlardı. Toprağın kullanım hakkının nakdî ödemelere dayandığı *Bastard Feudalism*, yeni bir iktisadi ve toplumsal sistemin oluşumu demekti. Böylece lord ve vasal arasındaki toprağa dayalı ilişkinin pratik düzeyde yerle bir olması *Bastard Feudalism'in*, Klasik Feodalizm'in bozulmaya uğramış hali ve gayrimeşru

32 Bellamy, 2013, s. 2-5.

çocuğu olduğu düşüncesine temel oluşturdu. *Bastard Feudalism*, iktisadi yapı için oluşturduğu kaosun yanında, siyasal ve toplumsal olarak da bozulmayı simgeliyordu. Merkezden bağımsız hareket eden ve Charles Plummer'ın belirttiği gibi, III. Edward'ın Fransa'ya karşı savaş için ihtiyaç duyduğu insan kaynağını elde edebilmek amacıyla lordlara geniş bir alan bırakan *Bastard Feodal* yapı, lordların kendilerine bağlı özel üniformalı ordular oluşturmaya başladıkları noktada ülkeyi siyasal kaosa sürükleyebilecek duruma geliyordu. Lordların kendilerine bağlı ordular oluşturabilmeleri, bir taraftan rakip olarak gördükleri diğer yerel güç odaklarına karşı hâkimiyet alanlarını genişletmek amacıyla savaşa girişmelerini sağlıyordu. Diğer taraftan ise, merkezi otoriteye başkaldırmak, istediklerinde ellerinin altında kendilerine bağlı ordular yoluyla olası isyan durumunda başarı şanslarını artırıyordu. Lancasterlar 1399 yılında II. Richard ile iktidar mücadelesine giriştiklerinde ve Yorklar da Lancasterlara karşı 1455 yılında başkaldırdıklarında böyle bir durum ortaya çıkmıştı. Yargı sisteminin işleyişi noktasında nakdî ödemelere dayanan *Bastard Feudalism*, taşranın büyük lordlarına merkezi otoriteden bağımsız bir yargı düzeni kurmalarını sağlıyordu. Taşrada görev yapan hâkimler, jüri üyeleri ve merkezi otoritenin yerel idareci olarak atadığı *şerifler (sheriffs)* para yoluyla satın alınabiliyordu.[33] Bu durum krallık otoritesinin taşrada hem idari hem de hukuki anlamda devre dışı bırakılması ve keyfî bir idari yapının kurulması demekti. Viktorya dönemi tarihçilerinin bakış açısına göre, Kralın gücünün bu derece sınırlanması ve meşveret usulüne göre kararların alındığı Parlamento kurumunun işlevsiz hale gelme tehlikesi, hukuksuzluk ve İç Savaş anlamına

33 Bellamy, 2013, s. 5-32. Şerifler, başkent Londra'dan gönderilen idari ve hukuki ferman ve emirlerin taşrada uygulanmasından sorumlulardı. Bir anlamda, merkezi otorite adına denetmenlik yapıyorlar ve taşra aristokrasisiyle başkent arasındaki ilişkileri düzenliyorlardı. Taşradaki hukuki davaların görülmesinde şerifler de yer alıyordu. Carpenter, 1992, s. 263-264. Bellamy, 2013, s. 10-11. Saray'ın şerif seçimlerinde taşra aristokrasisinin de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Harriss, 1995, s. 1-20.

gelmekteydi. Bu genel görüş, Plummer ve Stubbs gibi sosyal ve toplumsal düzen ile Kraliyet Kurumu'na itaati sağlıklı bir toplum yapısının devamı için gerekli gören Viktorya Dönemi düşünürlerinin zihniyetini ifade etmektedir.[34]

Bastard Feudalism'in Yeni Yorumuna Doğru

1940'lı yıllara gelinene kadar *Bastard Feudalism* konusunda yukarıda detaylı biçimde çerçevesini çizdiğimiz algı hâkim pozisyondaydı. K. B. McFarlane'in Geç Ortaçağ İngiliz toplumu üzerine yaptığı çığır açıcı çalışmalarla birlikte kavramın algılanışında belirgin oranda değişim meydana geldi. Bu noktada, öncelikli olarak, McFarlane'in Geç Ortaçağ İngiliz tarihi bağlamındaki düşüncelerinin kendinden önce gelen tarihçilerden hangi noktalarda farklılaştığını sorgulamak gerekir. McFarlane, 20. yüzyılda Geç Ortaçağ İngiliz siyasal ve toplumsal yapısı üzerine çalışan en önemli tarihçiydi. Geç Ortaçağ'ın, özellikle de 15. yüzyılın, Viktorya Dönemi tarihçileri tarafından İngiliz tarihinde kaos ve anarşinin egemen olduğu fikriyle ihmal edildiğini düşünen McFarlane, Geç Ortaçağ İngilteresi'nin sosyo-ekonomik ve siyasal tarihine ilişkin çalışmalarını belirli problematikler etrafında biçimlendirdi.[35] Yeni bir bakış açısını ortaya koyması sebebiyle de İngiliz tarihçiliğinde bir dönüşüme önderlik etti. McFarlane, kendinden önceki tarihçilerin aristokrasinin gücünü Kraliyet karşısında arttırmasını bütün sorunların kaynağı olarak gören anlayışından şüphe duyarak aristokrasinin Geç Ortaçağ İngilteresi'ndeki siyasal ve toplumsal rolünü gerçekçi şekilde anlamayı gerekli görüyordu.

Bu temel problematik McFarlane'i 1940'lı yıllar itibariyle çalışmalarının çerçevesini net bir şekilde belirlemeye itti. Bütün

34 Hicks, 1995, s. 14-15.

35 Yaşamı boyunca çok fazla yayın yapmayan McFarlane'in makaleleri, dersleri ve konferanslarının derlenmesine dayalı eserler ölümünden sonra öğrencileri tarafından yayımlanmıştır.

bir Ortaçağ boyunca yönetici elit konumunda olan aristokrasinin siyasal ve toplumsal işlevinin kapsamlı bir incelemesi 15. yüzyıl İngilteresi'nin doğru bir biçimde anlaşılması için önemliydi. Viktorya Dönemi tarihçilerinin 15. yüzyıl ile ilgili bir önceki bölümde üzerinde durduğumuz tarihsel modellerinden memnun kalmayan McFarlane için dönemin İngilteresi'nde idari yapının işleyiş şekli, lordların bireysel veya grup halinde kendi menfaatlerine uygun şekilde hareket etmeleriyle koşut olarak ele alınmalıydı. McFarlane'in bu yaklaşımı, siyaset kurumunun ve idari yapının işleyişinin geniş bir çerçevede değerlendirilmesi demekti. Siyasal, toplumsal ve iktisadi sistem sadece Kral ve taşradaki büyük aristokrasi arasındaki ilişkilerle sınırlandırılamazdı. Siyasal toplum aristokrasinin içindeki üst ve alt tabaka soyluları da içeriyordu. Kendi ifadesiyle, *Geç Ortaçağlardaki İngiliz siyaset yapısı karmaşık bir organizmaydı* ve *güç, az sayıdaki kişinin elinde toplanmamıştı.*" Bu siyasal gücün paylaşılmasında denge, siyasal toplumu oluşturan kral, büyük toprak sahipleri ve avam tabakası mensupları arasında *her birinin zenginliği, mensubiyetleri ve siyasal kapasiteleriyle* oluşuyordu.[36]

Bu bağlamda, siyasal değişimler ve krizler gittikçe büyüyen ve farklılaşan siyasal toplumun içyapısını anlamayı gerekli kılıyordu. Siyasal içyapıyı doğru biçimde kavramanın yolu ise Parlamento ve Kraliyet arasındaki ilişkileri Parlamento'da temsil edilen sosyal grupların niteliklerine bakarak anlamaktan geçiyordu. Böylece McFarlane'in bakış açısıyla tarihsel araştırmanın nesnesi de değişim geçirdi. Bu, Kraliyet ve Parlamento gibi kurumların tarihsel süreç içinde gelişimlerini içeren kurumsal tarihten Geç Ortaçağ İngiliz toplumunda etkin olan kesimlerin tikel olarak edindikleri rollerin analizine doğru bir değişimdi. Artık patronaj, siyasal etkinliğe sahip soyluların nesepleri üzerine tahlil, feodal yükümlülüklerin içeriği, feodal toplumsal hiyerarşi, Kral tarafından soylulara verilen

36 McFarlane, 1981, s. 20.

feodal imtiyazların niteliği gibi daha önceki tarihçiler tarafından ihmal edilmiş yepyeni konular gündeme geliyordu.[37] McFarlane ampirik verileri dışlayan veyahut ikincil plana atan soyut ve teorik bir tarih yaklaşımına her zaman kuşkuyla yaklaşmıştı. Tarihi bireyler yaptıklarına göre, bireylerin etkinliklerini gerçekleştirdikleri toplumla olan ilişkilerini yaşadıkları toplumun bir parçası olduklarını hesaba katarak incelemenin gerekliliğine inanıyordu. Yukarıda bahsettiğimiz siyasi ve toplumsal yönü ağır basan konuların yanında tarihsel açıklamalarının büyük bir kısmında tarihsel olaylar altında yatan iktisadi nedenleri de göz önünde bulundurdu. Bu anlamda, Geç Ortaçağ İngilteresi'nde Kral ve büyük toprak aristokrasisinin dışında iktisadi olarak yükselişe geçen soyluluğun alt kesimlerini kapsayan yeni bir sosyal zümrenin varlığı ve nakdî ödemelere dayalı yeni feodal düzeni ifade eden *Bastard Feudalism* en belirleyici sosyal ve iktisadi faktörlerdi.[38]

McFarlane'in Plummer, Stubbs ya da Maitland'ta gördüğümüz siyasal, hukuki ve kurumsal tarih anlayışından farklı bir yolu önermesi, yani sosyal ve iktisadi faktörlere dayalı tarihsel açıklama modeli 20. yüzyılın ilk yarısı için oldukça yeniydi. McFarlane'in tarihsel yaklaşımında 18. yüzyıl İngiliz tarihi üzerine çalışan Lewis Namier (1888-1960)'in metodolojik yaklaşımının katkısı çok açıktır. Namier, 18. yüzyılda siyaset kurumunun işleyişini Parlamento'da etkin kişilerin patronaj merkezli sosyo-ekonomik ve siyasal ilişkilerine dayanarak açıklamaya çalışmıştı. Tarihsel olay ve olguları ortaya çıktıkları çağın koşullarında değerlendirmek gerektiğini vurguluyordu.[39] Namier ve McFarlane'in ortaya koydukları yeni tarihsel metodolojik çerçeve neredeyse 1950'lerin sonlarına kadar İngiliz tarihçiliğinin yönünü belirledi.[40] Oxford

37 Harriss, 1995, s. 1-20.

38 Carpenter, 1995, s. 175-206.

39 Carpenter, s. 175-206.

40 Coss, 2002, s. 83; Carpenter, s. 175-206.

Üniversitesi'nde hâkim olan anayasal ve kurumsal tarihçilik anlayışını reddeden McFarlane'in Geç Ortaçağ konusundaki tarihsel yaklaşımı, tarihçilik kurumsal düzeyde daha da profesyonel bir hal aldıkça McFarlane'in kendisinden sonra gelenlerce de 19. yüzyıl tarihçilerinin yorum ve analizlerine daha da şüpheyle yaklaşılmasına neden oldu. Bu şüpheci yaklaşım, tarihçileri 15. yüzyıla ilişkin zengin ve henüz yayımlanmamış tarihsel malzemeyi incelemeye sevk etti. Tarihsel malzemenin sistematik şekilde incelenmesi McFarlane'in Ortaçağ İngiliz idari yapısının Viktorya Dönemi tarihçilerinin ileri sürdüklerinden daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu görmesini sağladı.

Sosyo-ekonomik, siyasal ve anayasal tarihi birbirlerinden ayırmayı doğru bulmayan ve karmaşık idari yapıda etkin rol oynayan soyluların kendilerine ait mülkleri ve maiyetlerini nasıl idare ettiklerini inceleyerek feodal yapı içindeki bütün bir siyasal toplumun analizine girişmeye çalışan McFarlane'in karşısına doğal olarak Viktorya dönemi tarihçileri tarafından merkezi devletin aleyhine soyluları güçlü kıldığına inanılan ve toplumsal anarşinin kaynağı olduğu düşünülen *Bastard Feudalism* kavramı çıkıyordu. Viktorya Dönemi tarihçilerinden *Bastard Feudalism* kavramının incelenmesinde McFarlane'i farklı kılan özellikler nelerdi? Açıkçası McFarlane, Plummer ve Stubbs'ın geliştirdiği kavramın bazı temel özelliklerine bağlı kaldı. *Bastard Feudalism*, İç Savaş'a neden olma, soyluların özel üniformalı hizmetlileriyle kendilerine bağlı ordular kurmaları ve kendi himayelerinde birçok hizmetli barındırmaları gibi özelliklerle tanımlanabilirdi. Bu açıdan McFarlane, Plummer ve Stubbs ile ortak bir noktada buluşuyordu. McFarlane'in yorumunu farklı kılan, bunları sosyo-ekonomik ve siyasal yapının belirleyici niteliği olarak tanımlamamasıydı. McFarlane için *Bastard Feodal* siyasal ve toplumsal yapının bu özellikleri, siyasal kontrol mekanizmasında başarısızlıkların getirdiği sonuçlardı. Bir sistem olarak düşünüldüğünde

Bastard Feudalism'e bozulma niteliğini veren, etkin siyasal role sahip olan soyluların feodal ilişkileri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmalarıydı. Aristokratik fraksiyonların kendi aralarında Özel Savaşlar'a girişmeleri, kendi güç alanlarını genişletmeye çalışmaları ve merkezi otoriteyle sürtüşmeleri gayet doğaldı. Çıkabilecek bu tür olumsuzlukları ortadan kaldırmak, düzen ve adaleti sağlamak merkezi otoritenin görev alanına giriyordu. Eğer merkezi otorite kendi gücünü aristokratik odaklara dayatabilirse feodal sistemde herhangi bir kargaşa ortaya çıkmayacaktı. McFarlane'in ifadesiyle, *"İngiltere bir monarşiydi* ve *krallık kurumunun uygulanışının sağlıklı şekilde işleyişine dayanıyordu."*[41] *Bastard Feodal* olarak tanımlanan düzende de krallar büyük maddi güce sahip soylular üzerinde otoritelerini tesis edebilirlerdi. *Bastard Feudalism*'in hâkim olduğu 15. yüzyılda bunun tipik örnekleri mevcuttu. Güçlü bir hükümdar olan V. Henry, kendi otoritesini kabul ettirebildiğinde muhalefet odağı olabilecek soyluları kontrol altına alabilmişti. Ancak oğlu VI. Henry'nin zayıf yönetiminde bu mümkün olmamıştı. Dolayısıyla, McFarlane için temel sorun, Plummer ve Stubbs gibi tarihçilerin aksine, *Bastard Feudalism*'in kendi içyapısında var olduğuna inanılan çürümüşlük değil ülkeyi yönetenlerin idari basiretsizlikleri ve zaafiyetleriydi.[42]

McFarlane, tıpkı Plummer'ın yukarıda vurguladığımız tanımında olduğu gibi *Bastard Feudalism*'in, merkezi otoritenin askerî hizmet ihtiyacından doğduğunu düşünüyordu. Fakat bu konudaki tarihlendirmeyi daha erken bir döneme, 13. yüzyılın başlarına, I. Edward'ın hükümdarlığına götürüyordu. Askerî hizmet ihtiyacı, Plummer'ın belirttiği III. Edward döneminden çok önce, I. Edward'ın soylularla ihtiyaç duyulan askerî insan kaynağının sağlanması hususunda sözleşme yapmasına neden olmuştu. Buna mukabil, soylular da top-

41 McFarlane, 1981, s. 42.

42 McFarlane, 1981, s. 42.

lumsal hiyerarşide kendilerinden daha alt basamaklarda olan hizmetlilerle, toprak ilişkisine dayalı olmayan, verilen hizmete karşılık nakdî ödemeye dayalı sözleşmeler yaparak kendi siyasi güçlerini tahkim etmeye çalışıyorlardı. Sözleşmeler belirli bir hukuki prosedüre dayanıyordu. Hem savaşlarda askerî hizmet için hem de soyluların kendilerine bağlı hizmetliler zümresi oluşturmak amacıyla düzenlenen resmî sözleşme senetleri tek sayfalık parşömen kâğıtlara yazılıyor ve birkaç kopyası oluşturuluyordu. Yasal sözleşme niteliğindeki senetlerin birbirinin aynısı olan imzalı kopyaları, sözleşmeyi yapan her iki tarafın elinde bulunuyor ve böylece belgede sahteciliğin önüne geçiliyordu.[43] Resmî sözleşme senetleri, lord ve maiyetindeki hizmetle yükümlü kişi arasında düzenleniyordu. Bu sözleşme yoluyla, hizmetle yükümlü kişi lorda ihtiyaç duyduğu durumlarda hizmet edeceğine söz verirken lord da ettiği hizmet karşılığında yıllık bir ücret ödemeyi taahhüt ediyordu. McFarlane'e göre, bu tür resmî senetlere dayalı sözleşmeler İngiltere ile Fransa arasında 1337 yılında başlayıp aralıklarla 1453 yılına kadar devam eden "Yüzyıl Savaşları" döneminde iyice yaygınlaşmıştı. Askerî hizmet, senetli sözleşme için belirleyici neden olmakla birlikte lordların hanelerinde görev yapanları da kapsamaktaydı. Para merkezli böylesine geniş çaplı bir sözleşme türü toprağa dayalı kiracılık ilişkisinin yerini nakdî ödemeye dayanan bir ilişkiye bırakması nedeniyle *Bastard Feudalism* olarak nitelendirilebilirdi. Hizmetle yükümlü kişilere verilen resmî sözleşme senetleri hukuki araçları teşkil ediyordu. Artık klasik feodal düzenden bildiğimiz babadan oğla geçen veraset usulüne dayalı toprak kiracılarının yerini para ilişkisi yoluyla yerleştirilen hizmetliler alıyordu.[44]

43 Hicks, 1995, s. 16; McFarlane, 1981, s. 26-36.

44 McFarlane, 1981, s. 24-36.

McFarlane'den Sonra *Bastard Feudalism*

McFarlane'in *Bastard Feudalism* tanımının oluşturduğu zemin daha sonra gelen tarihçilerin yeni yorumlarına kapı açtı. Öyle ki bugün *Bastard Feudalism* tartışmaları McFarlane sonrasında başta gelen çalışma konularından biri konumundadır. Bu anlaşmazlık durumu dikkate alındığında, McFarlane'in *Bastard Feudalism* tanımlamasının daha sonraki tarihsel araştırmalar için zemin oluşturmasının yanı sıra Geç Ortaçağ İngiliz tarihi çalışanlar için ayrım noktası hâline geldiği de söylenebilir.[45] McFarlane sonrasında onun sunduğu modelin temel bazı kısımları kabul görmüştür. Örneğin, *Bastard Feudalism*'in esasen lordların mahiyetindeki yeni yükselişe geçen aristokrasinin alt tabakalarından gelen hizmetlilere dayandığı ve bu kişilerin resmî sözleşme senetleri ve ücretli olarak hizmette tutulduğu hususları, tarihçiler arasında tartışma konusu olmamıştır. McFarlane'den sonraki tarihçilerin özgün denilebilecek yorumları ise en az Viktorya Dönemi tarihçileri Plummer ve Stubbs kadar McFarlane'i de *Bastard Feudalism*'in niteliği konusunda dar bir bakış açısına sahip olduklarını iddia etmelerinde görülebilir. Bu üç tarihçinin *Bastard Feudalism*i sadece 14. ve 15. yüzyıllara ait bir olguymuş gibi sunmalarını eleştiren tarihçiler, yeni bir feodal ilişki biçimi olarak *Bastard Feudalism*'in çok daha erken bir tarihe sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bakış açısına göre, *Bastard Feudalism* Geç Ortaçağ'ın savaş ve kaos dönemleriyle sınırlandırılamaz. 11. ve 12. yüzyıl gibi barış ve istikrar dönemlerinde de siyasal ve toplumsal açıdan önemli bir rol oynamışlardır. *Bastard Feudalism*'in en basit düzeyde lordların kendi ihtiyaçlarını karşılamaya dayandığını kabul eden tarihçiler için sorunlu nokta aslında toplumsal yapıya rengini veren bu sistemin çürümüş bir toplumsal yapıyı doğurduğu iddiasından kaynaklanmaktadır.[46]

45 Hicks, 1995, s. 27.

46 Harriss, 1981, s. ix-xxvii.

Bu noktada McFarlane'den pek farklı düşünmeyen tarihçiler, onun iddia ettiğinin aksine resmî sözleşme senetlerine dayalı hizmetlilik ilişkisinden çok önce de *Bastard Feudalism* denilebilecek bir sosyo-ekonomik ve siyasal yapıdan bahsetmenin mümkün olduğunu söylemişlerdir.

Gerek Plummer ve Stubbs'ın gerekse de McFarlane'in konuyla alakalı tarihsel yaklaşımlarının bütün detaylarını ve bunlara getirilen eleştirileri bütün yönleriyle burada tartışmak mümkün değildir. Ancak, McFarlane'den sonra *Bastard Feudalism* yorumlarında iki ana yaklaşımın olduğu gözlemlenmektedir. Birincisi, *Bastard Feudalism* tartışmalarını, yukarıda temas ettiğimiz bu feodalizm türünün toplumsal ve siyasi yapının ona rengini veren asli bir unsuru mu yoksa bozulmaya neden olan bir parçası mı olduğu sorunu şekillendirmiştir. *Bastard Feudalism*'in kavram olarak ortaya çıkışını tartıştığımız bölümde ortaya koyduğumuz üzere, Geç Ortaçağ İngiliz toplumu birbiriyle ilintili iki sorunla sürekli olarak mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bunlardan biri toplumun bütün katmanlarına yayılan şiddet, düşmanlık, aristokratik gruplar arasında görülen küçük çaplı savaşlar ve geniş ölçekte ülkede büyük bir kaosa sebebiyet veren İç Savaş'tı. Diğer sorun ise, sosyal ve hukuki düzeylerde kargaşanın ortaya çıkmasıydı. Merkezi otoritenin taşraya nüfuz edememesi ve bunun yarattığı kaos ortamında işlevsiz kalması adalet sisteminin çökmesi anlamına geliyordu. Mahkemelerde davaların karara bağlanma sürecinde, özellikle lordların sıradan halk kitleleriyle olan anlaşmazlıkları söz konusu olduğunda, lordların kaba kuvvet kullandığı ve şantaj uyguladıkları görülmekteydi. Ayrıca, yine daha önce bahsettiğimiz üzere lordlar yargıçları, mahkeme jüri üyelerini ve sözde merkezi otoriteye bağlı olması beklenen idari görevlerdeki kişiler olan şerifleri rüşvetle kontrol altına alıyorlardı.[47]

47 Bu argümana ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. McFarlane'in belirttiği gibi, rüşvet gibi bozulma emareleri 15. yüzyıldan önceleri de mevcuttu. Harriss, 1981, s. ix-xxvii.

Bastard Feudalism hakkında Plummer, Stubbs ve McFarlane'in kabul ettiği bu geleneksel görüş Christine Carpenter gibi McFarlane'in öğrencileri tarafından da benimsenmiştir. Fakat Carpenter farklı bir değerlendirmenin gerekli olduğunu da vurgulamaktadır. Carpenter'a göre toprak kiracılığı sistemine dayalı olan klasik feodal düzenle karşılaştırıldığında bağımlılık açısından daha esnek bir görünüme sahip olan nakdî ödemelere dayalı *Bastard Feodal* sistem, *feodalizmin mantıksal varisiydi.*[48] Carpenter, kendisinden önce gelen tarihçiler gibi lordlar ve hizmetliler arasındaki sözleşmeleri özel yükümlülükler içeren bağlılık anlaşmaları olarak görmüştür. Soylular sınıfı ile toplumun alt katmanları arasında bağlayıcı güç konumunda olan *Bastard Feudalism,* toplumsal yapının işleyişinin doğal parçasıydı. Carpenter, bu savı temellendirmek amacıyla McFarlane'in izinden giderek onun yaptığına benzer biçimde soyluların mülklerini nasıl idare ettikleri ve maiyetlerine nasıl hizmetli aldıkları gibi konuları incelemeye çalıştı. Bu konuların yakından irdelenmesinin yerel ve ulusal düzeyde siyasal ilişkilerin işleyişini anlamayı kolaylaştıracağını düşünüyordu.

McFarlane'in tezinden farklılaşan nokta, Carpenter'ın feodal yakınlık ve bağlılık ilişkilerini sadece savaş, sözleşme ve paraya dayandırmamasıydı. *Bastard Feudalism* toplumsal bir olgu olduğuna göre, dar bir bakış açısıyla sınırlandırılması doğru değildi. *Bastard Feudalism* sadece Kral'ın savaşlar için asker ihtiyacından doğmuyordu. Daha geniş kapsamlı bir sosyal ve siyasal bağ olarak anlaşılmalıydı.[49] Geniş kapsamlı bir *Bastard Feudalism* tanımı, zihniyet tarihi incelemesini de işin içine katmayı gerekli kılıyordu. Carpenter'a göre McFarlane'in yorumsal anlamdaki başarısının şüphesiz en önemli yönü 19. yüzyıl siyasal ve anayasal tarihinin, sadece siyasal olaylara ve anayasal kurumların tarihsel süreç içerisinde ge-

48 Carpenter, 1980, s. 514-532.

49 Carpenter, 1980, s. 514-532.

çirmiş olduğu dönüşümlere dayalı anlayışını aşmasıydı. Fakat McFarlane'in yorumu sadece bu yönüyle dikkat çekmiyordu. McFarlane, Geç Ortaçağ'da siyasetin arkasındaki anayasal düşüncelerin doğasını anlamanın yolunun, siyaset ve anayasa yapıcıları olan siyasal aktörlerin bu konularda neler düşündüklerini kavramaktan geçtiğini göstermişti. O zaman, siyasal aktörlerin birbirleriyle ve Kral ile olan ilişki biçimlerini nasıl görüp anladıkları belirlenmeliydi.[50] Böylesi bir zihniyet tarihi çözümlemesine olan gereksinim, Geç Ortaçağ İngiliz sosyo-ekonomik ve siyasi tarihi üzerine çalışanların önünde halledilmesi gereken mesele olarak Ortaçağ siyasetini yöneten toprak sahibi lordların tutum ve düşüncelerinin araştırılmasını beraberinde getirdi. Carpenter'ın dönemin genel siyasal düşüncelerinin neler olduğunu anlamaya çalışma çabası, Plummer ve Stubbs gibi Viktorya Dönemi tarihçilerinin Kral ve çevresindekiler dışındaki bireylerin tarihteki rolünü küçümseyen ve oldukça teorik ve soyut düzeyde kalan tarihsel yorumlarıyla, McFarlane'in bireysel ilişkiler ağının ampirik incelemesi lehine siyasal düşünceleri ikinci plana atan bakış açısı arasında bir orta yol bulma çabası olarak görülebilir. Aslında Carpenter'ın çalışmalarında görünen yönetici sınıfların *mentalité* ve siyasal kültürlerinin kavranması, özellikle de siyasal ve sosyo-ekonomik yapının arkasındaki hukuki ilişkiler ağını nasıl gördükleri sorunu, bir tür yeni anayasal tarih çabası anlamına geliyordu.

İşin doğrusu, McFarlane sonrasındaki tarihçiler arasında *Bastard Feodal* bağların niteliği konusunda ortak bir tutum olduğu söylenemez. Çünkü *Bastard Feodal* sistemin işleyişini anlamak, tikel olgular üzerine inceleme yapmayı gerektirdiği için genel-geçer sonuçlara ulaşabilmek oldukça zorlaşmıştır. Daha açık biçimde ifade etmek gerekirse *Bastard Feodal* olarak düşünülen her bir ilişki biçimi, farklı lordlar ve vasallar arasındaki bağımlılık biçimini teşkil ettiği için her birinin kendine özgü nitelikleri olabileceği gerçeği de göz önünde

50 Carpenter, 1992, s. 7.

bulundurulmalıdır. Bağımlılık ilişkilerinin çeşitliliği tikel olguların sayısındaki fazlalık anlamına da gelir. Öyle ki lordların nakdî ödemeler yoluyla hizmetine aldığı kişiler arasında kendi maiyetindeki hane halkı, resmî görevliler, danışmanlar, kısa süreli olarak farklı nedenlerle hizmete alınanlar, özel üniformalı askerî hizmetliler gibi değişik şekillerde hizmete alınan ve lordlarla bağımlılık ilişkisi kuran kimseler vardır. Lord ve vasallar arasındaki bağımlılık ilişkisinin oldukça karmaşık sosyal ilişkiler ağı sonucunu vermesi David Crouch gibi McFarlane sonrası tarihçilerden birinin farklı bir noktaya savrulmasına neden olmuştur. Oldukça provokatif bir iddiaya sahip olan Crouch, 1980'lerin sonunda yine McFarlane sonrası *Bastard Feudalism* tartışmalarının önde gelen bir diğer ismi Peter Coss ile Avrupa tarihçiliğinin en önemli yayınlarından biri olan *Past and Present* dergisinde polemiğe girmiştir. Crouch'un tartışmayı getirdiği nokta, *Bastard Feudalism* kavramının feodalizm kavramının tarihçiler için içerdiği farklı anlamlara benzer biçimde birçok farklı yönde tanımlanabileceğini ve bunun kafa karışıklığına neden olacağını söylemesidir. Bu bağlamda Crouch, *Bastard Feudalism* tanımlarının herhangi bir surette anlamlı bir kavramsal çerçeve sunmadığını düşünmüştür.[51] Crouch, lordların finanse ettikleri hizmetlilere yaptıkları nakdî ödemelerin veraset sistemine dayalı toprak bağışlarından daha farklı olduğunu kabul ediyordu. Fakat nakdî ödemeye dayalı bağımlılık ilişkisinin verasete dayalı toprak kiracılığı sistemini ortadan kaldırmadığını belirtiyordu. Her iki ilişki biçiminin bir arada bulunmasından bahsetmek daha doğru görünüyordu. Dolayısıyla toplumsal ve iktisadi sistemde süreklilik olgusundan söz etmek mümkündü.[52]

Bu yorum biçimi Peter Coss'un *Bastard Feudalism* yorumunun tam zıddıydı. Coss, resmi sözleşme senetleriyle istihdam olunan hizmetlilerin, ücretli askerlerin ve himaye sisteminin

51 Crouch, 1991, s. 165-177.

52 Crouch, 1991, s. 165-177.

varlığını kabul ediyordu. Fakat McFarlane ve ardından gelenlerin çizmiş olduğu *Bastard Feudalism* portresine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini düşünüyordu. *Bastard Feudalism* hakkında gerçekçi bir analize girişilmesi gerektiğini düşünen Coss, oldukça farklı bir *Bastard Feudalism* yorumu getirdi. Coss, öncelikli olarak McFarlane'in *Bastard Feudalism* için önerdiği I. Edward döneminden çok daha önce bu ilişkiler ağının ortaya çıktığını ileri sürdü. Kronolojik olarak bu 12. yüzyıldan itibaren başlatılabilecek bir süreçti.[53] *Bastard Feodal* ilişkileri başlatan olgu, aristokratik toplum içinde meydana gelen değişimdi. Marxist sınıf mücadelesi kavramsallaştırması çerçevesinde *Bastard Feudalism* yorumunu gerekli gören Coss için hukuk sisteminin yozlaşması *Bastard Feudalism*'in içerdiği ilişkiler ağını anlamayı kolaylaştıracaktı. *Bastard Feodal* sistem içinde sözleşme esası üzerinden hizmetli istihdamı, askerî kaygılar veyahut soyluların hanelerini genişletme arayışları belirleyici role sahip değildi. *Bastard Feudalism*'in ortaya çıkışının nedeni siyasal ve iktisadi güce sahip soyluların Kral'a karşı giriştikleri sınıfsal mücadelede merkezi otoritenin güçlenmesine yarayan hukuki reformlara bir tepkisiydi. Bir başka ifadeyle, merkezi hükümetin kendine bağlı, yerel etkilerden uzak, dolaysız olarak merkezden kontrol altına alınan bir bürokratik adalet mekanizmasını dayatmasına karşı olan bir tepkiydi. Bu anlamda sorun, feodal bürokrasinin ülkenin muhtelif yerlerinde nüfuzunu hissettirmesi ve büyük toprak mülkiyetini elinde tutan lordları devre dışı bırakmasından kaynaklanıyordu.[54]

Bu görüşte, Marxist sınıf analizinin kullanılması aristokrasinin kendi içindeki alt grupların büyük toprak sahibi lordlara karşı etkinliklerini artırmalarıyla ortaya çıkıyordu. *Gentry* olarak bilinen İngiliz aristokrasisinin alt kesimleri toprak sahibi yeni bir sınıf niteliğine sahip oldukça sınıfsal bir güç odağı

53 Coss, 1989, s. 27-64.

54 Coss, 1989, s. 27-64.

hâline de geliyorlardı. *Gentry*, sınıf olarak "kolektif kimlik" ediniyor, merkezi otoriteyle işbirliği içinde büyük toprak sahibi lordlarla mücadeleye girişebiliyor ve bu yönleriyle de toplum üzerinde otorite oluşturabiliyordu.[55] *Gentry*'nin kolektif güç konumunu edinmesi hukuksal düzeyde de etkiye yol açmaktaydı. Kraliyet merkezinden bir hukuki yapının kurumsallaştırılması, *Gentry*'nin merkezi otoriteyle işbirliği sürecini gündeme getirirken büyük toprak sahibi lordları *Gentry* olsun ya da olmasın alt kesimlerinde olan kişileri kendi maiyetlerine/hizmetlerine alma yoluyla yeni sistemi bozma yoluna sevk ediyordu. Bu nedenle Coss'a göre, *Bastard Feudalism* taşrada Kraliyet Otoritesi'nin güçlenmesine karşı, kendi yerel mahkemeleri aracılığıyla hukuku uygulayan aristokratik sınıfın bir tepkisi olarak okunmalıydı. Merkezileşme temelindeki yeni düzenin altını oyarak ve Kraliyet bürokrasisinin kurumsallaşmasını engelleyerek kendi gücünü koruma çabası, aristokrasi için zorunlu bir durumdu. Böylece iktisadi olarak kendini dayatan yeni bir sınıf olan *Gentry*'nin hukuki ve siyasal işleyiş biçimine olabilecek muhtemel etkisi nakdî ödemeyle hizmete alım esasına göre yeni bir yapılanmayı beraberinde getirmiş ve bu da toprağa dayalı feodal üretim biçiminde kırılmayla neticelenmişti.[56] Coss, Crouch ve Carpenter gibi McFarlane sonrası diğer tarihçileri, feodalizmi Ortaçağ toplumunun bütün katmanlarına sirayet etmiş bir üretim biçimi olarak görmemekle suçluyordu. Coss için onların feodalizm algısı dar bir çerçevede toprak merkezli (fief) bir bakış açısıydı. Bu dar bakış açısının varacağı nokta da, Plummer, Stubbs ve McFarlane'in yorumlarında görülen *Bastard Feudalism*'in hizmet ve bağımlılık ilişkilerini nakdî ödemelere indirgeyen yaklaşımla-

55 Coss, 2005, s. 11, 161, 202. Asil, soylu anlamlarına gelen "gentle" kelimesinden türeyen *Gentry* kavramı özellikle 14. yüzyıldan itibaren büyük aristokratlardan farklı olan bir alt aristokratik zümreyi tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Daha öncesinde ise böyle bir ayrım yoktu. Fakat "gentilman" kelimesi 13. yüzyılın başlarından itibaren soylular arasında soyadı olarak kullanılmaktaydı. Maddern, 2005, s. 18.

56 Coss, 1989, s. 27-64.

rıydı. Oysa *Bastard Feudalism*, idari mekanizmanın ve hukuk sisteminin iktisadi nedenlerle karşılıklı etkileşim içinde dönüşüm yaratmasıyla açıklanabilirdi.[57]

Sonuç: *Bastard Feudalism*'i Anlamak

Bu tartışmalara kapsayıcı şekilde yaklaşıldığında, Kral ve lordları içeren yönetici zümrenin siyasal tutumları ve Geç Ortaçağ İngilteresi'ndeki hizmet ve bağımlılık ilişkileri birbiriyle bağlantılı bazı noktalar etrafında irdelenebilir. Birincisi, büyük toprakları ellerinde bulunduran lordların ve aristokrasinin alt kesimlerinden gelen *Gentry*'nin ilişkileri anlaşılmalıdır. Bu McFarlane'in *Bastard Feudalism*'i tarihsel bir tartışma konusu hâline getirmedeki çıkış noktasıdır. Dahası, *Bastard Feudalism* konusundaki bütün tarihyazımsal problemin ana dayanak noktasıdır. İkincisi, saray ve çevresinin siyasal ve iktisadi çıkarlarını korumak adına geliştirdikleri tutumlar çerçevesinde bir siyasal, ekonomik ve toplumsal analiz geliştirilmelidir. Üçüncüsü, takriben 1300-1450 yılları arasında hâkim bir sistem olduğu düşünülen *Bastard Feodal* dönemde merkez-taşra ilişkilerinin niteliği tespit edilmelidir. Dördüncü olarak, toplumsal bir tarih çalışması gerekli görünür. Tarımsal üretimin ve kırsal yaşamın hâlâ baskın olduğu Geç Ortaçağ İngilteresi'nde lordlara iktisadi, siyasal ve toplumsal olarak bağımlı olan ve bu nedenlerle de onlarla birlikte hareket etme zorunluluğu içindeki geniş bir toplumsal kesimi oluşturan alt tabakaları temsil eden köylülüğün yakından incelenmesi gerekir.[58]

---

57 Hicks, 1995, s. 112. Hicks'in eseri *Bastard Feudalism* konusunda toparlayıcı bir çerçeve sunar. Ancak tarihyazımsal tartışmanın bir parçası değildir. Bu açıdan eserin analizi yapılmamıştır.

58 Harriss, 1981, s. 1-20. *Bastard Feudalism* tartışmasına dolaysız olarak dâhil olmamakla birlikte Geç Ortaçağ İngiliz köylüleri üzerine çığır açıcı çalışmalar yapan Rodney Hilton'ın eserlerini özellikle de ilk kez 1973 yılında yayımlanan ve 2003 yılında ikinci edisyonu çıkan *Bond Men Made Free: medieval peasant movements and the English rising of 1381* isimli eserini anmak gerekir.

Bastard Feudalism incelemesine başlandığı andan itibaren lordlarla vasalları arasındaki bağımlılık ilişkisini hangi parametrelerin belirlediği üzerinde durmak gerekir. *Bastard Feodal* ilişkilerin niteliği bu yazı boyunca temas ettiğimiz üzere askerî gereksinimden ya da siyasi ve iktisadi nedenlerden kaynaklanmakla beraber, klasik feodal düzende olduğu gibi lord-vasal ilişkisini şekillendiren, Ortaçağ insanının zihniyet dünyasında sorgusuz olarak kabul gören, hiyerarşide kendisinden üst basamakta yer alana gösterilmesi gereken sadakat ve hizmet etmedir. Toplumsal hiyerarşinin alt basamağında yer alanların lordlarına hizmetli olma isteğini besleyen temel faktörler ise lordlara verilecek hizmet sayesinde edinilecek himaye ve bu himayenin sağlayacağı toplumsal statü ve prestijdir.[59] Ortaçağ'da bireylerin, lordların hizmetine değişik biçimlerde askerî ve sivil düzeydeki yükümlülükler çerçevesinde girmeleri, lordların çevresinde oluşan himayeye *(affinity)* kurumsal bir kimlik kazandırmıştır.[60] Bu kurumsallık toplumsal yapı içinde belirleyici niteliğini lordun hizmeti ve himayesine giren ailelerin birbirleriyle gerçekleştirdikleri evlilikler, lordların ve himayesi altındakilerin birbirleriyle olan yardımlaşmaları etrafında edinmiştir. Himaye ve hizmet tek taraflı şekilde sadece lordların menfaatlerine yaramamıştır. Lordun hizmetindeki hizmetli için de kendi ihtiyaçlarını karşılama ve korunma gibi işlevleri yerine getirmiştir. Hukuki bağlayıcılık açısından ise bu karşılıklı ilişkinin güvenilirliği, lord ve vasal arasında gerçekleşen sözleşmeye dayalı olarak yazılı bir yükümlülükle kabul edilmiştir.[61] Lord ve vasal arasında sınırları belirlenen bu yükümlülük, toplumsal istikrarı bozucu olmaktan ziyade bu istikrarın sağlanış biçiminde değişime karşılık gelir. Lordun etki alanına giren bölgelerde lorda olan yakınlık derecesi

59 Horrox, 1996, s. 61-78; Hicks, 1995, s. 11.

60 Hicks, 1995, s. 104-108.

61 Harris, 1981, s. xv; Carpenter, 1995, s. 175-206; Hicks, 1995, s. 174-178, s. 106.

ve himaye, toplumsal yaşamın temel belirleyicisi olmuştur. Lordun nakdî ödemelerle kendi hizmetine aldığı insanların hayatlarının bütün yönleriyle düzenleyicisi olması toplumda kamu düzeninin sağlanmasının önünü açmıştır. Lord, hâkimiyet alanına giren bölgelerde kamu yararını gözeterek aslında fiili olarak bütün ülkede adaletin tesisi ve kamu yararının uygulanması vazifesiyle yükümlü kralın işlevlerini üstlenmiştir. Bu durum ülkeye hükmettiği durumlarda taşra idaresinin lordların elinde olmasının yararını gösterir. Bu çerçevede, McFarlane'in *Bastard Feudalism*'in toplumsal ve siyasal açıdan olumsuz bir nitelik taşımayacağına dair görüşü haklılığını korumaktadır. *Bastard Feudalism*, hizmet ve himayenin esas olduğu hiyerarşik bir düzende, sınırlı iletişim kanallarıyla merkezi otoritenin ülkenin bütün bölgelerine nüfuz etmesinin neredeyse imkânsız olduğu koşullarda toplumsal yapının zorunlu olarak işleyiş biçimidir. Bu nedenle de neredeyse 17. yüzyılın ortalarına kadar hâkim toplumsal sistem olma özelliğini korumuştur.[62]

Bu sebeple, *Bastard Feodal* toplumsal yapının irdelenmesi esnasında toprak sisteminden nakdî ödemeye dayalı hizmet sistemine geçişin tarihsel açıdan çok büyük bir dönüştürücü güce sahip olduğunu iddia etmek yerine, klasik feodal bağımlılık ilişkilerindeki hizmet, sadakat ve himayenin nakdî ödemeye dayalı düzen içinde de devam ettiğini görmek yerinde olacaktır. Bir diğer mesele ise, bugünden baktığımızda Geç Ortaçağ İngilteresi için, hatta bütün bir Avrupa Ortaçağı için, "bozulma" ya da "suistimal" gibi kavramların merkeze alındığı bir anlatıdan kaçınılması gerektiğidir. Doğru yorum, *Bastard Feudalism*'in bozulmuş bir toplumsal sistem olmaktan ziyade, Geç Ortaçağ İngilteresi'nin somut toplumsal koşullarında hukuk, yönetim ve var olan toplumsal değerler ve gelenekler çerçevesinde anlaşılmasına dayanır.

62 Hicks, 1995, s. 221. Modern devlete geçiş sürecindeki ara bir dönem olarak da görülebilir. Gümüş, 2010, s. 39-54, özellikle s. 52.

Kaynakça

Barnard, J. G. (1969). Herder on Social and Political Culture. Cambridge.

Bellamy, J. G. (2013). Bastard Feudalism and the Law. London: Routledge Edition.

Bentley, M. (2006). Modernizing England's Past: English Historiography in the Age of Modernism, 1870-1950. Cambridge.

Breisach, E. (1994). Historiography: Ancient, Medieval and Modern. Chicago.

Brown, E. A. R. (1974). "The Tyranny of a Construct: Feudalism and the Historians of Medieval Europe". *American Historical Review*, Vol 79 (Oct., 1974), s. 1063-1088.

Burrow, J. (1981). *A Liberal Descent: Victorian Historians and the English Past*. Cambridge.

Burrow, J. (2008). *A History of Histories: Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*. New York.

Cantor, N. F. (1991). *Inventing the Middle Ages*. New York.

Carpenter, C. (1980). "The Beauchamp Affinity: A Study of Bastard Feudalism at Work". *English Historical Review* Vol:95 (Jul,1980), s. 514- 532.

Carpenter, C. (1992). *Locality and Polity: A Study of Warwickshire Landed Society*, 1401-1499. Cambridge.

Carpenter, C. (1995). "Political and Constitutional History Before and After McFarlane" *The McFarlane Legacy: Studies in Late Medieval Politics and Society*. Eds. R. H. Britnell and A. J. Pollard, Stroud, s. 175-206.

Coss P. (2002). "From Feudalism to Bastard Feudalism". *The Presence of Feudalism*. Eds.

Coss, P. (1989). "Bastard Feudalism Revised". No. 125 (Nov: 1989), s. 27-64.

Crouch, (1991). "Bastard Feudalism Revised" *Past and Present* No. 131 (May: 1991), s. 165-177.

Durgun, F. (2013). "Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarihyazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Ortaçağ Avrupa Tarihi Algısı". *İnsan ve Toplum*, Cilt 3 (Sayı 6: 2013), s. 283-304.

Durgun, F. (2013). *Power and Identity in Lancastrian England, 1399-1461: A Study of English Historical Writing in the Fifteenth Century*. Unpublished PhD. Thesis, İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara.

Evans. W. D. (1836). *A Collection of Statutes* Vol: IV. London.

Fortescue, S. J. (2002). *On the Laws and Governance of England*. Ed. Shelley Lockwood. Cambridge.

Gairdner, J. (1904). *The Paston Letters* A.D. 1422-1509 Vol: 4. London.

Gibbon, E. (1837). *The History of the Decline and the Fall of Roman Empire: A New Edition in One Volume*. London.

Gül, M. (2014). *Ortaçağ Avrupa Tarihi*. İstanbul.

Gümüş, T. T. (2010). "Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29 (Mart, 2010), s. 39-64.

Hicks, M. (1995). *Bastard Feudalism*. London.

Hoccleve, (1860). *De Regimine Principum*. Ed. Thomas Wright. London.

Horrox, R. (1996). "Service", *Fifteenth Century Attitudes: Perceptions of Society in Late Medieval England*. Cambridge.

Kaeuper, R. W. (2002). *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. Oxford.

Kudrycz, W. (2011). *The Historical Present: Medievalism and Modernity*. London.

Maddern, P. (2005). "Gentility". *Gentry Culture in Late Medieval England. Eds. Raluca Radulescu and Alison Truelove*, Manchester, s. 18-34.

Maitland, F. W. (1915). *A Sketch of English Legal History*. New York.

McFarlane, K. B. (1981). *England in the Fifteenth Century: Collected Essays*. Ed. G. L. Harriss. London.

Natalie Fryde/Pierre Monet/Otto Gerhard Oexle, Göttingen, s. 79-107.

Palliser, D. M. (2014). *Medieval York 600-1540*. Oxford.

Plummer, C. (1885). "Introduction", *The Governance of England: Otherwise Called the Difference Between an Absolute and a Limited Monarchy, John Fortescue*. Oxford, s. 1-105.

Smith, A. (1904). *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*. London.

Stubbs, W. (1878). *The Constitutional History of England Vol: III, Second Edition*. London.

Stubbs, W. (1891). *The Constitutional History of England Vol: I*, Fifth Edition. Oxford.

Ülgen, P. (2010). "Ortaçağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", *Mukaddime*, Cilt 1 (Sayı I, 2010), s. 1-17.

Watts, (1999). *Henry VI and the Politics of Kingship*. Cambridge.

ORTAÇAĞ AVRUPA DÜŞÜNCE TARİHİNDE GELENEKÇİLİK: ROBERT GROSSETESTE'NİN *HEXAËMERON* ADLI ESERİNDE TEOLOJİ, İLAHİ AYDINLANMA VE ÂLEMİN EZELİLİĞİ*

I. 13. Yüzyıl Avrupa Düşünce Tarihinin Genel Çerçevesi

13. yüzyıl, Avrupa tarihinde düşünsel canlanma ve yüzyıllardır geliştirilen bilgi birikiminin yeniden derlenip toparlanması yönleriyle özgün bir niteliğe sahiptir. Bu yüzyılda, Geç Antikite'nin önde gelen Hıristiyan din bilimci ve filozofu Aziz Augustinus (354-430)'un eserlerinin ve onun derinden etkilendiği Neo-Platoncu düşüncelerin hâkim olduğu Erken Ortaçağ'ın düşünce dünyasının sınırları kısmen de olsa aşılmaya başlanmıştı. Özellikle 12. yüzyıla kadar Avrupa'da eserlerinin büyük bir çoğunluğu bilinmeyen ve Latinceye çevrilmemiş olan Aristoteles'in yapıtları üzerine onlarca yorum kitabı ya-

* Bu çalışma, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*'nin 2016 Bahar sayısında (s. 167-183) yayımlanmış makalenin gözden geçirilmiş halidir.

zılması, düşünsel bir yenilenme sürecine girildiğini kesin bir biçimde ortaya koymaktadır.[1]

Paris ve Oxford gibi Avrupa şehirlerinde seküler eğitim müessesleri olan üniversitelerin düşünsel çekim merkezleri hâline gelmeleriyle bir arada düşünüldüğünde 13. yüzyıldaki büyük entelektüel hareketlilik daha açık bir şekilde anlaşılabilir. "12. Yüzyıl Rönesans'ı" olarak adlandırılan ve Batı Avrupalı düşünürlerin kadim Eski Yunan ve Roma bilgi kaynaklarına dönüşleriyle, Rönesans olma niteliğini fazlasıyla hak eden düşünce tarihinin önemli bir dönemecinin devamı niteliğine sahip olması 13. yüzyılı, düşünce tarihi açısından filizlenmeye başlayan bir entelektüel çabanın kalıplaşmaya başlamış hali olarak değerlendirmeyi meşru kılar.[2]

Artık 6. yüzyıl düşünürü Boethius (480-524)'un Aristoteles'in eserleri üzerine yazdığı ve Neo-Platoncu etkiler taşıyan yorumlar yeterli görülmemekteydi. İspanya'daki Endülüs kültürünün etkisiyle Aristoteles'in eserlerinin Arapçadan yapılan çevirilerinin okunması ve Müslüman düşünürlerin Aristoteles'in metinleri üzerine yapmış oldukları tartışmalar yerini yavaşça Aquinumlu Thomas 1225-1274) ve Robert Grosseteste (1175-1253) gibi 13. yüzyılın büyük düşünürlerinin şahıslarında, Avrupalıların kendi düşünsel gündemlerinde yer alan sorunlara kendilerince çözüm üretme çabalarına bırakmaktaydı. Bu yöndeki çözüm arayışları ve düşünsel canlılık, kaynaklar üzerine yoğun bir inceleme ve tartışma faaliyetine

1 Bu görüş modern düşünce tarihinde hâkim özelliğini her zaman korumuştur. Hem 12. yüzyıl hem de 13. yüzyılın Ortaçağ düşünce tarihinde dönüm noktası olduğu konusunda bir uzlaşıdan bahsedilebilir. Grant, E., 2001: *God and Reason in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 57. Luscombe, D., 1997: *Medieval Thought*, Oxford: Oxford University Press, s. 74-116.

2 Ortaçağ üniversitelerinin düşünsel değişim ve yenilenmede, özellikle de doğal felsefe ve teolojideki rolleri için: Grant, E., 1996: *The Foundations of Modern Science in the Middle Ages: Their Religious, Institutional and Intellectual Contexts*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 172-193.

girilmesinde kendini gösteriyordu. Kaynaklara Yunanca asıllarından ulaşmayı başarabilen 13. yüzyıl düşünürleri için metinleri asıl halleriyle görüp üzerlerine yorumlar yazmak doğru yargı ve sonuçlara varmak için daha uygundu.

Aristoteles'in metinleri üzerine yapılan çalışmalar aracılığıyla düşünsel bir yenilenme sürecine girilmesinde Aristoteles'in, nesnelerin somut doğalarını ve tasvirlerini göstermeye dayalı bilimsel yönteminin 13. yüzyıldan itibaren, özellikle Paris gibi Ortaçağ teoloji eğitiminin merkezi sayılabilecek bir yerde, sistematik bir teolojinin kurulmasında oynadığı rol göz ardı edilemez. 13. yüzyıl düşünürleri ön bir açıklama gerektirmeyen, varlığı kendi içinde kanıt olmaya yeterli temel inanç ilkelerini barındıran teolojiyle Aristoteles'in doğadaki açık ilk nedenlerin nesnelerin bilgisine ulaşmayı sağlayacak sonuçlara götüreceğini varsayan düşüncesi paralellikler arz etmekteydi.[3] Ancak teolojiyle Aristotelesçi bilimsel yöntemi bir araya getirme çabası teolojinin daha dünyevi bir platformda yorumlanmasına neden olabilirdi. Çünkü dünyevi ve bilimsel bir teoloji anlayışı geleneksel ve yerleşik inançlarla tezat teşkil etme tehlikesini de taşıyordu.

Aristotelesçi yöntemin gerek bilimlere gerekse de teolojiye uygulanması Ortaçağ düşünce tarihinde geniş bir tartışma literatürünün ortaya çıkmasına yol açmıştı. Genelde bilinen ve kabul edilen şekliyle dönemin teoloji eğitiminin merkezi konumundaki Fransa'da yoğunlaşan tartışmalar, bilimsel ve teolojik çalışmalar açısından periferide kalan İngiltere'de Robert Grosseteste'nin yazdıklarında kendini gösteriyordu. İngiliz düşünce tarihinde 13. yüzyıla damgasını vuran Robert Grosseteste, döneminin hem bilimsel hem de teolojik yönelimlerini ve çelişkilerini kendisinde barındırıyordu. Grosseteste, Oxford'da hocalık yapmış, sistematik teolojinin merkezi Paris ile bağlantısı her zaman sınırlı sayılabilecek bir yazardı.

3 Ginther, J. R., 2009: *The Westminster Handbook to Medieval Theology*, Louisville: Westminster John Knox Press, s. 15-16.

Avrupa'nın büyük eğitim merkezlerinde eğitim görmemiş olması ve temelde kendi kendini eğiten bir düşünür olmasının yanında, dönemin pek çok düşünürünün aksine oldukça mütevazı ailevi kökenlere sahipti. Bir din adamı ve düşünür olarak hem bilimler hem de teoloji konusunda ürünler ortaya koymuştu.

Geç Ortaçağ'dan beri yapıtları ilgi odağı olan Grosseteste, ölümünün hemen akabinde farklı biçimlerde yorumlanmaya başlanmıştı. Özellikle Kurumsal Kilise'deki yozlaşmayı dile getirmesi dolayısıyla 14. ve 15. yüzyıl İngiliz dinî sapkınlık hareketi (Lollardy) mensuplarınca övülen Grosseteste, geleneksel Hıristiyan düşüncesinden kopuş niteliğinde metinler kaleme almaması nedeniyle de 13. yüzyıl Avrupa düşünce tarihinde ana akımın temsilcisi olarak görülmüştür.[4] Aslında Grosseteste'nin Ortaçağ düşünce tarihindeki yerini doğru bir biçimde tanımlayabilmek için onun hem Aristoteles'in hem de Müslüman Arap düşünürlerin etkisinde bir bilimsel metodolojiye sahip olduğunu, aynı zamanda Aziz Basileus (330-379) ve Aziz Augustinus gibi erken dönem Hıristiyan düşünürlerin etkisi altında gelenekselci bir din anlayışına sahip olduğunu söylemek gerekir.

Bütün bu yorumlar bir yana, Grosseteste üzerine kalem oynatan bütün modern bilim adamları onun, yazdığı bilimsel ve teolojik eserlerle ve Yunanca'dan yaptığı çevirilerle Batı düşünce geleneğine büyük katkısı olduğunu kabul etmektedirler. 13. yüzyıl düşünce tarihi ve Grosseteste'nin buradaki konumuna ilişkin sunduğumuz bu genel çerçeveyi en iyi ortaya koyabilecek ve Grosseteste'nin döneminin düşünürü olarak ne tür düşünsel ve teolojik kaygı ve ilgilerden hareket ettiğini an-

4 Grosseteste ve İngiliz dinsel sapkınları olan *Lollards* arasındaki ilişki ve tarihsel süreçteki alımlanması konusunda McEvoy, J., 2000: *Robert Grosseteste*, Oxford: Oxford University Press, s. 62-75. Southern, R. W., 1992: *Robert Grosseteste: The Growth of an English Mind in Medieval Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2nd Edition, s. 307-309.

lamamızı sağlayacak eserlerinden biri dünyanın yaratılışıyla ilgili teolojik çalışması *Hexaëmeron*'dur. Makelenin ilerleyen bölümlerinde, Robert Grosseteste'nin düşünce adamı olarak kim olduğu, ifade ettiği anlam ve önem tartışıldıktan sonra dünyanın altı günde yaratılmasıyla ilgili meleklerden, göklerin oluşumuna kadar birçok konuyu içeren *Hexaëmeron*'un 13. yüzyıl düşünce tarihinin teolojinin tanımı, ilahi-zihinsel aydınlanma ve "âlemin ezeliliği" gibi kapsayıcı tartışmaları etrafında Avrupa düşünce tarihindeki yeri irdelenecektir.

II. Yerli Bir İngiliz Düşünür Olarak Grosseteste

Robert Grosseteste (1175-1253)'nin gençlik yılları hakkında, özellikle de onun 1235 yılında Lincoln Piskoposu olarak göreve başlamasından önceki hayatına ilişkin bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu gayet doğaldır. Çünkü İngiltere taşrasından gelen bir düşünür olarak (Suffolk bölgesinde küçük bir köy olan Stowe'da dünyaya gelmiştir) ancak dönemin fikir hayatında etkili bir isim hâline gelmesinden sonra Grosseteste hakkında daha detaylı bilgilerle karşılaşmak mümkün hale gelmiştir.[5] Teolog ve Lincoln Piskoposu olarak önemli bir kariyere sahip olan Grosseteste'nin dönemin entelektüellerinin büyük çoğunluğunun aksine Skolâstik eğitimin merkezlerinden Paris yerine İngiltere'de düşünsel faaliyetlerini sürdürmüş olması, toplumun alt kesimlerinden gelmesi gibi faktörler onu yerli bir İngiliz düşünürü olarak farklı bir konumda değerlendirmeyi gerekli kılar.[6]

---

5 McEvoy, J., 2000: 19. Grosseteste'nin hayatı hakkında birincil kaynak niteliğine sahip bilgileri Grosseteste'nin çağdaşı sayılabilecek İngiliz kronik yazarı ve keşiş Matthew Paris (1200-1259)'in eserinin muhtelif yerlerinde görmekteyiz. Paris, M., 1872-83: *Monachi Sancti Albani, Chronica Majora*, 7 vol, Ed., Luard, H. R, Longman, London.

6 Grosseteste'nin Ortaçağ skolastik eğitiminin merkezi Paris'te eğitim alıp almadığı hâlen tartışma konusudur. Grosseteste'nin entelektüel biyografisini kaleme alan İngiliz tarihçiliğinin büyük isimlerinden Richard W. Southern, Grosseteste'yi eğitiminin tamamını İngiltere'de almış yerli bir İngiliz

1225 yılından itibaren Oxford Üniversitesi'nde ders veren Grosseteste zaman içinde, 1224 yılından itibaren İngiltere'ye gelip yerleşmeye başlayan, Geç Ortaçağ döneminin önemli bir dinî akımı olan Fransisken tarikatının mensuplarıyla yakınlaşmaya başlamıştır. Fransisken tarikatına hiçbir zaman girmemiş olsa da dinin öte dünyayı gözeterek yaşanması gerektiğine ilişkin öğretilerini ve dinî idealizmlerini benimsemiştir. Grosseteste için insanın "kaçınılmaz olarak öleceğini ve ölümünü erteleyemeyeceğini düşünmesi gerekir." İnsan, Tanrı istemediği sürece hayatını uzatamayacağına göre, göz önünde bulundurması gereken elinde maddi olarak bulunanlardan Tanrı aşkına bağışlamadığı sürece hiçbir şeyi öte dünyaya götüremeyeceğidir.[7] Fransisken tarikatının kişinin kurtuluşunu dünya nimetlerinden ve lüksten kaçınmakta gören ve hâkim Hıristiyanlık anlayışından kopuş göstermemekle beraber, dönemin kilise yapısını bu temelde eleştiren düşüncelerinin yanında Hıristiyanlık dinine inananların tanrısal gerçekliği kavrama yolunda daha iyi bir eğitimden geçirilmesi gerektiği görüşü Grosseteste'nin hem bilimler hem de teolojiyle yakından ilgilenmesinde etkili olmuştur. Bu durumla uyumlu olarak, 1235 yılında üstlendiği ve 1253'ten ölümüne dek sürdürdüğü Lincoln Piskoposluğu görevinin yanı sıra Fransiskenlerin eğitimiyle ilgilenmeyi hiçbir zaman bırakmamıştır. Grosseteste'nin Fransisken tarikatı mensuplarını eğitmedeki başarısı 13. yüzyıl Fransisken kronik yazarı Thomas Eccles-

---

düşünürü olarak takdim eder. Southern, R. W., 1992: s. 63-82. Bu düşünce kimi zaman şüpheyle karşılanmış olsa da Grosseteste'nin Paris'te eğitim aldığına dair döneme ait herhangi bir ciddi belgenin olmayışı düşünce tarihçilerini Southern'in düşüncesini kabul etmeye zorlar. Fakat Paris'te eğitim almamış olsa da Paris'teki düşünürlerle iletişimini koparmamış ve Paris'e dinî ve düşünsel nedenlerle ziyaretlerde bulunmuştur.

7 "You shall meditate that you will die inevitably; that you cannot put off your death; that you cannot prolong your life against the will of God; that of what you own you can take nothing with you, unless what for God's sake you gave away." Goering, J. and Mantello, F. A. 1985: "The Meditaciones of Robert Grosseteste", The Journal of Theological Studies, S: 36:1, s. 118-128, 127, Oxford.

ton tarafından da belirtilmiştir. Kronik yazarına göre, Robert Grosseteste Oxford'daki Fransisken Manastırı'nda ders vermeye başladıktan sonra Fransisken öğrenciler, onun gözetiminde "hem dinî vaazlarda hem de dinî meselelerdeki hitabetin ince ahlaki yönlerinde büyük aşamalar kaydetmişlerdir."[8]

Grosseteste'nin entelektüel ilgileri fizik ve matematik gibi bilimlerin değişik dallarından teolojinin detaylı problemlerine kadar birçok alanı kapsamaktadır. Eserlerini Latince ve İngiltere'de Norman İstilası ile birlikte 1066 yılından sonra yaygın olarak kullanılan Ortaçağ Anglo-Norman Fransızcasında kaleme alan Grosseteste, Batı düşünce geleneğinde modern bilimsel yöntemin kapılarını açacak olan araştırma metodolojisiyle döneminin düşünürlerinden ayrılmaktadır. İlmi çalışmaların olmazsa olmaz koşulu olan nesnelerin doğalarına ilişkin detaylı analiz, mantıksal bir silsile izleyerek aklın yasalarının kullanılması temelinde gözlem ve deneye dayalı inceleme yoluyla doğal dünyanın araştırılması gibi Rönesans sonrası Avrupa düşüncesiyle ilişkilendirilen metodolojik eğilimleri Grosseteste'nin eserlerinde bulmak mümkündür.[9]

Grosseteste'nin bilimsel denilebilecek yapıtları Ortaçağ düşüncesinde kendisinin öncülük ettiği değişimi yansıtır niteliktedir. Fiziksel ve matematiksel bir yöntemle yeryüzündeki nesneleri açıklama çabası onu Oxford'da hocalık yaptığı dönemlerde *De Iride* (Gökkuşağı Üzerine), kuyruklu yıldızlar ve güneş/ay tutulmaları konularını incelediği *De Sphera* (Küreler) gibi eserleri yazmaya yönlendirmiştir. Ortaçağ

8 "Sub Quo inaestimabiliter infra breve tempus tam in quaestionibus quam praedicationi congruis subtilibus moralitatibus profecerunt." Eccleston, T. 1951: *De Adventu Fratrum Minorum in Angliam*, Ed., Little A. D., Manchester University Press, 48, Manchester.

9 Bu, Grosseteste üzerine yazan hemen hemen bütün bilim adamlarının ortak kanısıdır. Bu konuda aşırı denilebilecek yorumu Grosseteste'nin hocalık yaptığı dönemde Oxford'un modern bilimin doğuşuna yol açan metodolojik devrimin merkezi olduğunu söyleyen bilim tarihçisi Alistair Cameron Crombie yapmıştır. Crombie, A. C., 1953: *Robert Grosseteste and the Origins of Experimental Science, 1100-1700*, Oxford University Press, s. 14, Oxford.

düşünürlerinin birçoğunun bilmediği Yunancaya hâkim olan Grosseteste, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* isimli eserini Latince'ye çevirmiş ve yine Aristoteles'in *Fizik* ve *Posterior Analitik* gibi eserleri üzerine yorum kitapları yazmıştır. Bütün bu yönleriyle hem kendi dönemi hem de sonraki düşünür kuşakları için büyük bir etki bıraktığı söylenebilir.[10]

III. *Hexaëmeron*'da Teoloji Problemi

Grosseteste'nin eserleri, yukarıda vurgulandığı üzere, temelde bilimsel sorunlar ve teolojik meseleler olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Ancak, Ortaçağ düşünürleri için bilimsel ve teolojik olan arasında kesin bir ayrımdan söz etmek zordur. Her biri günlük hayatta din adamı olarak görevler edinen Ortaçağ düşünürlerinin dinî bakış açısından bağımsız metinler ortaya koyabilmeleri mümkün görünmemektedir. Bu veri çerçevesinde, Grosseteste'nin yapıtlarındaki içeriksel değişime ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Özellikle, 1225 yılında din adamı olarak görev yapmaya başlamasıyla birlikte, yapıtlarında bilimsel konulardan teolojik konulara geçiş daha açık bir biçimde görülebilir. Ancak, fizik ya da matematik gibi konulardan dünyanın yaratılışı gibi problemlere doğru geçiş, Grosseteste'nin bilimsel meseleleri göz ardı ettiği anlamına gelmez. Bilim, dünyaya ilişkin ve yalnızca inançla temellendirilebilecek teolojik açıklamayı desteklediği sürece yararlı kabul edilebilir.

Grosseteste'nin bundan sonraki yıllarını Yüksek Ortaçağ'ın sistematik teoloji perspektifinden ince elenip sık dokunmuş eserler yazmaya adamasının oldukça geçerli bir nedeni vardır. 13. yüzyılda akılla uyumlu bir teoloji ortaya koyma çabası güden düşünürler, aşağıda tartışılacağı üzere, Aristoteles'in

10 Grosseteste'nin yazdığı eserler hakkında kapsamlı bir bibliyografya çalışması için bkz. Thomson, S. H., 1940: *The Writings of Robert Grosseteste: Bishop of London, 1235-1253*, Cambridge University Press, Cambridge.

savunduğu "âlemin ezeliliği" ve bütün bir Ortaçağ düşüncesinin temel konularından biri olan teolojinin niteliği gibi problemleri aşmada güçlüklerle karşılaşmaktaydılar. Grosseteste de kendi zamanının bir düşünürü olarak bu konulardan kendini soyutlayamazdı. Sistematik teolojinin vazgeçilmez kaynağı kuşkusuz kutsal metinlerdi. Eski ve Yeni Ahit üzerine yorum yazma geleneği, 13. yüzyıla gelindiğinde hem dilbilimsel hem de bağlamsal olarak modern teoloji çalışmalarına ilham verecek kadar gelişmiş düzeydeydi. Grosseteste'nin *Hexaëmeron* başlıklı eseri bu çerçevede anlamlı ve önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime olarak Yunanca altı sayısından türetilen ve Eski Ahit'teki dünyanın altı günde yaratılması hikâyesine dayanan *Hexaëmeron*, Ortaçağ Hıristiyan düşünürlerince geleneksel olarak başvurulan bir anlatı türüdür (genre). Daha önce Aziz Basileus ve Aziz Augustinus gibi Hıristiyan teolojisinin önemli isimleri tarafından kaleme alınan bu türdeki eserler, Ortaçağ boyunca yazılmaya devam edilmişlerdir.[11]

Grosseteste, şiir ya da düzyazı şeklinde kaleme alınabilen *Hexaëmeron*'un Yüksek Ortaçağ'daki en önemli örneklerinden birini sunmuş ve türün kendisinden önce yazılan örneklerinden yoğun bir şekilde yararlanmıştır. Eserin 1235 yılında Lincoln Piskoposu olarak göreve başlamadan önce, özellikle Oxford'daki Fransiskenleri eğittiği ve teolojik problemlere yoğunlaştığı 1229-1235 yılları arasında yazmış olması muhtemeldir. Bu anlamda, esere Grosseteste'nin olgunluk döneminin ilk eserlerinden biri olarak bakılabilir. Eser, *Hexaëmeron* yazı türünün geleneksel yapısına uygun olarak Eski Ahit'in Yaratılış (Genesis) bölümünde yaratılış süreciyle ilgili olan kısımların hem anlamsal hem de ruhani boyutlarına dikkat çekmek ister. Bunun yanında Grosseteste için metinde kullandığı kaynaklardan da anlaşabileceği gibi ikinci bir amaç daha vardır: Geleneksel Hıristiyan düşünürlerinin fikirlerini

11 Ginther, J. R., 2009: s. 81-82.

kendi dönemindeki düşünsel tartışmalarda destekleyici veri ve bilgi kaynağı olarak kullanabilmek.

Grosseteste, Aristotelesçi metodolojinin bilimsel bakış açısı olarak değer kazandığı 13. yüzyılda, bunun neticesinde de sistematik teolojinin bilimsel bir temele oturtulup oturtulmayacağıyla ilgili kafa karışıklığı yaşandığı bir dönemde, teolojinin dünyevi bilgiyle olan ilişkisini yeniden tanımlama ihtiyacı hisseder. Bu nedenle, *Hexaëmeron*'un giriş kısmında "her bilim ve her hikmetin ayrı olarak kendi dikkatini yöneltiği bir özü ve konusu" olduğunu vurgulayarak dünyevi bilgi manasında kullandığı *scientia* ve teolojik bilgi olarak gördüğü *sapientia* (hikmet) arasında bir ayrıma gider. Teoloji "en kutsal olan hikmet" niteliğine sahiptir. Bu hikmetin kaynağını ise birlik düşüncesi oluşturur. Birlik düşüncesinden anlaşılması gereken ise İsa'nın, Tanrı'nın oğlu olarak dünyaya gelmesi ve onun öğretisinin tecessümü olan Kurumsal Kilisedir. Bütün bilgelikleri kendi bağrında taşıması nedeniyle de teolojik inceleme bütün her şeyin kendisinden kaynaklı oluştuğu tanrısal gücü temsil eder. [12]

Grosseteste için "Hikmetin konusu" ancak tam bir inanç ile kavranabilir. Çünkü "hikmete ait olan şeyler bilinebilir olanlara değil inanılabilir olanlara" aittir.[13] Dünyevi olana ait olanlar konusunda yapılan inceleme metodolojisi hâlihazırda var olan, birlik halindeki nesneyi parçalara bölerek açıklamaya ve bilmeye çalıştığı için teolojik olanla farklılık içerir. Teolojinin niteliğini sistemleştirmeye çalıştığı bu girişte Grosseteste'nin teolojiyle insan kaynaklı bilimlerle arasında yaptığı ayrım geleneksel Hıristiyan ilahiyat anlayışındaki teoloji tanımlamasından çok farklı görülmemektedir. Ortaçağ düşünürlerinin ilham kaynağı olan Hıristiyan dinbilimci Aziz Augustinus da bu ayrımı yapmaktadır. Augustinus'a göre, "hikmet" ezeli ve

12 Grosseteste, R., 1996: *On the Six Days of Creation: A Translation of the Hexaëmeron,* (trans. C. F. J. Martin), Oxford: Oxford University Press, s. 47.

13 Grosseteste, R., 1996: s. 48.

ebedi olanı, Platoncu anlamıyla daha soyut olanı, "dünyevi bilgi" ise geçici olanı kapsar. Her ikisinin buluştuğu yer ise İsa'nın kendisidir. Hikmet, ezeli ve ebedi olan hakikati temsil ettiği için daha yüksek konumda olmakla beraber, dünyevi bilgi de daha alt düzeyde bir bilgi kaynağı olarak hikmete ulaşmanın bir aracı olabilir.[14]

Grosseteste'yi aynı kavramsal çerçeveyi kullanmış olsa da, teoloji-dünyevi bilgi farklılığı konusunda özgün kılan onun dünyevi bilgiyi Aristotelesçi bir metodoloji çerçevesinde kavramasıdır. Bilindiği üzere Aristotelesçi bilgi kuramında nesnelerin bilgisine ulaşmada apaçık hakikatlerin (self-evident truths) kabulüyle işe başlamak gerekir. Örneğin, Aristoteles için doğanın var olduğunu kanıtlamak gayet tutarsız bir çaba olacaktır. Çünkü onun mevcudiyeti kendi içinde apaçık bir hakikat teşkil eder. Bilimlerin konusunu oluşturan şeyler ise apaçık hakikat niteliğine sahip olan doğada kanıtlanması zaruri olan şeylerdir. Grosseteste, yalnızca inançla ve tanrısal inayetle kavranabilecek "hikmet" ile "dünyevi bilgi" arasında bir ayrımı gerekli görerek teolojinin alanını netleştirmeye çalışmaktadır. Aristoteles'in bilimsel yöntemi doğadaki kanıtlanabilir olgular için geçerli olabilir. Ancak teolojik açıklamayı kuşatamaz ve sınırları vardır. Teolojinin alanına giren yaratılış süreci, yani duyularımızla ve dünyevi bilgimizle bu dünyada var olan şeylerin bir düzen içinde nasıl meydana geldikleri, ancak inanç aracılığıyla kavranabilir. Bu, bütün insanların ister eğitimli ister eğitimsiz olsun yaratılış düzenini anlamalarını sağlayacak yoldur.[15]

Böylesine açık bir ayrım ve mantıksal düzeni şart gören Grosseteste, ilahiyata ilişkin meselelerde bağımsız ve spekülatif çalışmalardan ziyade -yani bilimsel teoloji oluşturma çabaları yerine- teolojinin üzerine inşa edildiği Eski ve Yeni Ahit gibi

14 Drever, M., 2013: *Image, Identity and the Forming of Augustinian Soul*, Oxford: Oxford University Press, s. 146. McEvoy, J., 2000: s. 126-127.

15 Grosseteste, R., 1996: s. 49.

kutsal metinlere dönülmesini gerekli görür. Teolojinin kutsal metinlerden ayrı düşünülemeyeceği, teolojinin konusunun ne olduğuna ilişkin tartışmanın ardından gelen bölümde ortaya konmaktadır. Kutsal metinlerin metodolojik olarak incelenmesi konusunda Grosseteste'nin geleneksel Hıristiyan yorum geleneğinden ayrılmadığı görülmektedir. Eski Ahit'in *Yaratılış* bölümünün yorumuna girişen Grosseteste, Tanrı'nın yaratım sürecini Ortaçağ skolâstik düşüncesinin ilkelerine uygun bir şekilde hiyerarşik bir düzen çerçevesinde sunar. Ortaçağ düşüncesinde hâkim olan düşünceye göre varlıklar en yüksekte Tanrı'dan hiyerarşinin en alt katmanında yer alan madenlere kadar belirli bir yaratılış düzeni içindedirler.[16] Bu açıklama biçimine sadık kalan Grosseteste'ye göre değişmez olan bazı olgular, Platon'un idealar dünyası düşüncesini bize hatırlatırcasına, Tanrı'nın zihninde mevcuttur. Bunlar hiyerarşik bir sıra içerisinde, meleklerin yaratılması, madde ve formun hiçten yaratılması, duyularla algılanabilen dünyanın meydana getirilmesi şeklinde sınıflandırılır. Mecazi anlamda ise bu düzene, kurtuluşun vesilesi olarak görülen Kurumsal Kilise'nin oluşumu, inanç ve ahlaki ilkeler aracılığıyla insanların manevi tekâmülü de eklenir.[17] Skolâstik düşüncenin temel bakış açısıyla uyum içinde olan insanoğlu, hiyerarşik düzende diğer bütün yaratılanlardan üstün konumunu korumaktadır ve yeryüzündeki her şey insanoğlu için yaratılmıştır.[18] Fakat unutulmamalıdır ki yaratılış süreci kendi içinde bir hiyerarşiye sahip olsa bile var olan her şeyin yukarıdan aşağıya birliği söz konusudur. Bu birliğin yeryüzünde tamama ermesini sağlayacak olan da Kurumsal Kilisedir.

Teolojinin hizmetinde olacak doğal gözlem ve incelemeyi kabul eden Grosseteste, *Hexaëmeron* adlı eserinde, bilimsel

16 Barber, M., 2004: *The Two Cities: Medieval Europe, 1050-1320*, Routledge, 2nd Edition, 375, London.

17 Grosseteste, R., 1996: s. 50.

18 Grosseteste, R., 1996: s. 74-75.

çalışmalardaki birikimini ortaya koyarak gök cisimleri, su, hareket gibi doğal olgulara teolojik bilgiyle olan ilişkisi içinde ilgi göstermektedir. Eserde, hem dünyevi bilginin nesnesi olarak doğal olguların tasviri hem de Ortaçağ metinlerinde sıklıkla rastlanılan sembolik dil kullanımının birlikteliği gözlemlenebilir. Bu bir anlamda, doğal olanla ilgilenmeyi gerekli gören Aristotelesçi yöntemle soyut ve sembolik kavramsallaştırmaları merkeze alan Neo-Platonizm'in kaynaştırılmasıdır. Bunun aynı zamanda, Aziz Augustinus gibi Kutsal metinleri hem lâfzî hem de ruhani ve ahlaki biçimde yorumlayan ve Neo-Platonist yöntemi sıklıkla kullanan Hıristiyan düşünce sisteminin kurucu figürlerinin Grossetteste'nin üzerinde etkili olduğunu gösterir.[19] Bu geleneği devam ettiren Grosseteste'ye göre, evrendeki her bir doğal nesne, ruhani (spiritual) hakikatin sembolü niteliğine sahiptir. Kutsal Kitap üzerine düşünen ve araştırma yapan kişi, metinde kelimelerle ifade edilen konuların inanç ve ahlaki ilkelerle ilgili başka anlamlara işaret ettiğinin farkında olmalıdır.[20] Bu anlamda, Eski ve Yeni Ahit metinleri lâfzî anlamlarının yanı sıra manevi ve ahlaki anlamlara da sahiptir. *Hexaëmeron* da bu konudaki belirgin örnek olarak Kutsal Kitap'taki "gök ve yer" kelimelerinin mecazi anlamda neye karşılık geldiğine ilişkin yorumda görülebilir. "Gök ve Yer" mecazi anlamda, sırasıyla "muzaffer Kilise" ve "mücadele halinde olan Kilise" anlamlarına gelebilir. Yine başka bir örnek olarak, "Gök" tefekkür halinde yaşayanları simgelerken, "Yer" aktif bir yaşamı tercih edenleri ifade edebilir.[21]

19 Sembolik anlamların Aziz Augustinus tarafından nasıl kullanıldığına dair şu örnek açıklayıcı olabilir: Augustinus, Nuh Tufanı'nı örnek göstererek Kutsal Kitap'ta bu olayın yer almasının hem tarihsel hem de sembolik anlamı olduğunu söyler. Nuh'un gemisi, bu dünyada Tanrı'nın Krallığı'nı ifade eden Kilise'yi simgeler. Augustıne, S., 2008: *The City of God*, Books VIII-XVI (trans. Gerald G. Walsh and Grace Monahan, The Catholic University of American Press, s. 477-478, Washington DC.

20 Grosseteste, R., 2012: *On the Cessation of the Laws*, (trans. Stephen M. Hildebrand), the Catholic University of America Press, s. 79, Washington DC.

21 Grosseteste, R., 1996: s. 66-67.

IV. Işık, İlahi Aydınlanma ve Neo-Platonist Yorum

Hexaëmeron'da "ışık" ve "Aydınlanma" imgelerinin, "İlahi Aydınlanma" boyutuyla sürekli olarak tekrarlanması konumuz açısından dikkat çeken diğer bir husustur. Aristotelesçi doğa tasvirinin aksine özellikle Neo-Platonist bilgi kuramına işaret eden bu imgeler, Grosseteste'nin düşüncesinin erken dönem Hıristiyan düşüncesindeki Neo-Platonist eğilimlerle süreklilik içinde olduğunu ortaya koyar. Grosseteste, tıpkı yukarıda vurgulanan anlam kategorileri ayrımında olduğu gibi Augustinus'u takip eder. Aziz Augustinus muhtelif eserlerinde ilahi fikirlerle aydınlanma teması üzerinde durmaktadır ve eski Yunan düşüncesindeki Platoncu Aydınlanma fikrinin neo-Platoncu Hıristiyan düşüncesi biçiminde ortaya konulması Augustinusçu bir miras olarak görünür. Platon'un duyularla algılanabilir dünyanın ezeli ve ebedi hakikatlerin yansıması olduğu şeklindeki görüşü, Augustinus'ta ezeli/ebedi hakikatin Tanrı ile özdeşleştirilmesine dönüşür. Kişinin hakikat bilgisine sahip olabilmesi için Tanrı'dan gelecek "ışık" ve "aydınlanma"ya açık olması gerekir.[22] Geleneksel Hıristiyan öğretisinde sürekli vurgulandığı üzere "Tanrı ışıktır ve O'nda karanlığa yer yoktur."[23]

Grosseteste için, lâfzî olarak "ışık" maddi bir gerçekliğe sahiptir. Işığın aydınlatma işleviyle fiziksel olarak ortaya çıkan "ışık" ilahi hakikatin yansıması olarak dünyayı aydınlatır.[24] Lâfzî olanın yanında, ahlaki ve ruhani olarak ışık kavramının neyi ifade ettiğini eserinin başka bir yerinde açık bir biçimde ortaya koyar. Dinsel/ruhani anlamıyla ışık Kilisede tezahür etmektedir. Ahlaki anlamıyla ise, ışığın güzelliği ve parlaklığı dünyadaki bütün erdemli ve iyi hareketi ve eserleri kap-

22 Bunin, N. & Yu, J., 2004: *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Oxford: Blackwell Publishing, s. 189.

23 Grosseteste, R., 1996: s. 50.

24 Grosseteste, R., 1996: s. 87.

samaktadır.[25] "Aydınlanma" İncil'de belirtildiği üzere "bütün ışıkların babası" olan Tanrı'dan gelen bir lütuftur.[26] Grosseteste ilahi aydınlanma sürecini yaratıcı bir etkinlik şeklinde algılar. Tanrı'yı ve onun yarattığı maddi varlıkların bilgisini tam manasıyla anlayabilmenin yolu zihnin ruhsal bir aydınlanma sürecinden geçmesine bağlıdır. Bu öyle bir süreçtir ki kişi bu yolla Tanrı'nın sadece "görünür eserlerini" değil aynı zamanda "Tanrı'ya ait görünmeyen şeylerin" bilgisini de kavramaya başlar.[27]

V. Grosseteste'nin "Âlemin Ezeliliği" Meselesine Yaklaşımı

Hexaëmeron'u tam manasıyla bir Ortaçağ teoloji metnine dönüştüren ve 13. yüzyıl düşünce tarihi incelemelerinde oldukça özgün bir yere oturtan, Grosseteste'nin eserde "âlemin ezeliliği" sorunu hakkında yaptığı yorumlardır. Hem geleneksel Hıristiyan hem de İslam düşüncesinde sıklıkla gündeme gelen bu konu[28] üzerindeki tartışmalarda Grosseteste'nin konumu gelenekçi olarak tanımlanabilir. *Hexaëmeron*'da bahsi geçen meselelerde üzerinde Neo-Platoncu ve Aristotelesçi etkileri çok açık bir biçimde gördüğümüz Grosseteste, burada âlemin ezeli olduğunu iddia eden Aristoteles'in düşüncesini kesin bir dille reddetmektedir. Bu konuda karşı kutupta yer alanların fikirlerini özetleyerek işe başlayan Grosseteste, Platon'un *Timaeus*, Boethius'un *Felsefenin Tesellisi* (De consolatione philosophiae) gibi klasik metinlere referanslarla meseleyi tartışmaktadır.[29] Kitabın yaratılış sürecini tanımlamak için Eski Ahit'e referansla

25 Grosseteste, R., 1996: s. 96-97.

26 Grosseteste, R., 1996: s. 78.

27 Grosseteste, R., 1996: s. 278.

28 Bu tartışmalar için kapsayıcı bir eser: Sales, D. C., 1990: *Medieval Discussions of the Eternity of the World.* Brill, Leiden.

29 Grosseteste, R., 1996: s. 56-57.

"başlangıçta" ifadesini kullanması doğal olarak bize Grosseteste'nin dünyanın sınırsız bir geçmişe sahip olmadığı fikrinde olduğunu gösterir. Grosseteste'ye göre Musa, Tanrı'dan aldığı vahiyle, bu dünyanın bir başlangıcı olmadığına ilişkin pagan felsefi görüşünü adeta yerle bir etmiştir. Grosseteste, Aristoteles'in *Fizik*, Platon'un da *Timaeus* isimli eserlerinde dünyanın bir başlangıca sahip olmadıkları fikrinde olduklarını görmemizin mümkün olduğunu söyler.[30]

Bu konuda özellikle, Eski Yunan düşünürlerinden Aristoteles'in meseleyi ele alışı sorun teşkil eder. Çünkü Hıristiyan düşüncesini Aristoteles'in düşünceleriyle kaynaştırma fikri Grosseteste gibi 13. yüzyıl düşünürlerinin ana gündem maddelerinden biri niteliğindedir. Aristoteles'in fikirleri arasında, özellikle de zaman, ezelilik ve ebedilik gibi konular Hıristiyan düşüncesiyle temelli tezatlar içerir ve hem Müslüman hem de Yahudi âlimlerden yapılan çevirilerle Latinceye kazandırılan Aristoteles'in eserleri bu konulardaki tartışmaları alevlendirmiştir.

Örneğin, Grosseteste'nin vurguladığı şekilde, Aristoteles dünyanın bir başlangıcı olmadığı fikri çerçevesinde, *Fizik* adlı eserinde, hareketin başlangıcını mutlak surette açıklamak olanaksızdır demektedir.[31] Grosseteste "âlemin ezeliliği" problemi üzerine Platon ve Aristoteles'in düşüncelerini ortaya koyduktan sonra, Ortaçağ düşünce tarihi bağlamında çok ilginç bir noktaya temas etmektedir. Grosseteste'nin kendi yaşadığı çağda kimi Hıristiyan düşünürlerin Aristoteles'i aklama çabaları onu rahatsız etmektedir. Grosseteste, dünyanın yaratılmış olduğunu fakat zamanın başlangıcı olmadığını iddia eden bu düşünürleri eleştirmekten geri durmaz. "Âlemin ezeliliği" hususunda eski Hıristiyan metinlerine sıklıkla yapılan referanslar belirleyicidir. Eski Ahit bu konuda gayet açıklayıcıdır.

30 Grosseteste, R., 1996: s. 56-57.

31 Grosseteste, R., 1996: s. 56.

Bu bağlamda Grosseteste, kendi gelenekçi konumunu iyice gösterdikten sonra, Aristoteles'in "âlemin ezeliliği" meselesindeki yaklaşımıyla Katolik inancı kaynaştırma çabalarını sert bir dille eleştirir. Grosseteste'ye göre "bozulmamış Yunanca metinler" yerine "bozulmuş Latince metinlerden" Aristoteles'i anladığını zannedenler büyük bir zaman israfı içindedirler. Aristoteles'i Katolik bir düşünürmüş gibi göstermeye çalışırken aslında kendilerini aldatarak sapkın konumuna düşmektedirler.[32] Grosseteste'yi, *Hexaëmeron* gibi dünyanın yaratılışıyla ilgili bir sistematik teoloji eserinde bu kadar sert bir üslup kullanmaya iten isimler, kendisi açık bir isim zikretmese de muhtemelen 12. yüzyılda Neo-Platonculuk, Aristotelesçilik ve Hıristiyan teolojisi arasında bir denge oluşturmaya çalışan Chartersli Thierry (ö. 1150) ve Conchesli Guillaume (ö. 1154) gibi Fransız düşünürlerdir. Bu düşünürler, Tanrı'nın dünyanın yaratıcısı olduğunu kabul etmekle birlikte, Tanrı'nın yaratım sürecinden önce zamanın olmadığını ve sevgi neticesinde dünyayı yaratan Tanrı'nın, bu süreçten sonra doğadaki değişim ve harekete müdahil olmadığını vurguluyorlardı.[33]

Grosseteste'ye göre Fransa'nın skolâstik merkezlerinde dillendirilen bu fikirler çok tehlikeli sonuçlara yol açabilir, birlik düşüncesini ve Tanrı'nın mutlak kudreti gerçeğini yerle bir edebilirdi. Grosseteste, Eski Yunan düşünürlerini Tanrı'yı âlemi ve zamanı yaratmada mutlak kudret sahibi olarak görememelerini "tasavvur" (imagination) un yanlış bir şekilde kullanımına bağlamaktadır.[34] Yaratıcının mutlak kudretini algılayamayan Eski Yunan düşünürleri Tanrı'dan başka ezeli niteliğe sahip varlık olamayacağı gibi basit bir gerçekliği kabulde zorlanmaktadırlar. Grosseteste bu bağlamda, tekrar Eski Ahit'in *Yaratılış* (Genesis) bölümündeki "Başlangıçta"

32 Grosseteste, R., 1996: s. 59.

33 McEvoy, J., s. 133.

34 Grosseteste, R., 1996: s. 59.

ifadesine dönmeyi gerekli görür. Başlangıçlar çoğul nitelik arz etmezler, yalnızca bir tane başlangıç vardır.[35] Bütün varlıkların yoktan var edildiklerini savunan Grosseteste, bu çerçevede, Eski Yunan düşünürlerini eleştirir. Grosseteste, eleştirilerini sıralarken sadece Aristoteles ve Platon ile sınırlı kalmayıp suyun her şeyin temeli olduğunu iddia eden Thales ve her şeyin havadan meydana geldiğini söyleyen Anaximenes gibi daha eski düşünürleri de eleştirir. Her şeyin kökenini ifade eden *principium,* Yunan düşünürlerince Hıristiyan düşünürlerin anladığından çok farklı bir bağlamda kullanılmıştır. Grosseteste, Yunan düşünürlerin *principium* kavramını başlangıcı olmayan, başka bir şeyden türemeyen ve diğer başka şeylerin nedeni olan köken olarak anladıklarını belirterek bunun Tanrı'dan başka bir varlıkla karşılanamayacağını söyler. Eski Ahit'teki başlangıç düşüncesini açıklayabilmek için Aziz Augustinus'un *principium* kavramını kullanmasına başvuran Grosseteste, onun ortaya koyduğu geleneksel Hıristiyan anlayışı takip ederek her şeyin bir anda Tanrı'nın ol demesiyle, sayısal bir düzene göre ve oluşun doğal düzeni içinde ortaya çıktığını ve göklerle yerlerin Tanrı'nın yaratmasıyla birlikte şekillendiğini söyler.[36]

VI. Sonuç: Grosseteste'nin Gelenekçi Teolojisi

Grosseteste'nin *Hexaëmeron* başlıklı eserinde ortaya koyduğu temel düşüncelerin tartışmasından sonra eserin Ortaçağ düşünce tarihi araştırmaları açısından bize neleri gösterdiğini ortaya koymak gerekir. İlk olarak, eser Grosseteste'nin teoloji üzerine yazarken kullandığı yöntemin karakteriyle farklı bir yerde durmaktadır. Aristoteles'in doğal gözlem içeren ampirik metodolojisini pek çok eserinde kullanan Robert Grosseteste, *Hexaëmeron*'da Aristotelesçi metodolojiyi teolojik

35 Grosseteste, R., 1996: s. 59.

36 Grosseteste, R., 1996: s. 61-71.

açıklamaya katkı sağlayacağı ölçüde kullanmayı tercih eder. Aristoteles'in doğal olguları incelemeye dayalı kanıtlama merkezli bilimsel metodolojisi, Grosseteste için teolojinin ilahi merkezli niteliğine zarar verebileceği için sistematik teoloji incelemesinde kaçınılması gereken bir unsurdur. Bu zaruret Grosseteste'yi inançla ve Kutsal Kitap ışığında açıklanması ve tartışılması gereken, spekülatif yorumdan bağımsız bir sistematik teoloji tanımına götürmüştür. Bu yönüyle Grosseteste, Paris merkezli spekülatif yorumculuğa dayalı teolojik anlayışın karşısında gelenekçi bir tutum takınmıştır.

Ancak insanın mikrokozmos olarak yaratılan en değerli varlık olduğu ve bütün yaratılan varlıkların da insanoğlu hizmetinde olduğu anlayışına dayanarak insanoğlu ve etrafında olup bitenin gözlemle açıklanması gerektiğini ortaya koymuş ve Aristotelesçi metodolojiden keskin bir kopuş gerçekleştirmemiştir. Grosseteste, Kutsal Kitap ve Kutsal Kitap'a referansla yazılan Hıristiyan düşüncesi kaynaklarının hem geleneksel Hıristiyan bilgeliğinin yorumlanmasında hem de teolojik araştırmaların yapılmasında yol gösterici olması gerektiğine inanır. Bu nedenle, teoloji söz konusu olduğunda, kesin biçimde, Latin Hıristiyan dünyasında her zaman bir sorun teşkil eden eski Yunan düşüncesiyle Hıristiyan bilgeliğinin kaynaştırılması çabasının karşısında durmuştur. Aristoteles'ten çeviriler yapan bir düşünür olan Grosseteste, "alemin ezeliliği" problemi gibi meseleler gündeme geldiğinde gayet katı bir tutum takınarak Eski Yunan düşünce sisteminin Hıristiyan bakış açısıyla olan uyumsuzluğunu dile getirmiştir.

Grosseteste, teolojik problemleri irdelerken gerekli dil bilgisine sahip olduğunun gayet farkındaydı. Hem Kutsal metnin Yunanca versiyonunu hem de Hıristiyanlığın kurucu babalarının yazdıklarını orijinal kaynaklarından okuyabilmenin birçok kafa karışıklığına çözüm getireceğini düşünüyordu. *Hexaëmeron*, Grosseteste'nin referanslarından anlaşılacağı gibi onun dilsel hâkimiyetini göstermesi açısından da dikkate

değerdir. Model olarak izlenmesi gerektiğini düşündüğü Aziz Basileus, Şamlı Johannes (676-749) ve Aziz Augustinus başvurduğu kaynaklardan sadece birkaçıdır. Döneminin birçok düşünürünün sadece Latince yazan Avrupalı eski Hıristiyan düşünürlerinin eserlerini kullandıkları bir dönemde Grosseteste'nin bu referansları kaynak olarak göstermesi onu farklı kılan bir diğer özelliktir.[37]

Hexaëmeron, Grosseteste'nin Kutsal Kitap ve Hıristiyan kurucu düşünürlerinin fikirleri üzerinde çok yoğun bir araştırmasının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Pagan felsefesiyle bir harmonizasyondan ziyade Hıristiyan sistematik teolojisinin kurulması amacını güder. Bu durum onu geleneksel Katolik bakış açısında değerlendirmeyi gerekli hale getirir. Öte yandan, Eski Yunan düşünürlerini fazlasıyla kullanan ve Aristoteles'ten çeviriler yapan bir düşünür olarak Grosseteste, hem bu yönüyle hem de gözlemi ve ampirik bilgiyi esas aldığı metodolojik bakış açısıyla Ortaçağ'ın yenilikçi düşünürü olarak addedilebilir. *Hexaëmeron*, Grosseteste'nin ikircikli durumunu ortaya koyması bakımından ve teolojide gelenekselciliği seçmesi yönüyle, Ortaçağ düşünce tarihinin aslında içermiş olduğu karmaşık yapıyı gözler önüne serer. Bir düşünürün teolojik ve düşünsel vizyonunu ortaya koymasının yanında, 13. yüzyıl Ortaçağ Avrupası'nda düşünsel tartışmaların boyutlarını da bize göstermektedir.

Kaynakça

Augustine, S. (2008). *The City of God*, Books VIII-XVI (trans. Gerald G.Walsh, and Grace Monahan, Washington DC: The Catholic University of American Press.

37 Grosseteste'nin teolojik çalışmalarda gelenekselci bir tutum olarak Eski Hıristiyan büyüklerinin eserlerini kullanması konusunda: Lewis, N., 1997: "Robert Grosseteste and the Church Fathers", *the Reception of the Church Fathers in the West: From the Carolingians to the Maurists*, 2 Volumes, ed, Irena Bacus, Brill, s. 197-229, Leiden.

Barber, M. (2004). *The Two Cities: Medieval Europe, 1050-1320,* London: Routledge, 2nd Edition.

Bunin, N. & Yu, J. (2004). *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy,* Oxford: Blackwell Publishing.

Crombie, A. C. (1953). *Robert Grosseteste and the Origins of Experimental Science, 1100-1700,* Oxford: Oxford University Press.

Drever, M. (2013). *Image, Identity and the Forming of Augustinian Soul,* Oxford: Oxford University Press.

Eccleston, T. (1951). *De Adventu Fratrum Minorum in Angliam,* Ed., Little A. D., Manchester: Manchester University Press.

Ginther, J. R. (2009). *The Westminster Handbook to Medieval Theology,* Westminster John Knox Press, Louisville.

Goering, J. and Mantello, F. A., 1985: "The Meditaciones of Robert Grosseteste", The Journal of Theological Studies, Oxford.

Grant, E., 2001: *God and Reason in the Middle Ages,* Cambridge University Press, Cambridge.

Grant, E., 1996: *The Foundations of Modern Science in the Middle Ages: Their Religious, Institutional and Intellectual Contexts,* Cambridge University Press, Cambridge.

Grosseteste, R., 1996: *On the Six Days of Creation: A Translation of the Hexaëmeron,* (trans. C. F. C. Martin), Oxford University Press, Oxford.

Grosseteste, R., 2012: *On the Cessation of the Laws,* (trans. Stephen M. Hildebrand), the Catholic University of America Press, Washington DC.

Lewis, N., 1997: "Robert Grosseteste and the Church Fathers", *the Reception of the Church Fathers in the West: From the Carolingians to the Maurists,* 2 Volumes, ed, Irena Bacus, Brill, Leiden.

Luscombe, D., 1997: *Medieval Thought,* Oxford University Press, Oxford.

McEvoy, J., 2000: *Robert Grosseteste,* Oxford University Press, Oxford.

Paris, M., 1872-83: *Monachi Sancti Albani, Chronica Majora,* 7 vol, ed, Luard, H. R, Longman, London.

Sales, D. C., 1990: *Medieval Discussions of the Eternity of the World.* Brill, Leiden.

Southern, R. W., 1992: *Robert Grosseteste: The Growth of an English Mind in Medieval Europe,* Oxford University Press, 2nd Edition, Oxford.

Thomson, S. H., 1940: *The Writings of Robert Grosseteste: Bishop of London, 1235-1253,* Cambridge University Press, Cambridge.

"KISALIK BİLGELİĞİN RUHUDUR": ORTAÇAĞ TARİH ANLATILARINDA KISALIK YÖNTEMİ*

Giriş

Tarih ve anlatı konusuyla uğraşanların çok iyi bildikleri ve William Shakespeare (ö. 1616) tarafından *Hamlet*'te kullanılmasıyla bilinir hale gelmiş olan *"Kısalık bilgeliğin ruhudur"*[1] özdeyişi sözlü veya yazılı olsun kısa, net ve anlaşılır ifadeleri kullanabilmeyi bir erdem, bilgelik ve maharet işi olarak görmeyi ifade eder. Bu aynı zamanda öylesine zor bir iştir ki 17. yüzyılın büyük Fransız düşünürü Blaise Pascal (ö. 1662) *Taşra Mektupları* (Lettres Provinciales)'nda *"Şu an elimdeki mektup onu kısaltacak kadar boş vaktim olmadığından çok uzun"* (Pascal, 1847: XVI. Mektup, 282) diye yazarak bir sözü ve metni rafine hale getirmenin maharet işi olduğuna dikkat çeker (Goldstein, 2013: 1).

---

* Bu çalışma TUHED'in 2018 yılı 7. cilt 2. sayısında s. 618-631'de yayımlanmış makalenin gözden geçirilmiş halidir.

1 *Hamlet*'teki karakterlerden Polonius'un kullandığı *"Brevity is the soul of wit"* (Shakespeare, 1866: s. ii.ii. 90. dize, 54.) ifadesindeki "wit" kelimesi bugün anlam değiştirip mizah ve mizahi zekayı ifade etse de o dönemde kelimenin esas anlamı "bilgelik"tir (Speake, 2015: s. 36).

Bugün sözlü ve yazılı anlatılarda gördüğümüz anlam buharlaşması, daha açık ifade etmek istersek aforizmalara dayanan ne biçim ne de içerik olarak bilgeliğe karşılık gelen, tam da çağımızın hastalığı olan geçicilik ve uçuculuğun anlamı sarmalamasına dayanan ifade ve anlatıdaki kısalığın aslında geçmişte her türlü anlatıda olması beklenen öğretici bir biçem olduğu pek çok kişiye şaşırtıcı gelebilir. Oysaki 16. ve 17. yüzyılda Shakespeare ve Pascal'ın anlatıda kısalıkla kastettikleri, bilgeliğin anlamı ve retoriksel öneminin tarihi ve üzerindeki tartışmalar bu çalışmada gösterileceği üzere Klasik döneme ve Ortaçağ'a kadar gider. Klasik Yunan ve Roma dünyasını bir kenara bırakırsak Ortaçağ'da böylesine komplike tartışmalar olamayacağını düşünenler olduğu gibi, anlatının modern çağa ait bir teorik konu olduğunu, hele ki tarih söz konusu olunca Hayden White'ın postmodern tarih yazımında çığır açan çalışmalarıyla anlatının kurmaca niteliğinin (White,1990; White, 1975), bu anlamda da tarihsel metinlerin kurgusal boyutunun tartışılmasının tarih yazıcılığında yeni bir eğilim olduğu da zannedilebilir.

Oysa bu mütevazı çalışmada ortaya konacağı üzere, anlatı üzerine düşünme ve tarihsel gerçekliği etkili bir biçimde sunmada anlatının üstlenmesi gereken işlev hususunda Ortaçağ Avrupa kroniklerinde ve diğer yazılı metinlerinde bolca örnek görülebilir. Bu örnekler içinde anlatıda kısalık/özlük kavramına vurgu da en başlarda gelmektedir. Fakat ilginç olan şu ki, geçmişteki anlatı kaynaklarında kısalık yöntemi bilinmesine karşın tarihsel anlatı kaynakları üzerinde çalışan birçok tarihçi tarafından bu konu pek irdelenmemiştir. Bu anlamda, bu çalışma tarihsel literatüre yeni bir katkı sunmayı da hedeflemektedir.[2]

2 *Brevis* yani kısalık konusundaki bazı önemli çalışmaları kısaca belirtmek gerekir. Ortaçağ'da kısalık meselesi hakkındaki teorik ve edebî tartışmaları "Brevity as An Ideal of Style" başlıklı bir bölümle değerlendiren Ernst Robert Curtius (2013). *European Literature and the Latin Middle Ages* (Princeton: Princeton University Press) s. 487-494; tarih metinlerinde *brevis* sorununa

İlk cümleden de anlaşılacağı üzere, bu makalenin konusu oldukça kapsamlı bir mesele olan tarih ve anlatı arasındaki ilişkinin küçük ama önemli bir kısmına dayanıyor. Ortaçağ tarihçileri anlatıda *brevis* yani kısalık/özlük sorununa neden önem vermişlerdir? Bir başka deyişle, farklı tarihçilerin eserlerinde anlatının kısa olması gerektiği vurgusu niye bu kadar öne çıkmıştır? Bu sorular etrafında yapılacak tartışma Ortaçağ tarihçilerinin kısalık/özlük ilkesine dayanarak okuyucu kitlesini, her ne kadar sınırlı bir kitleden bahsediyorsak da, dikkate aldıklarını, bu ilke aracılığıyla geçmişte yaşanılan hakikati tarihsel gerçeklik alanında anlaşılır biçimde sunmayı hedeflediklerini ve sıkıcı olacakları kaygısıyla okuyucuyu bilinen tabirle hem okuyup hem düşünmeye sevk etmek istediklerini ortaya koyacaktır.

Brevis Kavramını Anlamak için: *Historia-Veritas* İlişkisi

Tarihsel anlatıda kısalık probleminin Ortaçağ Avrupa tarihçisi için ne anlama geldiğini net bir biçimde değerlendirebilmek için tarihsel bilginin nasıl sınıflandırıldığını anlamamız gerekiyor. Tarihsel gerçekliğin ve tarihsel bilginin Ortaçağ Avrupa tarihçisi için ifade ettiği anlam bizi böylece tarihsel bilginin inşa edildiği anlatı zeminine ve bu zemini oluşturan anlatı unsurlarına götürecektir. Bunun için elimizdeki birincil malzeme, modern metinlere kıyasla oldukça kısıtlı görünse de birçok çıkarım yapmayı mümkün kılıyor. Bu bağlamda, Ortaçağ Avrupası'nda tarihsel gerçekliğe dayalı bir anlatı modeli kurma konusunda teorik bir yaklaşım aramaya kalktığımızda bakmamız gereken Erken Ortaçağ'ın üretken din

değinen ve bu makaledeki fikirlerin tetikleyicisi olan Metthew Kempshall (2011). *Rhetoric and the Writing of History* (Manchester: Manchester University Press), s. 317-18, 321-27. Ortaçağ anlatı metinlerinde uzunluk meselesini gündeme getirerek böylece kısalık problemini de tartışan William W. Ryding (1971). *Structure in Medieval Narrative* (The Hague: De Gruyter), s. 62-114.

adamı Sevillalı Isidorus (ö. 636)'un *Etymologiae* (Kökenler/ Etimolojiler) adlı eseridir. Isidorus tarihin türlerinden bahsederek (De Generibus Historiae) tarihsel anlatı kurulurken neyin gerçeklikle ilişkisinin olduğu neyin de gerçekliğin dışında bırakılması gerektiğine dikkat çeker. Bunun için de Cicero (ö. MÖ 43) gibi klasik dönem düşünürlerini takip ederek üçlü bir ayrım ortaya koyar: Tarih, olası anlatı ve masal (Bietenholz, 1994: s. 59-60, 146). Isidorus için *"tarihler meydana gelmiş ve yapılmış işleri"* (Isidore of Seville, 2006: s. 67; Woolf, 2011: s. 118) ifade eder. Tarihin dışında kalan ve ikincil düzeyde itibar edilmesi gereken ise olası anlatı diye çevirebileceğimiz *argumentum*'dur. Olası anlatı *"gerçekleşmemiş olsa bile gerçekleşmiş olabilecek şeylerdir"* (Isidore of Seville, 2006 :67; Woolf, 2011: s. 118). Üçüncü düzeyde ise tarih ve olası anlatı dışında gerçeklik alanının dışına itilen masal kavramı gelir. Masal (fabula) *"olmamış ve olamayacak işlerdir çünkü doğaya aykırıdır"* (Isidore of Seville, 2006: s. 67; Woolf, 2011: s. 118).

Sevillalı Isidorus'un tarihsel gerçeklikle anlatı arasında kurduğu bağıntıda, Isidorus'un kendinden önceki Cicero ve Aziz Augustinus (ö. 430) gibi isimlerin de zihnini her daim meşgul etmiş olan, tarih yazımının da tabii olarak ne geçmişte ne de bugün içinden çıkabildiği hakikat sorunu aşikârdır (Kempshall, 2011: s. 350-427). Hıristiyan düşüncesinin Tanrı ve tanrısal vahyin süzgecinden geçen şeyleri hakikat olarak tanımlaması, doğada olan diğer bütün şeylerin hakikatini ikincil düzeye indirmiştir. Özellikle Aziz Augustinus'un Platoncu düşüncenin etkisiyle mutlak hakikatin bilgisine ancak Tanrısal aydınlanma ve esinle ulaşılabileceği, hakikatin ilahi niteliğe sahip olmayan şeylerin hakikat kategorisinde değerlendirilemeyeceği gibi bir soruna da sebep olmuştur (Kempshall, 2011: s. 369-388). Isidorus da tabii olarak Hıristiyan düşüncesinin hakikate ilişkin bu yaklaşımını benimsemiştir. Ancak, hakikat (veritas) ile doğru olan (verus) arasında ayrıma giderek haki-

katle ondan türeyen doğru arasında bir hiyerarşi oluşturmuştur (Isidore of Seville, 2006: s. 230; Beer, 1981: s. 10-11). Tarihsel gerçeklik alanını hakikatin altına yerleştirmek, tarihsel bilginin doğruluğunu da mümkün kılacaktır. Böylece, tarihsel bir anlatının hakikat üzerine bina edilmesinin onu gerçek bir tarih metni hâline getireceğini düşünen Isidorus için geçmişe ait bilginin doğaya aykırı olmaması onu hakikatle ilişkilendirmeye yeter. Isidorus tarihsel anlatıyla gerçeklik arasında doğaya aykırı olmama ölçütünü temel alarak bağlantı kurmaya çalışınca olası anlatı kavramı da olay gerçekleşmemiş olsa bile gerçekleşebilirlik potansiyeli taşıması nedeniyle tarihsel gerçekliğe yakın bir tür olarak kabul edilir.

Anlatı Stratejisi Olarak *Brevis*

Sevillalı Isidorus'un tarihin türleri ayrımı Ortaçağ Avrupa tarih yazımına hareket edeceği bir referans noktası sağlamıştır. Antikite'den beri devam edegelen tarihsel bilgi ve metne ilişkin epistemolojik ve biçimsel tartışma, Isidorus kanalıyla sonraki yüzyılların tarihçilerinin metinlerine de yansımıştır. Isidorus'un tarih türleri arasında kurduğu hiyerarşi Ortaçağ tarih yazımında anlatının biçimini nasıl şekillendirmiştir? Tarihsel gerçeklik alanının sınırları geçmişte meydana gelen olaylar veya geçmişe ilişkin olgular ile sınırlandırılıyorsa bu sınırlar dahilindeki bütün malumat, tarihsel gerçekliğe uygun olduğu kadar hitap edilen kitle için de anlaşılır kılınmalıdır. Bu durum anlatının tarihsel gerçeklik problemiyle iç içe geçtiğini ortaya koyuyor. Anlatının biçimsel bir konu olduğu doğrudur. Fakat belirttiğimiz üzere, tarihsel gerçekliğin inşası ancak anlatıyla mümkün kılınabiliyorsa o zaman biçimin de en az öz kadar tarihsel bir mesele olduğu görülür. Anlatının işlevi onun kullanılışlılığıyla bağlantılıdır ve dolayısıyla, tarihsel gerçekliğin inşa edildiği zemin olması nedeniyle, tarih yazımının niteliğini kavramada vazgeçemeyeceğimiz bir unsurdur.

Anlatının tarihsel gerçekliği etkin biçimde aktarmaya yarayan bir biçim olması ve tarihin, nihayetinde yazılı bir anlatıyla gerçekliği sunma işlevine sahip olmasıyla birlikte tarihsel anlatının üç temel biçimsel özelliğinin olması gerektiği düşünülmüştür. Bu noktada Ortaçağ tarihçilerini, edebiyatçılarını ve düşünürlerini derinden etkileyen Romalı bilgelere başvurmak gerekmiştir. Anlatının tarihsel gerçekliği sunmada yararlanması gereken üç temel unsur, kısalık (brevis), sarahat, yani açık seçik olma (lucida) ve inandırıcılıktır (probabilis). Tarihsel bilgiyi aktarmak için anlatıda bulunması gereken bu üç unsur Cicero (ö. MÖ 43) ve Quintilianus (ö. MS 100)'un eserlerinde vurgulanmış ve gelecek nesillerdeki yazarlarca neredeyse tartışmasız kabul görmüştür (Kempshall, 2011: s. 316-318). Ortaçağ tarihçilerinin tarihsel bilgiyi inşa ederken yani anlatı zemininde kurgularken kullandıkları yöntemlerin en başında gelen kısalık/özlük (brevis), kelime anlamının çok ötesinde bir fonksiyona sahiptir ve anlatıda verilmek istenen mesajın niteliğini biçimlendirmesiyle de diğer iki unsurun alacağı şekli belirler. Çünkü geleneksel Ortaçağ tarihçisi, aktardığı tarihsel bilgiye hakikatin bir parçası olarak bakar ve hakikat temelinde öğretici, ahlaki bir ders vermeyi amaçlar. Bu nedenle, hakikat en öz şekliyle aktarılmalıdır. Öte yandan, kısalığa dayalı bir anlatı stratejisi Ortaçağ tarihçilerinin metne yaklaşımlarında antikite yazarlarıyla olan sürekliliklerini görmeye yaradığı kadar, sonraki nesillerin yazarlarıyla benzerliklerini görmemizi de sağlayabilir.

Yine Sevillalı Isidorus'tan bahsedecek olursak tarihin türlerini tanımlayan bilgenin *brevis* konusunda da yorumları vardır ve Ortaçağ düşünce dünyasındaki etkisi bu yönüyle de görülür. Isidorus, *brevis*'in yazarken gerekli bir anlatı tekniği olduğunu belirterek *"genişletilmiş anlatının okuduklarımızdan akılda kalanların uzunluk nedeniyle unutulmasına sebep olacağını"* (Wood, 1978: s. 90) ifade eder. Birçok konuda olduğu gibi anlatıda kısalık konusunda da Ortaçağ Avrupa düşünce-

sine katkı sağlayan Isidorus'un izinden giden Ortaçağ Avrupa tarihçileri de mesele üzerine düşünmüşlerdir. Bu bağlamda, kısalık/özlük kavramının Ortaçağ Avrupa tarih yazımında belirleyici bir unsur olduğunu tespit etmemizi olanaklı kılacak birincil malzeme oldukça fazladır ve bunların bir kısmı burada yorumlanıp tartışılacaktır. Fransız Ortaçağ tarih yazımına ilişkin çalışmalarıyla tanınan Gabrielle Spiegel, St. Denis Manastırı keşişlerinin *Büyük Fransa Kroniği* (Grandes Chroniques de France)'ni kaleme alırken her ne kadar buna çok uymasalar da klasik retorik geleneği çerçevesinde kısalık usulüne uymaya gayret ettiklerini belirtir (Spiegel, 1999: s. 88). Spiegel eserinin başka bir yerinde daha somut bir örnek vererek 13. yüzyıla ait *Vie de Saint Denis* (Aziz Denis'in Hayatı) isimli eserin kısa yazılmasının bilinçli bir tercih olduğuna dikkat çeker. Eserin anonim yazar/yazarları, St. Denis Manastırı'na Aziz'in yaşam öyküsü hakkında bilgi edinmek için geleceklere izahatta bulunacak bir eseri kullanışlı kılmak için kısa ve Latince yerine de ana dilde kaleme almışlardır (Spiegel, 1999: s. 148). Spiegel'in verdiği örnekler klasik dönem yazarlarıyla Yüksek Ortaçağ Fransası'ndaki rahipler arasında metne yaklaşım konusunda süreklilik olduğunu görmemizi sağlamasının yanı sıra Ortaçağ tarih anlatısında biçimsel kaygının rolünü anlamamıza da yaramaktadır.

Modern bir Ortaçağ tarihçisinin, çalıştığı kroniklere ilişkin bu yargısı bizzat kronik yazarının kendi ifadesine dayanan başka örneklerle de desteklenebilir. 14. yüzyıla ait bir kronik olan *Scalacronica*'nın şövalye olan yazarı Thomas Gray (ö. 1369) 1355 yılında Edinburgh Kalesi'nde hapisken birçok kronik okuduğunu, bunun neticesinde de kronik kaleme almaya ve Büyük Britanya kronikleriyle İngilizlerin geçmişte yaptıklarını daha kısa biçimlerde yazıya dökmeye karar verdiğini belirtmektedir (Spence, 2013: s. 33-34). Gray kısalık tercihini açık biçimde ifade etmese de kendisinin eğitimli ve geleneğe hâkim birisi olduğu (Spence, 2013: s. 33-34; Gransden, 1982:

s. 93-94) düşünüldüğünde bu tercihinin klasik anlatı biçemi anlayışıyla ilintili olduğu iddia edilebilir. Bir başka örnek ise yine Fransa'dan ve daha geç tarihlidir. Geç tarihli bir örnek olması da klasik gelenek ve buradan Ortaçağ'a aktarılan anlatı biçemi mirasının devamlılığını görmemiz açısından değerlidir. 15. yüzyıl Fransız tarihçisi Enguerrand de Monstrelet (ö. 1453) yazdığı kroniğin muhtelif yerlerinde kısalık/özlük metoduna başvurduğundan ısrarla bahsetmektedir. Örneğin, VII. Charles (ö. 1461)'ın Yüzyıl Savaşları esnasında İngilizlerden aldığı bölgelerden kısaca bahseden ve uzunca bilgi vermenin anlatıyı biçimsizleştireceğini düşünen yazar, klasik kısalık yönteminin bilincinde olarak *"Kral Charles'a askerî harekâtında birçok büyük kasaba ve kale teslim oldu ki bunların detaylarını kısalık namına atlayacağım."* (Monstrelet, 1867: s. 557, 478, 38, 169) diye yazmaktadır.

Buraya kadar sıraladığımız örnekler anlatıda kısalığın farklı çevrelerden gelen kronik yazarları tarafından anlatı stratejisinin olmazsa olmaz bir unsuru olarak benimsendiğini gösterir. Ancak bahsi geçen örnekler anlatıda kısalığın biçimsel olarak gerekliliğini gösterseler de neden tarih yazma anlayışının tam ortasında yer alması gerektiğini açıkça ortaya koymazlar. Bu anlamda, tarihsel anlatıda kısalığı/özlüğü yöntemsel bir sorun olarak değerlendiren ve ağdalı dille yazan tarihçileri açık biçimde eleştiren, bu nedenle de tarihyazımsal bir tartışma ortaya koyan Thomas Burton (ö. 1437)'un konuya ilişkin ifadelerine bakmak yararlı olacaktır. Yorkshire'daki Meaux Manastırı'nın başrahibi olarak görev yapmış olan Burton, *Meaux Chronica Monasterii de Melsa* (Meaux Manastırı Tarihi) adlı eserinde görev yaptığı manastırın tarihinin zenginliği ve burada birçok mümtaz şahsiyetin görev yaptığı bilinmesine karşın Manastır'daki keşişlerin ilgisizliği nedeniyle bu mirasın unutulmaya yüz tuttuğunu, Manastır tarihinin ve geçmişteki büyük din adamlarının tarihte hak ettiği konumu edinmesi için böyle bir eser kaleme almaya gerek duyduğunu belirttik-

ten sonra kısalık/özlük temelli bir anlatı stratejisinin gerekliliğine vurgu yaparak şöyle demektedir: *"Bulduğum uzunca yazılmış olan her ne varsa kısalttım ve bulduğum belirsiz ve muğlak olan her ne varsa daha anlaşılır şekilde açıkladım... Birisi eğer benim anlatımdaki kısalıktan veya yazı biçemindeki kabalıktan ve işlenmemişlikten rahatsızlık duyup rencide olursa herhangi bir kimsenin kendi usulüne göre böyle bir kitap yazmasını engelleyecek bir şey olmayacaktır; dahası o, bu kitapta çok daha anlaşılır biçimde anlatılan hakikate oranla bunu çok daha kolay bir şekilde yapabilir"* (Coulton,2013: s. 147'den alıntı).

Burton'un ifadeleri anlatıda kısalık tercihinin yöntemsel boyutunu gözler önüne serer. Metni belirsizliklerden arındırmak, olabildiğince anlaşılır kılmak, bunu yaparken ağdalı sözcüklerden kaçınmak ve böylece de hakikati bütün açıklığıyla ortaya koymak tarihçinin görevi olarak tanımlanır. Bunu yapmak ise hiç kolay değildir. Burton'un ima ettiğine göre kolay olan; olguları, ağdalı bir dille, hakikati yansıtacak biçimde filtreden geçirmeden sunmaktır. Burton'un hakikat vurgusu Ortaçağ tarihçisinin kendi metnini hakikatle ilişkilendirmesi açısından da dikkate değerdir. Daha önce belirttiğimiz üzere, hakikat ile hakikatten türeyen doğrular, ki tarihsel gerçekler bunu ima eder, arasında bir hiyerarşi vardır. Ortaçağ Hıristiyan Dünyası'nın dinî düşünceyle çevrelenmiş tarihçileri de bunun farkında olarak gözle gördükleri, muteber kabul ettikleri veya belgelere dayanan bir tarih yazım biçiminin hakikati sunacağını düşünmüşlerdir. Muteber kaynaklardan gelen bilginin anlatıda kısalık stratejisiyle sunulması da hakikatin en güzel biçimde sunulması anlamına gelecektir.

Öte yandan, tarihsel bilgiyi hakikatle ilişkilendiren Ortaçağ tarihçisinin bir anlatıcı olarak hitap ettiği okuyucu kitlesini de göz ardı etmeyecek bir hassasiyete sahip olduğu görülür. Tam da bu noktada kısalık/özlük kaygısı anlatıda biçemin içeriği belirlemesine neden olur. Anlatıda kısalığın muhtemelen

okuyucu kitlesinin ilgisini canlı tutmak için gerekli olduğunu düşünen II. Konrad (ö. 1039)'ın özel papazı (chaplain) olan ve onun 1026 yılında gerçekleştirdiği Kuzey İtalya Seferi'ni *Gesta Chuonradi II Imperatoris* (İmparator II. Konrad'ın İşleri) eserinde işleyen Wipo (ö. takriben 1048), anlatısının kimi yerlerinde neden uzun uzadıya açıklamalar ve tasvirler yapmadığını belirtme ihtiyacı hissederek kısalığı bir anlatı stratejisi olarak okuyucuyla ilişkilendirir. Wipo şöyle der: *"Çok kısa yazdık. Şayet bir şeyi atladıysak ve onu tamamen el sürmeden bıraktıysak o şey hakkında hiçbir şey duymadığımıza inanın. Bununla birlikte, şayet konuların gerektirdiği ehemmiyete nazaran daha kısa bir şey söylenmişse bunu okuyucuya kolaylık sağlaması (commoditas) için yaptığımızı bütün içtenliğimizle ifade ederiz"* (Kempshall, 2011: s. 318'den alıntı).

Wipo'nun anlatıyı biçimlendirirken gösterdiği titizlik bu alıntıdan gayet açık şekilde anlaşılmaktadır. Duymadığı, görmediği, hakkında tam anlamıyla malumat sahip olmadığı meseleleri bir kenara bırakan Wipo, eserinin anlaşılır bir biçeme sahip olmasını önemsemektedir. Bunun için de okuyucunun beklentilerini karşılamanın gerektiğine inanır. Wipo'nun okuyucuya kolaylık sağlama adına anlatıyı kısa tutmaya yönelik yaklaşımı, tarihsel hakikati okuyucunun hoşuna gidecek, Nancy Partner'ın ifadesiyle *"ciddi bir eğlence"* (Partner, 1977) kılacak biçimde aktarma idealinin yansımasıdır. Kısalık, hakikati öz biçimde verirken okuyucuyu memnun etmeye yönelik bir rasyonaliteyle perçinlenir. Daha önce bahsi geçen *Scalacronica* yazarı Thomas Gray, okuyucunun ilgisini canlı tutmaya yönelik bu yaklaşımın ipucunu vermektedir: *"her kim keyif almak ve bilgi sahibi olmak isterse"* (Spence, 2013: s. 35) onun yazdığı kroniği okuyabilir.

Wipo ve Gray'de gördüğümüz anlatıda kısalık ile okuyucunun beklentisi ve memnuniyeti arasındaki ilişki vurgusu Fransız Benedikten keşiş Fleuryli Hugo (ö. takriben 1118)'nun *Historia Ecclesiastica* (Kilise Tarihi)'sındaki öğretici ve ahlaki ders-

ler içeren bir anlatının kısa olması gerektiği vurgusuyla birleşerek Ortaçağ tarih yazımında anlatı stratejisi olarak kısalığın, yazılan metinlerin odak noktasında olduğunu açıkça ortaya koyar. Hugo, *Kilise Tarihi*'ni ithaf ettiği Fatih William'ın kızı Kontes Bloisli Adela (ö. 1137)'ya yazdığı ithaf mektubunda Adela'nın erdemleri, eğitimi ve bilgeliği nedeniyle bu eserin ona ithaf olunması gerektiğini belirtir. (Lake, 2013: s. 180'den alıntı) Hugo ilerleyen satırlarda, Adela'ya ithaf ettiği bir hediye olan eserinin "muhtasar kısalıkta ince" (Lake, 2013: s. 180'den alıntı) bir eser olduğunu, amacının bu eserle Adela'nın okurken *"keyif almasını"* ve *"iyi işler yapmada yüreklenmesini"* (Lake, 2013: s. 180'den alıntı) sağlamak olduğunu ifade eder.

Anlatıda kısalık, eğlendirme veya keyiflendirmeyle, öğretici olmanın bir aradalığını gördüğümüz bu ithaf bölümünde Hugo, aslında anlatıda kısalık ile ilgili zihnini meşgul eden bir soruna da işaret eder: *"Muhakkak bu belirsizlik ve anlaşılmazlık kısalık/özlükle yan yana olduğu için bu zahmetli bir görevdir, eserde açık olmaya çalışıyorum ve öz olanı vermeye gayret ediyorum"* (Lake, 2013: s. 180'den alıntı). Hugo, bu noktada anlatıda kısalık idealinin içinde anlaşılmazlık tehlikesi barındırdığını da ima etmektedir. Eğer, yazar kısalık adına metinde vermek istediği mesajı açık ve anlaşılır biçimde ifade edemezse okuyucuyu ikna edemeyerek başarısızlığa da uğrayacaktır. Ama her ne kadar Hugo bu soruna dikkat çekse de bir tarihçi/yazarın görevinin mesajı kısa ve özlü olarak vermek olduğu düşüncesinden vazgeçmez. Fleuryli Hugo, Wipo'ya benzer şekilde okuyucunun, okuduğu metni kolayca anlayabilmesi amacıyla kısalık yöntemine başvurduğunu belirtir. Kısalık konusunda aktardığımız ifadelerinin hemen akabinde, böylece *"eğitimli ve eğitimsiz"* her kesimden insanın faydalanabileceği bir eser ortaya koyduğunu da ifade eder (Lake, 2013: 181'den alıntı).

Sonuç

Aslında, anlatıda kısalık ve onun, bilgeliğin yansıması olduğu görüşü Ortaçağ Avrupası'nda herkes tarafından kabul edilen bir görüş değildir. Örneğin, Angevin tarihçi Ralph de Diceto (ö. takriben 1202), kendi tarih eserlerini yazarken *"belirsiz ve anlamsız bir kısalık"* ortaya çıkarmak istemediğini belirterek anlatıda netlik adına daha detaylı bilgi vermekten yana bir tavır koyar (Gransden, 1992: s. 138). Bu tutum Fleuryli Hugo'nun Adela'ya ithaf mektubundaki kaygısını hatırlatır. Ancak, yine de bir anlatı stratejisi olarak kısalık, hakikati tarihsel gerçeklik alanında öğretici ve ahlaki amaçlarla sunmayı amaçlayan ve okuyucuyu eğitmek ve düşündürmek isteyen Ortaçağ tarihçisini cezbeden, biçemin içeriği şekillendirmesini sağlayan bir yöntem olarak özgün bir yere sahiptir. Bu bağlamda, anlatıda biçemi geçmişin bilgisini aktarmada içeriği belirleyecek düzeyde önemseyen Ortaçağ tarihçisi için bir anlatı stratejisi olan kısalık, tarih yazma anlayışının olmazsa olmazı hâline gelmiştir. Tarihsel anlatıda biçime verilen önem ve kısalık/özlük yönteminin retoriksel yönü, her ne kadar kısalığın anlam ve işlevi zaman içinde değişmiş olsa da Ortaçağ tarihçilerinin Antik dönem mirasıyla gelecekteki tarihçilik arasında köprü kurma vazifesi gördüklerini ve tarihyazımının tarihsel seyri içinde kendi özgünlüklerini yaratabildiklerini de gösterir. Öte yandan, kısalık/özlük sorunu ve anlatının işlevi, tarih ve anlatı arasındaki ilişkiye dair daha genel bir çıkarım yapma ihtiyacımızı tetikleyerek bizi büyük İtalyan tarih filozofu Benedetto Croce (ö. 1952)'nin anlatı biçeminin, anlatıda seçilen malzemenin ve anlatının öznel hususiyetlerinin tarihsel malzemeye şekil vermesini ifade eden *"Anlatının olmadığı yerde tarih yoktur"* (White, 1990: s. 5) ifadesini düşünmeye sevk eder.

Kaynakça

Beer, J. M. A. (1981). *Narrative Conventions of Truth in the Middle Ages*. Géneve: Librairie Droz S.A.

Coulton, C. G. (2013). *Social Life in Britain from the Conquest to the Reformation*. London: Routledge.

Curtius, E. R. (2013). *European Literature and the Latin Middle Ages*, with a New Introduction by Colin Burrow, Princeton: Princeton University Press

George, C. W. ve Wright, W. A. (1866). *The Works of William Shakespeare: Vol VIII*. London: MacMillan.

Goldstein, L. (2013). Introduction. L. Goldstein (Eds.), *Brevity* (s. 1-17). Oxford: Oxford University Press.

Gransden, A. (1992). Prologues in the historiography of twelfth-century England. A. Gransden. *Legends, Traditions and History in Medieval England*, (s. 125-151). London: The Hambledon Press.

Gransden, A. (1982). *Historical Writing in England II: c.1307 to the Early Sixteenth Century*. London: Routledge & Kegan Paul.

Kempshall, M. (2011). *Rhetoric and the Writing of History*. Manchester: Manchester University Press.

Lake, J. (Ed.). (2013). *Prologues to Ancient and Medieval History: A Reader*. Ontario: University of Toronto Press.

Partner, N. F. (1977) *Serious Entertainments: The Writing of History in Twelfth-Century England*. Chicago: University of Chicago Press.

Pascal B. (1847). *The Provincial Letters*. (çev.). T. M'Crie. Edinburgh: J. Johnstone.

Ryding, W. W. (1971). *Structure in Medieval Narrative*. The Hague: De Gruyter.

Speake, J. (Ed.). (2015). *Oxford Dictionary of Proverbs*. Oxford: Oxford University Press.

Spence, J. (2013). *Reimaging History in Anglo-Norman Prose Chronicles*. Woodbridge: York Medieval Press.

Spiegel, G. (1999). *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*. Baltimore: The Johns Hopkins University.

The Chronicles of Enguerrand de Monstrelet, Vol: 1. (çev.) T. Johnes, ESQ. (1867). London: Geroge Routledge and His Sons.

The Etymologies of Isidore of Seville. (çev.) S. A. Barney, W.J. Lewis, J. A. Beach, ve O.Berghof. (2006). Cambridge: Cambridge University Press.

White, H. (1990). *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

White, H. (1973). *The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe.* Baltimore: The Johns Hopkins University.

Wood, J. (2012). *The Politics of Identity in Visigothic Spain: Religion and Power in the Histories of Isidore of Seville.* Leiden: Brill.

Woolf, D. (2012). *Tarihin Küresel Tarihi.* M. Moralı (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

"SARAZENLERDEN DE BETER BİR DÜŞMAN": KATHARLAR VE ÇOK BOYUTLU YÖNLERİYLE ALBİ HAÇLI SEFERİ*

Giriş

Albi Sapkınlığı 12. ve 13. yüzyıllarda Avrupa'nın birçok yerine nüfuz etmiş olan Kathar sapkınlığının Güney Fransa'daki ismiydi. Katharcılık, Ren vadisinde, Champagne'de, Lombardiya ve Languedoc'ta dinî ve siyasi otoritelere büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. (Barber, 2014: s. 2). Aslında Kathar sapkınlığını ifade eden Albi terimi, Güney Fransa'daki Albi bölgesine

* Bu çalışma, The Journal of International Social Research'ün 2017 yılı 10. cilt 1. sayısı s. 176-183'te "'They are worse than Saracens with their strong hand and their arm stretched in fight': Multifaceted context of the Albigensian Crusade" başlığıyla yayımlanmış makalenin Türkçeye çevrilmiş ve gözden geçirilmiş halidir. Makalenin başlığı ise Papa III. Innocentius'un 1208 yılında Fransa kralı Philippe Augustus (1165-1223)'a onu Albililere karşı silahlı mücadeleye teşvik için yazdığı mektuptaki bir kısmın çevirisidir: "... Haereticam tamen studeas perfidiam abolere, sectatores ipsius eo quam Saracenos securius quo pejores sunt illis in manu forti et extento brachio impugnando." *Innocenti III Romani Pontificis Regestorum Sive Epistolarum*, Liber XI, Letter, XXVIII: 1358-1359. http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_11981216__SS_Innocentius_III__Regestorum_Sive_Epistolarum_[AD_1203-1208]__MLT.pdf.html

10 mil uzaklıkta bulunan Lombers'de Kathar sapkınlığına destek veren bölgenin soylularını, destekten vazgeçirmek için yapılan bir toplantı nedeniyle kullanılmaya başlandı. (Costen, 1997: 59; Pegg, 2008: s. 42).[1]

Kathar kavramı Yunanca "saf, temiz" anlamındaki *katharos* kelimesinden geliyordu. Schönau'daki Benedikten Manastırı'nın başrahibi olan Eckebert (ö. 1184)'in birinci elden tanıklığıyla anlattıklarına göre, 12. yüzyılın ortalarında Kathar sapkınlığı mensupları Avrupa'nın her yanına dağılmış durumdaydı. Bu bağlamda, sapkınlık hareketinin bölgeler üstü bir karaktere sahip olduğu görülüyordu. Eckebert, sapkınların kedi kılığına giren şeytana taptıklarını iddia ederek Kathar kelimesinin kedi anlamına gelen Latince "cattus"dan türediğini öne sürüyordu (Lambert, 2015: s. 85; Frassetto, 2007: s. 77).[2] Katharların şeytanlaştırılması, 1198 yılında Papa olan III. Innocentius (1160-1216)'un sapkınlığın yaygınlaşması karşısın-

1 Pegg, Katharların, rahiplerin günahkâr olduklarından dolayı sözlerine ve yaptıklarına itaat etmeyi hak etmediklerine inandıklarını belirtmektedir. Mark Gregory Pegg (2008). *A Most Holy War: The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*, Oxford: Oxford University Press, p. 42.

2 Kathar kelimesinin kökeni tarihçiler arasında hâlâ tartışma konusudur. Konu kakkında bkz. Bernard Hamilton (2016). "Cathar Links with the Balkans and Byzantium", *Cathars in Question*, Ed. Antonio Sennis, York: York Medieval Press, pp. 131-150, p. 146. Pegg (2008). *A Most Holy War*, p. 201. Kathar kelimesinin Eckebert'den çok önceleri de teologlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin 8. yüzyılda yaşamış olan Şamlı Johannes *Sapkınlıklar Üzerine* adlı eserinde Katharları "ikinci kez evlenenleri kesin olarak reddeden ve kefareti kabul etmeyen" bir topluluk olarak tanımlar. *The Fathers of the Church, A New Translation: Saint John of Damascus Writings*, Vol: 37 (1958), translated by Frederic H. Chase Jr., Washington DC: Catholic University of America Press, 59: p. 125. Şamlı Johannes, Katharlar hakkındaki tanımlamasını 4. yüzyılda yaşamış Kilise Babası Salamisli Epiphanius'un ifadelerine dayandırır. Epiphanius kendi döneminde "saflar, temizler (purists") adı verilen bir sapkın grup olduğundan bahseder. *The Panarion of Epiphanius of Salamis, Books II and III. De Fide* (2013), Second, revised edition, translated by Frank Williams, Leiden: Brill, Book II: p. 104. Bu örnekler, Yüksek ve Geç Ortaçağ'daki Albi/Kathar sapkınlarının hiçbir farklı özelliğe sahip olmaksızın, basitçe Geç Antikite'deki sapkınların bir devamı oldukları anlamına da gelmemelidir. Bu makalede Kathar sapkınlığının özgün yönlerine değinilmektedir.

da duyduğu büyük kaygıyla 1208'de öfkeli bir savaş çağrısında bulunması neticesinde birdenbire dinî ve siyasi gündemin ana maddesine dönüştü. Papa'nın savaş çağrısını tetikleyen neden, sapkınlığın yaygın olduğu Fransa'nın Languedoc bölgesine sapkınlıkla mücadele için gönderilen Papalık temsilcisi Pierre de Castelnau'nun öldürülmesiydi. Papa'nın çağrısı "çevre bölgelerdeki Hıristiyan şövalyelerine yönelik genel bir çağrı" niteliği taşıyordu ve sapkınlığın bastırılması için çaba gösteren herkese sapkınların el konulacak mülklerinin verileceği vaat ediliyordu. (Housley, 2001: s. 17-36, 17). Papa III. Innocentius'a göre Kathar sapkınları Sarazenlerden çok daha büyük bir kötülüğü temsil ediyorlardı ve onlara karşı düzenlenecek bir Haçlı Seferi, dış düşman olan Müslümanlara karşı yapılacak bir seferden daha önemliydi (Barber, 2014: s. 107).

III. Innocentius'un çağrısı Haçlı Seferleri'ni sadece Müslümanlara karşı düzenlenen askerî harekâtlar olarak düşünenlere garip gelebilir. Fakat Haçlı Seferleri tarihçiliğindeki yeni eğilimler düşünüldüğünde sapkınlara karşı yürütülen askerî harekâtların da Haçlı Seferleri kavramsallaştırmasının bir parçası olması gayet makul görünmektedir. Son dönemlere kadar, Haçlı Seferleri tarih yazıcılığındaki geleneksel algı, Haçlı Seferleri'nin Hıristiyanlarca "kâfir" addedilen Müslümanlara karşı bir savaş olduğuydu. Bu basitleştirici çerçevede, sapkınlara ya da Hıristiyanlara karşı girişilen askerî harekâtlar "Kutsal Savaş" konseptinden sapma olarak değerlendiriliyordu. Bununla birlikte, özellikle Norman Housley ve Jonathan Riley-Smith gibi tarihçilerin ortaya koydukları çoğulcu yaklaşıma göre Haçlı Seferi daha geniş bir çerçevede değerlendirilmelidir. Örneğin, Kutsal Roma İmparatoru ve Sicilya Kralı VI. Heinrich (ö. 1197)'in ölümünden sonra İtalyan topraklarında hâkimiyet kurmaya çalışan İmparatorluğun üst düzey bürokratlarından Markward von Annweiler (ö. 1202)'e karşı Sicilyalıları askerî harekâta teşvik maksadıyla III. Innocentius'un endülüjans gibi Haçlı Seferi imtiyazlarını, harekâta katılan-

lara bahşedeceğini ilan etmesi buna bir örnektir. Bir diğer örnek ise, bugünkü Kuzey-Doğu Almanya'ya tekabül eden bölgelerde pagan Vendlere karşı 1147 yılında başlatılan Haçlı Seferi'dir. Bu tür örneklerde görüldüğü üzere, Avrupa'nın değişik bölgelerinde ruhban zümresine mensup olmayanların dinî otoritelerin yönlendirmesi, desteği ve imtiyazıyla askerî girişimleri söz konusuydu ve bu anlamda uygulama biçimi Müslümanlara karşı yürütülen Haçlı Seferleri ile neredeyse aynıydı (Riley-Smith, 2005: s. 162-163). Albi Haçlı Seferi de bu çok yönlü ve geniş bağlamda düşünülmesi gereken Haçlı Seferleri'nin bir parçasıydı.[3] Öte yandan, sapkınlara karşı girişilen ilk Haçlı Seferi olması özelliğiyle de Haçlı Seferleri tarihinde dönüm noktalarından biri olarak görülmelidir. Burada Haçlı Seferi siyasetinin iç düşmanı da içine alacak şekilde genişletildiğini, bu bağlamda Fransa'nın güneyindeki sapkınlara karşı yapılan Haçlı Seferi'nin Haçlı ideallerinden sapmaktan ziyade var olan bir uygulamanın yaygınlaştırılması olduğunu söyleyebiliriz. (Housley, 2006: s. 61).[4] Bu makalede, Albi Haçlı Seferi'nin kronolojik olay örgüsünü vermek gereksizdir. Askerî harekâtın aşamaları, harekât esnasındaki başarı

3 Anglo-Sakson tarih geleneğinde olduğu gibi Fransız ve Alman tarihçiliğinde de Kathar sapkınlığı ciddi manada ilgilenilen konulardan biri olmuştur. Ancak, makaledeki amacımız bunların mukayesesini yapmak değildir. Buradaki hedefimiz mütevazı şekilde Albi Haçlı Seferi'nin karmaşık ve çok yönlü yapısını ortaya koymaktır. Makaledeki örneklerden de görüleceği üzere, Albi Haçlı Seferi'nin birçok birincil kaynağı İngilizceye çevrilmiştir. Bu bağlamda, konuyla ilgili İngilizce literatür yeterli ampirik veriyi sunmaktadır. Fransız tarihçiliğinde Kathar sapkınlığına yönelik, tarih yazıcılığı açısından en çarpıcı çalışmalardan biri kırsal bölgelerde Kathar sapkınlığının Albi Haçlı Seferi'nden sonraki etkilerini gösteren Emmannuel Le Roy Ladurie'nin, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324* adlı eseridir. Bu eser 1975 yılında yayımlanmış ve Barbara Bray tarafından 1978'de İngilizceye çevrilmiştir. *Montaillou: the Promised Land of Error*, New York: George Braziller. Fransız tarih yazımında Kathar/Albi sapkınlığı bağlamında önde gelen diğer bir eser: Jean Duvernoy (1976), *Le Catharisme: La Religion Des Cathares*, Toulouse: Edité Par Privat.

4 Haçlı Seferileri tarih yazımındaki gelenekçi görüşün eleştirisi ve değerlendirmesi için: Norman Housley (2006). *Contesting the Crusades*, Oxford: Blackwell. Özellikle 1. Bölüm.

veya başarısızlıklar, sapkınların kitlesel olarak zulme uğramaları kuşkusuz Albi Haçlı Seferi'nin siyasi anlatısının oluşturulmasında işlevsel öneme sahip olmakla beraber, seferin neden ortaya çıkıp büyük bir kıyımla neticelendiğini anlamak için sosyo-ekonomik, siyasi ve dinî faktörlerin nasıl bir araya geldiği hususuna yoğunlaşmak daha önemli görünmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı Albi Haçlı Seferi'ni Haçlı Seferi ideolojisi, papalığın dinî siyaseti ve Languedoc bölgesinin sosyo-ekonomik gerçekliği etrafında düşünerek sapkınlığa karşı yürütülen savaşın Fransa Krallığı ve Papalık ittifakıyla Güney Fransa'nın sosyal, siyasi ve dinî yapısını dönüştürmeye yönelik bilinçli ve sistematik bir girişim olduğunu ortaya koymaktır.

1. Ortaçağ Sapkınlığı Bağlamında Albi Haçlı Seferi

Albi Haçlı Seferi 12. yüzyıl sonları ve 13. yüzyıl başlarında Güney Fransa'da sayıları hızla artmakta olan Kathar sapkınlarına karşı girişilen acımasız bir savaştı. Sefer, 1209'da başlayıp dönemin Fransa kralı IX. Louis (1214-1270) ile Güney Fransa'nın en güçlü soylusu Toulouse kontu VII. Raymond (1197-1249) arasında 1229 yılında yapılan Meaux/Paris Antlaşması'na kadar sürdü. Seferin görünürdeki temel gayesi güneyde yaygın olan sapkınlığı ortadan kaldırıp dinî ve dünyevi otoritelere sadık bir Hıristiyan toplum oluşturmaktı. Bu bağlamda, genel olarak dinî sapkınlık probleminin ne olduğunu tanımlamak ve Hıristiyan sapkınlıkları içinde Albi sapkınlığının yerini belirlemekte yarar var. Sapkınlık tehdidi ve sapkınlığın tarihi, Kilise Tarihi kadar eskidir. Bu nedenle, Hıristiyanlığın ilk yıllarından itibaren, Kilise otoritelerinin sapkınlık tehdidi algısı, onları "Kilise'nin doktrinlerini tanımlama ve sapkın teolojik düşünceleri lanetleme"ye sevk etmiştir. (Lambert, 2015: s. 11). Sapkınlık ve ondan kaynaklanan bölünmeler Tertullianus (ö. 220), Origenes (ö. 254) ve en önemlisi de Aziz Augustinus (ö. 430) gibi Erken Dönem Kilise Babaları'nın eserlerinde la-

netlenmiştir (Marshall, 2006: s. 200). Örneğin, Augustinus *De Haeresibus* (Sapkınlıklar Üzerine) adlı eserinde sapkın teolojik görüşlerin bir listesini vermeye çalışmıştı. Ancak, sapkınlığın net bir tanımını yapmanın zor olduğunu, bir kişiyi neyin sapkın yaptığını belirlemenin bir standardının olmadığını da dile getirmişti. (Berzon, 2016: s. 219). Bununla birlikte, yine de hâkim inanç yapısının (ortodoksi) dışında kalan akımlarla mücadele için bir sapkınlık literatürü (heresiology) oluşturmaya çalıştı. Ortaçağ sapkınlık literatürü Erken Dönem Kilise Babaları'nın görüşlerine sıkı sıkıya bağlı kaldı.[5] 13. yüzyılın önde gelen İngiliz din adamı Robert Grosseteste (1175-1253)'ye göre, "sapkınlık insan duyusuyla seçilen, Kutsal Kitap'a aykırı olan, açık biçimde öğretilen ve azimle savunulan bir düşünceydi" (Ames, 2015: s. 25). Ortaçağ'da toplumun değişik katmanları içinde sapkın addedilen düşüncelerin yaygınlaşması, Kurumsal Kilise'nin sapkınlığın ana hedefi hâline gelişi, Ortaçağ Papalığını daha önce karşılaşmadığı bir tehdit ile karşı karşıya getirmişti. Kurumsal Kilise'nin öğretilerinin ve ilkelerinin toplumun farklı zümreleri arasında tartışma konusu olması, netice itibariyle popüler sapkınlık gerçekliğiyle yüzleşilmesini ve buna karşı önlemler alınmasını gerektiriyordu. Sapkınlığın toplumsallaşması, yani Ortaçağ toplumunun farklı zümrelerinde taraftar bulmasının sosyal ve ekonomik yönleri de mevcuttu. R. I. Moore'un da belirttiği gibi, 10. yüzyılın sonundan itibaren sosyo-ekonomik ve siyasi yapının karmaşıklaşmasıyla birlikte siyasal ve ekonomik güç mücadelesine giren elitler arasında karşılıklı sapkınlık suçlamaları görülmeye başlanmıştı. (Moore, 2000: s. 8-25). Bu bağlamda, sapkınlık dinsel terminolojinin sınırlarını aşıyor-

5 Aziz Augustinus'u *De Haeresibus* adlı eseri Ortaçağ Avrupası'nda sapkınlık tanımı için kullanılan en temel kaynaktı. Augustinus da Kathar sapkınlığını daha önce referans verilen Şamlı Johannes ve Salamisli Epiphanius'un tanımladığı gibi tanımlıyordu. Augustinus'un sapkınlık tanımı ve Eckebert üzerindeki etkisi için bkz. Bernard Hamilton (2016). "Cathar Links with the Balkans and Byzantium", *Cathars in Question*, Ed. Antonio Sennis, York: York Medieval Press, p. 131-150, p. 135.

du. Avrupa'da bin yıl dönümünde gerçekleşen "demografik ve kültürel dönüşümün sonucunda ortaya çıkan yeni yönetici elitin gelişen özbilincinden" neşet eden sosyal ve siyasal bir sonuçtu. (Moore, 2008: s. 189-210).

Ortaçağ'da sapkınlığın değişik biçimlerinden bahsetmek mümkün olmakla beraber kimi ortak özelliklerini saptamak mümkündür. Sapkınlığı toplumsal bir tehdit kılan en önemli özellik, bürokratik olarak güçlü hale gelen Kilise'nin manevi otoritesini hedef almasıydı. Bunun, Hıristiyanlığın vaftiz ve haç gibi temel sembollerinin reddine kadar uzanan yansımaları mevcuttu. Ayrıca, rahiplerin maneviyattan uzak biçimde dünyevi hayata düşkünlükleri iddiası ve bu duruma tepki olarak İsa'nın yaşamı örnek alınıp çilecilik ve yoksulluğun erdem olarak yüceltilmesi ve belki de bunlardan daha önemlisi Tanrı'nın doğası hakkında Kilise'nin öğretilerinin zıddına olan fikirlerin öne sürülmesi, Ortaçağ sapkınlığının ana özelliklerini teşkil ediyordu. (Lambert, 2015: s. 46-80). Daha önce Eckebert'in tanıklığıyla vurguladığımız gibi, sapkınlık çok yaygın hale gelince 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Papalık sapkınlığı ciddi bir tehdit olarak algılayıp önlemler almayı gerekli gördü. 1179'daki III. Lateran Konsili ve 1215'teki IV. Lateran Konsili'nde sapkınlık vatana (ve onunla özdeş görülen krala) ihanet ve Tanrı'ya küfür olarak tanımlandı. Sapkınlığın vatana ve krala ihanet olarak tanımlanması dünyevi otoritelere de sorumluluk yüklüyordu. Monarkların ilahi kaynaklı olduğu kabul edilen otoritelerinin meşruluğunu göstermelerinin bir yolu da sapkınları cezalandırmada gösterecekleri kararlı tutum olacaktı. (Marshall, 2006: s. 214).

IV. Lateran Konsili kararlarının 3. Kanonu'nda şöyle deniyordu: "Eğer bir dünyevi yönetici, Kilise tarafından kendisinden talepte bulunulup ihtar verildikten sonra, hakimi olduğu bölgeyi sapkınlık pisliğinden temizleme noktasında ihmalkar davranıyorsa Metropolit ve bölgenin diğer piskoposları tarafından aforoz edilir." (Schroeder, 1937: s. 242-43). Bu, Pa-

palığın dünyevi otoritelerin sapkınlık karşısında takındıkları gevşek tutum ve hatta onlar arasında da benimsenmesi karşısında attığı kararlı bir adımdı. Böylece afaroz edilme tehdidi, sapkınlıkla mücadele etme konusunda çekinceleri olan, sapkınları himaye edip savunan dünyevi güçleri, sapkınlık suçlamasının odağına oturtma riskini de taşıyordu. (Moore, 1987: s. 22). Papalık tarafından dünyevi otoritelerin sapkınlığa karşı desteklerini kazanmak için geliştirdiği bu düşünce, Fransız krallarının Kathar sapkınlığını yok etme konusundaki iştahlarıyla ve Güney Fransa'da sapkınlığı himaye eden yerel aristokrasinin cezalandırılmasıyla meyvelerini verecekti. Albi/Kathar sapkınlığının teolojik boyutları Kilise'nin yerleşik doktrinlerine karşı büyük bir başkaldırı niteliği taşıyordu. Temelde düalist bir sapkınlık olan Katharcılık, kozmik düzende birbirine zıt olan iyi ve kötü arasında bir mücadele olduğuna, bunların Tanrı ve şeytanda cisimleştiğine inanıyorlardı. Katharcı düalizmi teolojik olarak tehlikeli ve sapkın kılan ise, yeryüzünün ve maddi dünyaya ait olan her şeyin şeytan tarafından yaratılması inancıydı ve dolayısıyla bu da ilahi hiyerarşi içinde şeytanın Tanrı ile neredeyse eşdeğer bir konumda değerlendirilmesiydi. İnsanın ruhu da dâhil olmak üzere uhrevi niteliğe sahip her şey Tanrı tarafından yaratılmıştı fakat onun hükümranlığı bu dünya dışındaki gökler âlemini kapsıyordu. Bu bakış açısı 13. yüzyılda anonim bir Kathar sapkını tarafından yazılan *Liber de Duobus Principiis* (İki İlkenin Kitabı) adlı eserde açık biçimde ifade edilmekteydi: "Eğer Tanrı kötü olan şeylerin gerçekleşmesini arzu etmiyorsa kuşkusuz bunu yaratma gücüne de sahip değildi çünkü Tanrı gerçekleştiremeyeceğini isteyemezdi." (Wakefield&Evans, 1991: s. 511ff.). Bu da Tanrı'da günah işleme ve kötülük yapma konusunda bir kudret olmadığı anlamına geliyordu. Tanrı'nın kötülükle de ilişkisi olsa her şeyi yapabilme gücünde eksiklik ifade eden Kathar düalizmi, kötülüğü yapma kudretini şeytana veriyordu. (Wakefield&Evans, 1991: s. 511ff.). Bu düalist yaklaşım İsa konusunda da aşırı görüşlerin kapısını aralıyordu.

Tanrı'nın yaratıcı gücü uhrevi âlemle sınırlı olduğuna göre, İsa'nın maddi bir bedeninin de olmaması gerekiyordu.[6] Katharlar dinî ritüelleriyle de geleneksel Hıristiyan inancın dışına çıkmışlardı. Kilisenin dinî törenlerini (sacrament) reddeden Katharlar, İsa'nın Hıristiyanları sadece *consolamentum* adını verdiklerini tek bir ayinle yükümlü tuttuğunu iddia ediyorlardı. Teselli, avuntu gibi anlamlara gelen *consolamentum* bu maddi dünyada sürdürülen günahkâr yaşamdan duyulan pişmanlıktan *sakrament* vasıtasıyla gerçekleştirilen tövbe aracılığıyla edinilen teselliyi simgeliyordu. *Consolamentum* ritüeli hayatta iki kez gerçekleştirilebilirdi. Birincisi, kişi Kathar inancını benimsediğinde, ikincisi ise ölümüne yakın bir zamanda. Uygulama olarak başta daha önce *consolamentum* almış olan Kathar inancı mensupları olmak üzere, ritüel esnasında hazır bulunan herkesin elinin, adayın başı üzerine konulması suretiyle ruhunun kutsanması şeklinde bir vaftiz olan *consolamentum* ayini Katharları diğer Hıristiyanlardan ayırıyordu. (Lambert, 2015, s. 145; Costen, 1997: s. 67.) Bunun yanında, Katharlar Papalığın dinî hiyerarşisini kabul etmediklerinden kendilerine özgü bir dinî yapılanmaya da gitmişlerdi. Kathar Kilisesi'nde tıpkı Katolik Kilisesi'nde olduğu gibi din adamları ve inananlar zümresi arasında bir ayrım yapılıyordu. Katharlarda erkeklerin yanı sıra kadınlar da din adamı zümresine mensup olabiliyordu. Dinî zümre içinde erkekler için *perfecti*, kadınlar için *perfectea* kelimesi kullanılıyordu. Dinî zümre içinde yer almak isteyenlerin çok uzun, meşakkatli ve sıkı disiplin gerektiren bir eğitim sürecinden geçmesi gerekiyordu. (Lambert, 2015: s. 145; Costen, 1997: s. 67-68). Özetle, *Perfecti*

6 Katharların dualist inançlarıyla Doğu Avrupa'daki Bogomilism ve daha doğu kaynaklı olmak üzere Manicilik arasında benzerlikler mevcuttur. Katharizm'in bahsi geçen hareketler ve diğer sapkınlık hareketleriyle benzerlik ve farklılıkları akademik tartışma konusudur. Kathar sapkınlığının önde gelen tarihçilerinden Mark Gregory Pegg, "benzerliğin en fazla yüzeysel olup anlamın her halükarda farklı olduğunu" belirterek farklı sapkınlık biçimleri arasında doğrudan ilişki kurulmasını eleştirir. Mark Gregory Pegg "On Cathars, Albigenses and the Good Men of Languedoc", *Journal of Medieval History* 27 (2001), s. 181-195.

ve inananlar arasında katı bir hiyerarşik ayrımın olduğu Katharlar inancı, Katolik Kilisesi'nin rahiplik hiyerarşisinin reddi, sakramentleri tanımaması vb. özellikleriyle Papalık nezdinde büyük bir tehdide dönüşmüştü. (Lambert, 2015: s. 145-160).

2. Albi Haçlı Seferi'nin Siyasal ve Toplumsal Bağlamı

"Katharcılığın artan gücü ve Languedoc bölgesinde sapkınlıkla mücadele eden vaizlerin başarısız olması, Albi Haçlı Seferi'nin önde gelen kronik yazarı Guillaume de Puylaurens (ö. takriben 1274) tarafından şöyle dile getiriliyordu: "İki yılı aşkın bir süre boyunca zorlu vaaz görevini ısrarla sürdürdüler fakat ateşi söndürmeyi başaramadılar. Bu nedenle daha yüksek makamlardan tavsiye almayı gerekli görüp Kutsal Makam (Papalık)'a başvurdular." (Puylaurens, 2003: s. 27). Puylaurens'in kroniğinde yer verdiği bu bilgi Katharcılığın Güney Fransa'da yükselişe geçmesi karşısında vaizlerin çaresiz kalışlarını gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda, Katharcılığın önlenemez yükselişine ve nihayetinde Haçlı Seferi harekâtına neden olan siyasal ve sosyo-ekonomik faktörlere eğilmek gerekir. Albi/Kathar Sapkınlığı Fransa'nın geri kalan kısımlarından yalıtılmış, özgün sosyal bir dokuya sahip Güney Fransa'da kolayca kök salabilmişti. Ortaçağ'da kuzey ve güney arasında keskin bir kültürel ve sosyal ayrımın olduğu Fransız topraklarında, güney kesimleri kuzey ile kıyas edildiğinde daha şehirli, varlıklı ve kozmopolit bir sosyal muhite sahipti. Güçlü şehirler etrafında oluşan aidiyetler ve çeşitlilik, Kuzey Fransa'da Kapet Hanedanı'nın tesis ettiği merkezi hükümetin Languedoc'ta uygulanabilmesini zorlaştırıyordu. (Costen, 1997: s. 196). Bölgesel güç yerel lordlar arasında paylaşılmış durumdaydı ve âdem-i merkeziyetçi bir siyasi yapı kuzeyin aksine bölgede hâkimdi. Bunda bölgede geleneksel olarak uygulanan miras hukukunun da etkisi vardı. Toprak sürekli olarak lordlar tarafından varis-

leri arasında bölünüyor ve bu da siyasi gücün daha da fazla parçalanmasına neden oluyordu (Hamilton, 1999: 164-181, s. 165). Siyasal gücün bölünmesi bir taraftan sapkınlığın yaygınlaşması için uygun ortam yaratırken diğer taraftan sapkınlığın bastırılmasına yönelik tekil hukuki bir karar mekanizmasının oluşturulmasını engelliyordu. Yerel güç odakları olan lordlar hiçbiri bölgede siyasal hâkimiyet oluşturamıyorlardı. Ayrıca Aragon Krallığı gibi dış güçler de bölgede hak iddia ediyorlardı. Toulouse Kontluğu bölgedeki en verimli topraklara ve en varlıklı kasaba ve şehirlere hâkim olmakla birlikte pratikte siyasi gücü sınırlıydı. Bölgenin Narbonne gibi önemli bir merkezinde yönetsel güç başpiskoposluk ve vikontluğun elindeydi. Montpellier şehri bölgenin en eski ve nüfuzlu ailelerinden Trencavel ailesinin kontrolündeydi. Her bir yerel güç odağı kendi nüfuz alanını genişletmeye çalışıyor ve sürekli bir çatışma halinde bulunuyorlardı. (Costen, 1997: s. 29-31). 11. ve 12. yüzyıllarda bölge birçok güç odağının çatışma alanı hâline gelmişti. Bölgede etkin olmak isteyen Aragon Krallığı gibi güçlerle, bölgenin en büyük gücü olan Toulouse Kontluğu arasında bitmek bilmeyen bir savaş hali söz konusuydu. (Graham-Leigh, 2005: s. 92). Aristokratik hiyerarşinin daha alt basamaklarında yer alan yerel güç odakları da çatışma ortamından istifade ediyorlar ve büyük oranda bağımsız hareket etme imkânına sahip oluyorlardı. Buna örnek olarak, Trencavel Ailesi'nin yanı sıra Béziers ve Carcassonne vikontlarının Toulouse Kontluğu'na karşı Aragon Krallığı ile birlikte hareket etmesi gösterilebilir (Costen, 2017: s. 14). Bu bağlamda, bölgedeki siyasal bölünmüşlük hali daha önce de ifade ettiğimiz üzere, sapkınlığı bastıracak bir siyasal iradenin oluşumunu engelliyordu. Aslında, bölgede sapkınlığı ortadan kaldıracak siyasal iradenin oluşması gerektiği düşüncesi, Fransız Krallığı ve Papalık görüşünden başka bir şey değildi. Languedoc bölgesindeki yerel güçlerin sapkınlık olarak addedilen Kathar hareketini yok etmek için herhangi bir neden ve çabaları yoktu. Kozmopolit bir kültüre alışık olan ve bu-

nun yararını gören Languedoc aristokrasisi kendilerine zarar vermeyecek fikirlerin toplumun birçok kesiminde benimsenmesinden gocunmuyorlar hatta kendileri de bu fikirlere ilgi gösterip benimsiyorlardı. Sapkınlığın siyasal olarak bastırılamadığı/bastırılmadığı Güney Fransa'da Kilise'nin ve Fransız Monarşisi'nin egemenlik kuramamasına sebep olan siyasal parçalanmışlık hali, ürettiği çatışmacı yapısıyla bölgede bir savaş ve şiddet ortamı da yaratmıştı. Şiddet yaygın bir pratikti. Yerel güçlerin aralarındaki savaşlarda bugünkü İspanya ve Hollanda topraklarından getirilen ve *routiers* adı verilen paralı askerler önemli rol oynuyorlardı. Yerel güç odakları arasındaki mücadelenin arttığı özellikle 12. yüzyılda ve 13. yüzyıl başlarında yaygın olan paralı asker istihdamı, Albi Haçlı Seferi'nin arifesinde kolayca kontrol edilemeyen, kendilerini istihdam eden lordları her zaman dinlemeyip başına buyruk hareket eden yabancı bir asker zümresinin ortaya çıkışına neden olmuş ve bölgeyi güvensiz hale getirmişti (Barber, 2014: s. 68). Gerçekten de siyasi yapının parçalanmışlığı içinde paralı askerler sapkınlıkla ilişkili gruplarla ve sapkınlığı himaye eden soylularla ittifak halinde olabiliyordu. (Costen, 1997: s. 118). Güney Fransa'da egemen olmak isteyen Papalık ve Fransız Krallığı'nın gözünde sapkınlık, yerel aristokrasi ve paralı askerler özdeş hale gelmişti. Yerel aristokrasinin özellikle orta ve alt kesimleri arasında Kathar inançları kabul görüyor ve dinî otoriteler tarafından sapkınlıkla suçlananlar korunuyor veya müsamaha görüyorlardı. Örneğin, bölgenin güçlü soylularından Raymond Roger Trencavel (ö. 1209), Albi Haçlı Seferi kronikçisi Pierre Des Vaux-de Cernay (ö. takriben 1218) 'ın verdiği bilgiye göre Kathar hareketi mensuplarını himaye ediyordu (Barber, 2014: s. 124). Katharları koruyan soyluların muhkem kaleleri, sapkınlığın yayılması için uygun ortam sağlamaktaydı. Bu yerleri kendilerine merkez üssü yapan ve soyluların topraklarında rahatça hareket edebilen Katharlar bu sayede "geniş bir alanda öğretilerini yayma" imkânına kavuşuyorlardı. (Barber, 2014: s. 68). Buraya kadar verdiğimiz

örneklerden de anlaşılacağı gibi, Albi Sapkınlığı yerel soyluların destek ve himayesi olmadan başarılı olamazdı. Papalık her ne kadar güneydeki lordlara sapkınlığı bastırmak için çağrıda bulunmuş olsa da ve bölgenin Toulouse Kontu gibi önde gelen soyluları Katolik inancına sadık olduklarını söyleseler de kendi topraklarında yaşayan ve Kathar inancını destekleyen vasallarına ve diğer tebaalarına şiddet uygulamaya niyetli görünmüyorlardı.

3. Albi Haçlı Seferi'nin Dinî Bağlamı

Languedoc bölgesindeki soyluların isteksizliği, Kathar sapkınlığının yaygınlaşmasının ardındaki nedenlerden sadece biriydi. Bunun yanında, Papalık kurumunun bölgede dinî otoritesini bir türlü tesis edemeyişi de bir diğer önemli faktördü. Katolik Kilisesi Languedoc'ta derin bir yapısal kriz içindeydi. Siyasal yapıdaki parçalanmışlığın benzeri bir durum Kilise organizasyonunda da söz konusuydu. Papalığın merkezi/bürokratik kontrolü tam olarak sağlayamadığı bölgede güçlü bir dinî liderlik yoktu. Dinî otorite Narbonne, Bourges ve Auch gibi başpiskoposluklar arasında bölünmüştü. Bölgedeki sürekli şiddet ortamı ve siyasi istikrarsızlık, Kilise için de olumsuz etkilere sebep olmuştu (Costen, 1997: s. 198). Dinî otoritelerin toplum üzerinde dinî disiplinin sağlanması noktasında ortak bir stratejiden yoksun oluşu başta piskoposlar olmak üzere bütün dinî otoriteleri sapkınlığın güçlü olduğu taşrada etkisiz bırakıyordu. (Lambert, 2015: s. 116).

Ayrıca, dinî otorite boşluğundan kaynaklanan Kilise'nin zayıf düşmesi, din adamlarını dünyevi otoriteler karşısında güçsüz hale getirmekteydi. Bölgedeki birçok piskoposluk, dünyevi yöneticilere bağımlı duruma gelmişti. Bölgesel aristokrasinin şiddet tekelini elinde bulundurması Kilise mülkiyetinin yağmalanmasıyla sonuçlanıyordu. Kilise mülkiyeti Ortaçağ'ın her döneminde ve her yerinde olduğu gibi Languedoc'ta da

önemli bir sorun oluşturuyordu. Kilise'nin elinde hak etmediği oranda mülk olduğu ve din adamlarının yozlaştığı propagandası gerek seküler güçler gerek de sapkınlar tarafından yapılıyordu ve din adamlarına olan düşmanlık bölgede hissedilir düzeydeydi. Sapkınlıkla etkin biçimde mücadele etmek için etkin bir idari mekanizma kurması gereken kurumsal Kilise'nin taşrada görevli olan din adamlarını finanse edecek mali kaynakları yoktu. Kırsaldaki rahipler de piskoposluklar tarafından mali olarak desteklenmediklerinden, içinde bulundukları yoksulluk nedeniyle görev yaptıkları yerlerdeki soylulara bağımlı hale gelmekteydiler. Sapkınlıkla etkin mücadele felsefi ve kompleks bir teolojiye dayanan Kathar düalizmine karşı hitabeti iyi olan eğitimli din adamları zümresini gerektiriyordu. Din adamları ise bölgesel kiliselerin mali yetersizlikleri nedeniyle iyi eğitim alamaz haldeydiler. Genel olarak bakıldığında ise burada iki temel sorun dikkat çekiyor: Bölgesel dinî otoritelerin ve alt düzeydeki din adamlarının bürokratik ve mali yönetim eksikliğinden kaynaklı olarak dünyevi güçlerin kontrolü altına girmeleri ve Papalığın talep ettiği sapkınlıkla mücadeleye karşı ellerindeki donanımın eksikliği nedeniyle isteksiz olmaları. (Lambert, 2015: s. 116-117).

Papalık Güney Fransa'da dinî ve siyasi açıdan büyük bir tehdit hâline gelen Albi/Kathar sapkınlığı karşısında ilk başlarda mütereddit davrandı. Bunda dinî olarak Papalık hükmü altında bulunan topraklarda bu kadar yaygın hale gelen tehlikeli bir sapkınlıkla nasıl mücadele edileceğinin tam olarak bilinememesi önemli bir rol oynuyordu. Bu bağlamda, sapkınlara karşı bir Haçlı Seferi kararı alınması zaman içinde atılan birtakım adımların neticesinde şekillendi. 12. yüzyılda bölgede sapkınlık güç kazanmaya başladığında, III. Alexander (1100-1181) ve III. Lucius (1100-1185)'un papalıkları döneminde sapkınları ikna ederek yola getirme stratejisi benimsendi. Ancak her iki papa da sapkınlığın bir şekilde bastırılması gerektiğini bilseler de mücadele için etkin ve kararlı

bir politika geliştiremediler (Lambert, 2015: s. 125). İkna politikası sapkınlığın toplumsal etkilerinin çok güçlü olmadığı dönemlerden kalma eski bir yöntemdi. Böylesi durumlarda gelenek içinde yapılan sapkınlık tanımı çerçevesinde hedef olan sapkınlık lanetlenir ve sınırlı düzeyde etkisi olan hareketin liderleri ikna edilmeye çalışılırdı. (Costen, 1997: s. 99-100). Ancak daha önce ifade ettiğimiz gibi, yaygınlaşan bir sapkınlık söz konusuydu ve çok daha etkili tedbirlerin alınması gerekli görünüyordu. Bu anlamda, ikinci bir önlem adımı olarak Languedoc'taki bölgesel kilise yapısının ıslahı gündeme geldi. Böylece, Papalığın istediği şekilde teşkilatlanacak olan Kilise, sapkınlıkla etkin biçimde mücadele edebilecekti. 1179'da toplanan III. Lateran Konsili'nde Languedoc'taki kilise için ıslah tedbirleri alındı. Papalık, bölgedeki piskoposlukların kontrolünü tamamen kendi üzerine almaya karar verdi. Zaten 10. yüzyıldan beri gittikçe daha merkezi ve bürokratik bir kurum hâline gelen Papalık, genel olarak bütün bölgesel Kilise yapılanmaları üzerinde tahakküm kurmaya başlamıştı. Bölgesel kilise hiyerarşisi buna uygun olarak biçimlendirilebilirdi. Kendini sadece Aziz Petrus'un değil İsa'nın da temsilcisi/gölgesi olarak addetmeye başlayan Papalık (Costen, 1997: s. 102) kurumsal karizmasını kullanarak sapkınlıkla mücadele etme yolunu seçti. Papalığın en yüksek dinî otorite ve dünyevi güçlerden bağımsız hatta onların üzerinde bir güç kaynağı olduğuna dair 12. yüzyıldan beri olgunlaştırılan hukuki temellendirmeler, bu otoritesini dünyevi güçleri sapkınlıkla mücadele etmeye zorlamasıyla kendini gösterdi. Rahipler hiyerarşisinin alt basamaklarında yer alanlar, sıkı bir eğitim ve disiplinden geçirilmeye çalışıldı ve sapkınlara karşı ateşli vaazlar tertip edildi. (Lambert, 2015: s. 125).

Papalığın sapkınlıkla mücadelesinde dönüm noktasını Tanrı Barışı (*Pax Dei*) ve Tanrı Ateşkesi (*Treuga Dei*) hareketlerinin genişletilmesi teşkil ediyordu. Her iki kavrama vurgu yapılması Papalığın siyasal bir aktör olarak oynayacağı rolü ve

paralı askerler ile sapkınların neden olduğu toplumsal şiddetin önüne geçileceğini, dahası yerel aristokrasinin kontrolünde olan Languedoc'taki toplumsal yapıyı biçimlendirmede Papalığın inisiyatifi ele alacağını gösteriyordu. Tanrı Barışı, aristokratik ve siyasi şiddet ortamının dışında kalan savunmasız "keşiş, rahip, yoksul" kimseleri ve Kilise mülkiyeti ile yoksulların geçimlerini sağladıkları kaynaklarını Kilise'nin koruması altına almayı ifade ediyordu. Tanrı Ateşkesi ise, aristokratik şiddet ortamının yoğun olduğu koşullarda, başta pazar günü olmak üzere kutsal günlerde ve Kilise'nin belirlediği belirli başka günlerde savaş yapılmasını yasaklıyordu (Cowdrey, 1970: s. 42-67).

Her iki hareket de aristokratik şiddetin Avrupa'da kendini oldukça fazla hissettirdiği 10. ve 11. yüzyıllarda, Kilise'nin manevi otorite olarak etkisini göstermek, toplumsal disiplin ve kontrolü sağlamak için başvurduğu bir çareydi. Kilise, yasakları dinlemeyenleri Hıristiyan bir toplumda huzuru bozarak İsa'nın vekili konumundaki Kilise'nin otoritesini hiçe saymaları nedeniyle Tanrı'nın düşmanları olarak da tanımlayabilecekti. Özellikle Languedoc bölgesinde, Albi Haçlı Seferi öncesinde, 12. yüzyılda, Tanrı'nın Barışı ve Tanrı'nın Ateşkesi hareketleri, paralı askerleri (*routiers*) ve sapkınları yola getirmek için kullanıldı. Çünkü sapkınlığın rahatça ortadan kaldırılabilmesi için aristokratik şiddet ortamının kontrol altına alınması gerekliydi. Dışarıdan getirilen ve bölgenin huzurunu bozduğu düşünülen, "yağmacı yabancılar" olarak da görülen başına buyruk paralı askerlerin kamu güvenliğini sapkınlarla birlikte tehdit ettikleri ve bu tehdidin ortadan kaldırılmasına çaba harcanması gerektiği düşünülmekteydi (Housley, 2001: s. 17-36). Albi/Kathar sapkınlığıyla paralı askerler (*routiers*) arasında kurulan ilişki 1170 ve 1180'lerde zirve noktasına ulaştı (Housley, 2001: s. 17-36). III. Lateran Konsili kanonlarında sapkınlar lanetlenirken paralı askerlere karşı da bazı cezai tedbirler öngörülüyordu. Tanrı Barışı ve Tanrı Ateş-

kesi'nin tavizsiz bir şekilde uygulanacağı belirtiliyor, hatta Tanrı Ateşkesi'nin geçerli olacağı günlerin sayısı artırılıyordu. Konsil'in yayımladığı 21. Kanon'a göre ateşkeslere, Kilise'nin belirli kutsal günlerin yanı sıra "çarşamba günleri gün batımından pazartesi gün doğumuna kadar herkes tarafından çiğnenemez şekilde" uyulması bekleniyordu. Yine aynı Kanon'da ifade edildiğine göre, "eğer bir kimse ateşkesi ihlal etmeye kalkar ve üçüncü uyarıdan sonra ateşkese uymamaya devam ederse, bulunduğu bölgenin piskoposu tarafından aforoz kararı ilan edilecek ve alınan bu karar komşu bölgelerdeki piskoposlara yazılı olarak bildirilecektir." (http://www.ewtn.com/library/COUNCILS/LATERAN3.HTM).

Bunun yanı sıra, yine III. Lateran Konsili'nin 27. Kanonu'nda da sapkınlığın yayılması ve sapkınlıkla mücadele için Papalığın kararlı olacağı ifade edilmiştir. Papalık bu Kanon'da dünyevi yöneticilere, tövbe etmedikleri takdirde sapkınların mülklerini müsadere etme hakkı tanımaktaydı.(http://www.ewtn.com/library/COUNCILS/LATERAN3.HTM). 1184 senesinde III. Lucius *Ad Abolendam* (Sapkınlığın Ortadan Kaldırılması Üzerine) adıyla bilinen dekretalde sapkınlığın temizlenmesi hususunda Papalığın ısrarını ve ciddiyetini göstermişti. III. Lateran Konsili kararlarında olduğu gibi, Papalığın bu kararında da sapkınlar ve onları savunup himaye edenler lanetlenmekteydi. Papalığın sapkınlığı himaye edenlere yönelik tutumu düşman tanımının genişletildiğini de ortaya koyuyordu. Artık sadece sapkınlar değil, onlara destek olan veya onlarla mücadeleyi ihmal eden herkes Kilise'nin düşmanı olarak tanımlanıyordu. Bu bağlamda, Albi Haçlı Seferi'nin başlamasına kadar Papalığın sapkınlığa karşı aldığı önlemlerle amaçladıkları şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, sapkınlık Papalık nezdinde Hıristiyan toplumun barışı ve düzenine karşı bir saldırı olarak değerlendiriliyordu. Böylece sapkın olarak tanımlananlara yönelik yaptırımlar ve cezalandırmalar Güney Fransa'da istikrar ve düzenin sağlanması için

bir Haçlı Seferi'ni de meşru hale getirecekti. Sapkınların mülkiyetlerinin müsaderesi Katharların sosyal ve iktisadi temelini zayıflatacaktı. Üçüncüsü ise, sapkınlarla birlikte toplumsal huzuru ve barışı zedeledikleri düşünülen paralı askerlerin (*routiers*) tasfiyesi, Kilise'nin kendisiyle ittifak halinde olacak dünyevi otoritelerle birlikte -sapkınları ve paralı askerleri himaye eden yerel aristokrasisinin tasfiyesini de mümkün kılarak- Languedoc'ta istediği biçimde hâkimiyet kurmasına olanak sağlayacaktı. Şunu vurgulamak gerekir ki özellikle Papa III. Innocentius döneminde Kilise sapkınlıkla etkin ve ciddi biçimde mücadele etmeyi başardı. Papalık Makamı'nın dünyevi makamların üstünde otorite sahibi olduğunu ve dünyevi işlerin yürütülmesinde belirleyici olması gerektiğini düşünen III. Innocentius, Hıristiyan toplumun barış ve huzuru için Papalığın daha aktif bir siyaset izlemesinden ve inisiyatifi ele almasından yanaydı. (Sayers, 1994: 91). Bu bağlamda Papalık Makamı'na oturduğu andan itibaren etkin bir Papalık siyaseti için Kilise'nin bütün imkânlarını seferber etti. Yetersiz ve yozlaşmış din adamlarının tasfiyesi yoluyla Kilise disiplinin sağlanmasından, Papalığın mali kaynaklarının sapkınlığa karşı mücadelede kullanılmasına kadar birçok önlem alındı. (Ginther, 2002: s. 233-235, 233). III. Innocentius hayalini kurduğu, Papalığın dünyevi her şeye egemen olacağı toplumsal düzenin, Hıristiyan toplumunun homojenliğini tehdit eden bölücü ve yıkıcı olarak gördüğü sapkınlık, Avrupa coğrafyasında yaygın oldukça gerçekleşemeyeceğinin farkındaydı. Ayrıca, yerel aristokrasinin dinî otoritenin kontrolü dışında keyfi hareket etmeleri ve aralarındaki küçük çaplı savaşlarla yarattıkları şiddet ortamında Kilise ve Kilise mülkiyetlerinin güvende olamayacağı da aşikârdı. Languedoc'taki durum ise Papa III. Innocentius'un istemediği bütün koşulları içeriyordu ve bir askeraskerî harekât ufukta görünmekteydi. Ancak, Innocentius da kendisinden önceki papalar gibi sapkınlık sorununa başlarda ihtiyatla yaklaşmayı tercih etti. Kendisine destek verecek bir dünyevi otoritenin yokluğunda geleneksel

dinî yöntemleri kullanarak Languedoc'ta Katolik inancın gücünü yeniden tesis etmeye çalıştı. Bu konuda özellikle Sistersiyen Tarikatı mensuplarından yararlandı. Sisteryenler hem iyi eğitimli hem de ateşli vaizler olarak biliniyorlardı. Çileci yaşam öğretisine sadık olmalarıyla Kathar sapkınlarına benzeyen Sistersiyenler, Papalık kontrolünde meşru bir tarikattı ve bu nedenle, sapkınlığın bastırılmasında çok yararlı işleve sahip olabilirlerdi. Nitekim süreç içinde sapkınlıkla mücadelenin önde gelen aktörleri onlar oldu. Ancak, geleneksel vaaz ve ikna yöntemi gittikçe yaygınlaşan sapkınlığı bastırmada yeterli değildi. Barışçıl yöntemlerin işe yaramadığını gören Papalık, Languedoc'ta istediği düzeni oluşturabilmek ve Katharları yok etmek için güçlü bir dünyevi otoritenin desteğine ihtiyaç duyuyordu. Aradığı desteği de Fransız Krallığı'nda buldu. Fransız kralıyla birlikte Languedoc'ta Katharları himaye eden Toulouse Kontu VI. Raymond'a baskı uygulamaya koyuldu. Ancak Raymond'u ikna etmeyi başaramadı. Languedoc'ta sapkınlık hâlâ yaygındı, yerel aristokrasinin desteği ve himayesi devam ediyordu ve paralı askerlerin etkinliği bütün çabalara rağmen kırılamamıştı. (Lambert, 2015: s. 132-133). Bütün koşullar III. Innocentius'un Albi Haçlı Seferi'ni meşrulaştırması için bir araya geldi/getirildi. Girişte de ifade edildiği üzere, 1208 yılında Papalık temsilcisi Pierre de Castelnau'nun katli Innocentius'un Haçlı Seferi ilanını gerekçelendirdi. 1208 yılının Ekim ayında Papalık fetvasıyla din adamları ve soylulara askerî sefer çağrısı yapıldı. Papa III. Innocentius, Haçlı Seferi mekanizmasının bütün unsurlarını kullandı. Sefer'e katılanlar Haçlı giysisi kuşanacak, endülüjans alabilecek, sapkınlara ait olup ele geçirilen ve müsadere edilen topraklardan pay alabilecek, kendi mülkiyetleri Kilise'nin koruması altında olacaktı. Kısacası, Kilise'nin kutsal savaş için vaat ettiği bütün imtiyazlardan yararlanabileceklerdi. (Housley, 2001: s. 28). Albi Haçlı Seferi Kuzey Fransa ve Burgonya'dan gelen birçok soylunun ve şövalyenin katılımıyla 1209 yılında başladı. Kathar sapkınlığının bölgede

toplumun farklı zümrelerince benimsenmesi, yerel aristokrasinin güçlü olması, Languedoc'un kozmopolit sosyal dokusunun bölgeye kazandırdığı aidiyet duygusu gibi nedenlerle Papalık ve Fransa Krallığı'nın başarıya ulaşması oldukça zaman aldı. En nihayetinde 1229'da Meux/Paris Antlaşması ile Fransa Krallığı bölgede egemen olmayı başardı. Ancak, sapkınlık bölgede o kadar kök salmıştı ki tam anlamıyla ortadan kaldırılması için Engizisyon mahkemeleri aracılığıyla hukuk kullanılarak toplumsal şiddet uygulanması gerekti. Fransa Krallığı'nın siyasal ve askerî şiddeti ile Papalık'ın öncülük ettiği toplumsal şiddet, Kathar sapkınlığını tamamen ortadan kaldıramadı. 1229'dan sonra sapkınlık eski gücünü yitirmek ve görünür olmaktan çıkmakla birlikte marjinal bir yeraltı hareketi olarak kamusal otoritenin elinin uzanamayacağı yerlerde varlığını kısmen sürdürmeye devam etti.

Sonuç

Makalede tartışıldığı üzere Languedoc'taki parçalı ve kozmopolit siyasi ve sosyal ortam, Kathar sapkınlığının gelişmesi ve büyümesine çok müsaitti. Güney Fransa merkez olmakla beraber özellikle Batı Avrupa'nın muhtelif yerlerinde yaygınlaşan sapkınlık 12. yüzyılın ortalarından itibaren Papalığın ana gündem maddelerinden biri hâline gelmeye başladı. Albi Haçlı Seferi'nin ilanı, Papalığın kendi öncülüğünde ortak bir Hıristiyan kültürü yaratma isteğinin neticesiydi. Müslümanlara karşı bir fikir olarak doğan Haçlı Seferi ideolojisi, Albi Haçlı Seferi örneğinde Kutsal Savaş öğretisinin tehdit unsuru olarak görülen sapkın Katharlara yönelik olarak genişletildiği, Haçlı Seferleri için uygulanan bütün prosedürleri içeren özgün bir örnekti. 1215 yılında toplanan IV. Lateran Konsili'nde ilan edildiği üzere "sapkınların yok edilmesi için Haç kuşanan Katolikler Kutsal toprakların savunulmasına katılanlara bahşedilen endülüjans ve imtiyazlardan yararlanacaklar"dı. (Schroeder, 1937: s. 236-296).

Ancak Malcolm Lambert'in belirttiği gibi Haçlı Seferi bir noktadan sonra III. Innocentius'un kontrolünden çıktı. İlk başlarda Papa'nın yönlendirdiği kuzeyli dünyevi güçler, toprak ve iktidar talebiyle Languedoc bölgesinde her türlü aşırılığı uyguladılar. Papalık bunlara göz yummak durumunda kaldı (Lambert, 2015: s. 133). Çünkü sapkınlığın bastırılması ahlaki ve siyasi bir zorunluluk olarak kendini dayatıyordu. Papalık kendisini tek yetkili dinî mercii olarak gördüğünden Hıristiyanlığın temel ilkelerini savunmak ve evrensel liderliğini ikame etmek durumundaydı ve bunun için de toprak ve yağma talebindeki dünyevi güçlerin yardımına muhtaçtı. Albi Haçlı Seferi birçok farklı sonuç doğurdu: Kapetler açısından Fransız Monarşisi'nin büyümesi demekti. Papalık açısından bakıldığında ise, Katharcılık yeraltına çekilip varlığını devam ettirse de Kurumsal Kilise için tehdit olma niteliğini kaybetti. Kilise, sapkınlığın güçlü olduğu yerlerde otoritesini arttırıp gündelik hayatı daha fazla kontrol edebilir hale geldi. Sonuç olarak, Haçlı Seferi söylemi ve ideolojisi dünyevi ve dinî otoriteler tarafından sadece sapkınlığın ortadan kaldırılması için değil aynı zamanda bölgesel ve ideolojik konsolidasyon ve entegrasyonun sağlanması için rahatça kullanıldı.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar:

Evans, New York: Columbia University Press. http://gnosis.org/library/cathar-two-principles.htm.

Heresies of the High Middle Ages (1991). Ed. W.L.Wakefield and A.P.

Innocenti III Romani Pontificis Regestorum Sive Epistolarum, Liber XI, Letter, XXVIII: 1358-1359. http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_11981216__SS_Innocentius_III__Regestorum_Sive_Epistolarum_[AD_1203-1208]__MLT.pdf.html.

The Fathers of the Church, A New Translation: Saint John of Damascus Writings, Vol: 37 (1958), translated by Frederic H. Chase Jr., Washington DC: Catholic University of America Press.

http://www.ewtn.com/library/COUNCILS/LATERAN3.HTM. The Canons of the Third Lateran Council.

Schroeder, H. J. (1937). *Disciplinary Decrees of the General Councils: Text, Translation and Commentary*, St. Louis: B. Herder, 236-296. https://sourcebooks.fordham.edu/basis/lateran4.asp.

The Panarion of Epiphanius of Salamis, Books II and III. De Fide (2013), translated by Frank Williams, Leiden: Brill.

The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and its Aftermath (2003). Ed. W. A. Sibly and M. D. Sibly, Woodbridge: The Boydell Press.

İkincil Kaynaklar

Ames, Christine Caldwell (2015). *Medieval Heresies: Christianity, Judaism and Islam*, Cambridge: Cambridge University Press.

Barber, Malcolm (2014). *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*, London: Routledge.

Berzon, S. Todd (2016). *Classifying Christians: Ethnography, Heresiology and the Limits of Knowledge in Late Antiquity*, Oakland: University of California Press.

Costen, Michael (1997). *The Cathars and the Albigensian Crusade*, Manchester: Manchester University Press.

Costen, Michael (2017). "Albigensian Crusade (1209-1229)", *War and Religion: An Encyclopaedia of Faith and Conflict*, Ed. Jeffrey M. Shaw & Timothy J. Demy. Santa Barbara: ABC Clio, 14-20.

Cowdrey, H. E. J. (1970). "The Peace and The Truce of God in the Eleventh Century "*Past and Present*, 46, pp. 42-67.

Duvernoy, Jean (1976). *Le Catharisme: La Religion Des Cathares*, Toulouse: Edité Par Privat.

Frassetto, Michael (2007). *Heretic Lives: Medieval Heresy from Bogomil and the Cathars to Wyclif and Hus*, London: Profile Books.

Ginther, R. James (2002). "Innocent III" in *The Rise of the Medieval World, 500-1300: A Biographical Dictionary*, Ed. Jana K. Schulman, London: Greenwood Press.

Graham-Leigh, Elaine (2005). *The Southern French Nobility and the Albigensian Crusade*, Woodbridge: the Boydell Press.

Hamilton, Bernard (2016). "Cathar Links with the Balkans and Byzantium", *Cathars in Question*, Ed. Antonio Sennis, York: York Medieval Press, pp. 131-150.

Hamilton, Bernard (1999). "The Albigensian Crusade and Heresy", in *The New Cambridge Medieval History V: c. 1198-1300*, Ed. David Abulafia, Cambridge: Cambridge University Press, 164-181.

Housley, Norman (1985). "Crusades Against the Christians: Their Origins and Early Development, c.1000-1216" in *Crusade and Settlement*, Ed. Peter W. Edbury, Cardiff: University College Cardiff Press, 17-36.

Housley, Norman (2006). *Contesting the Crusades*, Oxford: Blackwell, 2006.

Ladurie Le Roy Emmanuel (1978) *Montaillou: the Promised Land of Error*. trans. Barbara Bray. New York: George Braziller.

Lambert, Malcolm (2015). *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, çev. Erdem Gökyaran, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Marshall, John (2006). *John Locke, Toleration and Enlightenment*, Cambridge, Cambridge University Press.

Moore, R. I. (1987). *The Formation of Persecuting Society: Power and Deviance in Western Europe* Oxford: Blackwell.

Moore, R. I. (2000). "The Birth of Popular Heresy: A Millennial Phenomenon?" *Journal of Religious History*, 24, 8-25.

Moore, R.I. (2008). "The War Against Heresy in Medieval Europe", *Historical Research*, 81, 189-210.

Pegg, Mark Gregory (2008). *A Most Holy War: The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*, Oxford: Oxford University Press.

Pegg, Mark Gregory (2001). "On Cathars, Albigenses and the Good Men of Languedoc", *Journal of Medieval History*, 27, 181-195.

Riley-Smith, Jonathan (2005). *The Crusades: A History*, 2nd Edition, London: Continuum.

Sayers, Jane *(1994). Innocent III: Leader of Europe 1198-1216*, Essex: Longman.

Fatih Durgun, Ortaçağ tarihindeki bazı kavram ve olgular üzerinden Avrupa tarihinin klişelerini sorguluyor.

Ortaçağ, Batı literatüründe bile uzunca bir süre "Karanlık" olarak tasvir edildi. Ancak son dönemde Ortaçağ'ın özgün yönleri, kavram ve olguları artık geçmişin yabancı bir ülke olduğu metaforunun öğreticiliğiyle, anakronizm tehlikesine düşmeden, sarih bir dille yeniden tanımlanmaya çalışılıyor ve bu çaba Ortaçağa bakışımıza yeni imkânlar sunuyor. Fatih Durgun, okuyucuyu bu yeni imkanlar üzerinde düşünmeye davet ediyor:

• Rönesans'tan itibaren Batı literatüründe Ortaçağ kavramının olumsuz anlamıyla ve "Karanlık" metaforuyla yerleşik hale gelmesi
• Tarihin profesyonelleşmesiyle birlikte 19. yüzyılda Ortaçağ Tarihi disiplininin doğuşu
• Geç Ortaçağ kavramının doğuşu ve kullanımıyla ilgili sorunlar
• Ortaçağ siyaset düşüncesinde krallık otoritesinin sınırları üzerine olan tartışmaların teorik ve pratik yansımaları
• Feodalizmin Geç Ortaçağ İngilteresi'nde *Bastard Feudalism* olarak kavramsallaştırılan bir hüviyete bürünmesi
• İslam alimlerinden etkilendiği bilinen İngiliz din adamı ve düşünür Robert Grosseteste'nin Aristotelesçiliğin din açısından sakıncalı bulduğu etkilerine karşı gelenekçiliği tahkim etme çabası
• Ortaçağ Avrupa Tarih eserlerinde retorik sorunu
• Kathar sapkınlığına karşı 1209-1229 yılları arasında gerçekleştirilen Haçlı Seferi'nin nedenleri

KİTAP NO: 535
DİZİ ADI: TARİH
ORTAÇAĞ AVRUPA TARİHİ ÜZERİNE
FATİH DURGUN
9 786257 587617